

ÚJ FORRÁS 2016.02

- John Masefield versek 3
Hugh MacDiarmid versek 7
Pihilip Larkin: Nincs út (vers) 10
- Mű-kedvelő vagyok (Szűcs Balázs Péter interjúja Szili Józseffel) 12
Gömöri György: Gazdag irodalmi anekdotagyűjtemény
(Réz Pál: *Bokáig pezsgőben*) 19
- Sylvie Germain: A nyárfa (próza) 22
Laurent Maindon: A gyűjtemény (próza) 25
- Buji Ferenc: Nihilizmus metafizikai álruhában
(Az érték heideggeri elmélete) 33
- Dukay Barnabás: Egy (vers) 50
Tandori Dezső képversei 51
Jánosa Eszter: „Tárt-tér a lény-s-lény közt”
(Tandori Dezső képverséről) 56
- Wehner Tibor: Öt rövid szöveg 66
Aczél Géza: (szino)líra 72
Varga Imre: Kalligráfia (vers) 75
Pethő Anita: Szeretet nélkül őrzöngeni kell?
(Gerőcs Péter: *Győztesek köztársasága*) 76
Gerőcs Péter: A fényképész rögeszméje az időről (próza) 79
Gyetvai Zoltán naplójából 89
Nagy Hajnal Csilla: Holt nyelv (vers) 94

A lapzárókon és a borítón Gyetvai Zoltán fotográfiái

E számunk szerzői:

Aczél Géza költő, szerkesztő (Debrecen), Bende József, szerkesztő, fordító (Bp.), Buji Ferenc esszéista, fordító (Nyíregyháza), Dukay Barnabás zeneszerző (Bp.), Gerócs Péter író (Bp.), Gömöri György költő, fordító (London), Gyetvai Zoltán fotográfus (Losonc), Jánosa Eszter kritikus (Bp.), Nagy Hajnal Csilla költő (Losonc), Pethő Anita kritikus (Bp.), Schneller Dóra fordító (Bp.), Szili József költő, fordító, irodalomtörténész (Bp.), Szűcs Balázs Péter író, szerkesztő (Bp.), Tandori Dezső író, költő, fordító (Bp.), Varga Imre költő (Tinnye), Wehner Tibor író, művészettörténész (Bp.)

MEZŐKRE MENTEM

Mezőkre mentem, s ott voltál megint.
Vártál. A nyár minden virága szerte
csupán erőd sziporkáit lehelte,
habos szépséged csalt kelyhükre színt.

Vizek partjára mentem s kismadár
trillázta hangod, s minden ismeretlen
színével lényed gyöngyözött dalán,
hogy téged sejtett létem önfeledten.

Kunyhómba tértem, s zárt ajtóm megett
ott voltál ismét egyedül velem.
Annyi szépség megfér ily csöpp helyen,
roskadt a héj bár s padlóm süppeteg.

Párnámba hunytam szemem kéjesen,
hogy agyam zsibbadtsága elenyésszen,
de jöttél újra bűvös jelenésem,
hűen, valón, okosan, ékesen,

hogy nem alhattam, s kifakadtam én:
— Különös szellem, mondd, mi bánt, mi sújt?
Ajkad pírját elmosta most az éj,
a víz apadt, a hold felhőbe bújt.

4 TENGERLÁZ

Tengerre kellene szállni megint, csak a tenger, a végtelen ég,
egy karcsú bárka az óhajom és egy csillag, amely jelül ég,
kerékpörgés, a vihar dala és a vitorla vidám lobogása,
ezüstös köd a víz fölött s a hajnal ezüst hasadása.

Tengerre kellene szállni megint, iramló árja rivall,
menthetetlen elsodor vad, tiszta hangjaival,
futó felhők viharos napon, ez minden, amit kívánok,
eszélős eső, tarajos tajték, sikongató sirályok.

Tengerre kellene szállni megint, duhaj cigányvilág,
sirályok, cethalak útja vár, hol a szél mint penge vág,
csak annyit kérek, víg mesét mondjon vén tengeri fóka,
s mély álmot, édes álmokat, ha véget ér a móka.

RAKOMÁNYOK

5

Ninivei ötevezős távoli Ophirból
Palesztina napvert kikötőjébe ér,
Rakománya elefántcsont,
Páviánok, pávakakas,
Szantálfa, cédrusfa s édes bor, fehér.

Isthmos felől pompás spanyol gálya cammog
Pálmazöld part mentén a trópuson át,
Rakománya csiszolatlan
gyémánt, smaragd, ametiszt,
Topáz, fahéj s portugál aranydukát.

Mocskos angol gőzös márciusi széllel
Küzd a Csatornában, kéményén sóálcák,
Rakománya tyne-i kőszén,
Vasúti sín, ólomöntecs,
Tűzi fa, vasárú s olcsó cintálcák.

CROWDIEKNOWE

Csak lennék Crowdieknowe-ban,
mikor a végső harsona szól,
s látnám kimászni a holtat
a föld alól.

Férfiak csimbók szakállal,
kiket, kölyökként, sirattam,
kászálódnak ki a sárból
káromkodva irdatlan.

Szidják az istent, a fenti
angyali pereputtyot,
a franc fia francia népet,
s hogy itt minden befuccsolt.

Fékezné a fehérnép
a fránya fenekedőket.
— Nem akárci az az isten
ha föl meri költeni őket!

8 A SZIVÁRVÁNY

Esős koraestén a juhdidergő
hidegek idején
szivárvány tűnt fel, fátylas, derengő,
a zápor túlfelén,
s felrémlt torz tekinteted
haláloz éjjelén.

A pacsirta háza kihűlt s az enyém is
azon az éjjelen,
kísért azóta az a fátylas fény is,
s lassan megérthetem,
mit üzent akkor a te utolsó
tekinteted nekem.

10 Philip Larkin (1922–1985)

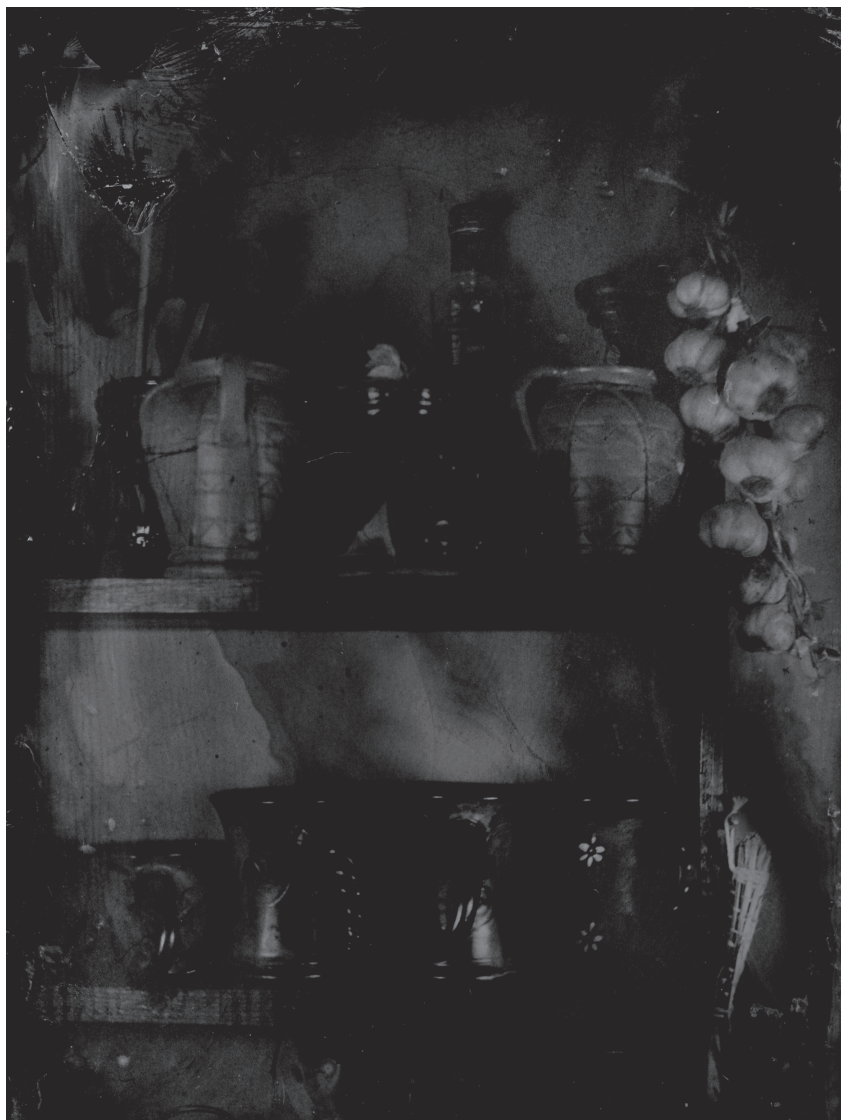
NINCS ÚT

Megegyeztünk: köztünk az utat
nem használjuk tovább,
fát ültetünk, lezárunk kapukat,
s lessük, az idő mit erodált,
mit csend, tér, idegenek. Az úgy-hagyás
mit sem ér: nincs hatás.

Sodródik söpretlen avar, nyíratlan a gyep.
Nincs más változás.
Marad az út, alig gyomos, lehet,
ma éjjel arra visz a megszokás,
még nem tilos. Várunk kicsit,
s az idő lesz a győztes itt:

lesz egy világ, hol nem vezet
köztünk már semmi út;
jussom, hogy lássam ezt hideg
napként, bár nem borult
másnak az ég. Akaratom.
De fáj, hogy akarom.

(Szili József fordításai)

SZŰCS BALÁZS PÉTER: *Szili Józsefet irodalomtudósként, egyetemi tanárként, irodalomtudományi művek szerzőjeként és fordítójaként ismerik. Engem most mégis a költő és műfordító érdekel jobban. Esetedben szét lehet-e választani az irodalom szakemberét és az alkotót?*

12 MŰ-KEDVELŐ VAGYOK

Szűcs Balázs Péter interjúja

Szili Józseffel

SZILI JÓZSEF: Ezen a kérdésen még sohasem gondolkoztam. Még sohasem vetődött fel ilyen egyenesen és ilyen általánosságban.

Személy szerint több olyan területen is próbálgattam, próbálgatok csinálni valamit, aminek az irodalomhoz, írásághoz semmi köze sincs. Csináltam egy 4 m. hosszú, 6.4 m² vitorlafelületű vitorlást. Továbbá három-négy hegedűt, amelyek garantáltan nem érik el az olcsó kínai hegedűk hangminőségét, de nekem rengeteget adott a velük való törődés, az anyagbeszerzéstől (Mittenwaldban) a hangicsálásig. S adta hangszertörténeti bizonyítását annak, hogy a hosszabbik Gellért-legendában a „symphonia” szó egy *tekerő hegedű* neve – egy gyantázott forgó henger súrlódik a billentyűk lenyomásával meghatározott hosszúságú húszszakaszokhoz. Kezelője bal kézzel teker, jobbal billentyűzik. Gellért püspök *vicce* az, hogy a *kézi malom* a magyarok tekerős hangszere. A legenda kompilátora szerint magas műveltségű hittérítőink az Európába menekült ázsiai népségre kihelyezett tréfán kacagtak elaluvásig. Aki nem hiszi, járjon utána: a bécsi hangszermúzeumban láthat egy kiállított tárgyat (Sam. 116) ezzel a felirattal: „Bereits im 10. Jahrhundert wird sie also »Organistrum« erwähnt und – von zwei Spielern betätigt – vorwiegend in der Sakralmusik verwendet. Aus dem 13. Jahrhundert kennt man die kleinere »Symphonia«, die von einem Musiker gespielt wurde.” Ez hát a „symphonia ungarorum”...

A költő a műfordítóval az én esetemben úgy függ össze, hogy mihelyt egy idegen nyelvbe belekaptam, kipróbáltam, hogy lehet magyarul megszólaltatni egy-egy verset belőle.

Több ízben előfordult, hogy irodalomkutatóként találkoztam fordítani való költeményekkel. S persze úgy is, mint irodalomtudományi mű fordítója (Wellek és Warren *Az irodalom elméletében*, Northrop Frye könyvében, *A kritika anatómiájában*, a Tellér Gyulával közösen fordított Rudolf Arnheim műben, *A vizuális élményben*). Az *Új Forrás*ban minap megjelent Rilke-fordításomra is így került sor (Rekviem Wolf Von Kalckreuth grófért, *Új Forrás* 2015/7. 3–7). Kulcsár Szabó Ernővel keveredtem vitába. Könyvében azt állította, hogy a Kalckreuth-rekviem szerint a “régi költők átka” a modernségbe

nem illő elfogultság: „egy korábbi művészetfelfogással (»O alter Fluch der Dichter« hozza kapcsolatba a lét és nemlét közti határok kérdését. Azaz, Rilke műve lényegében azt a viszonylatot is szemügyre veszi, amely a korábbi művészi válaszok, illetve a most adható feleletek között jön létre”.

(Kulcsár Szabó Ernő, *Beszédmód és horizont – formációk az irodalmi modernségben*. Argumentum, 1996. 21.) Holott a verssor a germanistának sem mondhat mást, mint azt, hogy az „alter Fluch der Dichter” nem a régi költők átka, hanem a költők régi átka. Lefordítottam az egész verset a bizonyítás kedvéért, de cikkemben Jékely Zoltán fordítását idéztem (A Nyugat modernsége, *Kalligram* 2008. április. 50–68).

Gimnazista koromban tekintélyes költőink fordításaival próbáltam versenyezni. Ha megtetszett egy idegen vers, kisajátítottam magaménak. Egy magyar verset is így tettem a magamévá (*Verskazaral*, Argumentum, 2011, 15):

*Az út előttünk hamvas-szürke lett
s a parkon átzuhant az árnyak teste,
de még finom, lágy fénykerületet
oldott hajad dús lombjából az este:
s e fény oly illón, szelíden gomolygott,
földi fényekhez köze sem volt szinte,
félíg illattá s csenddé át a dolgok
estéli lélekvándorlása szűrte...*

Mindössze hat Shakespeare-sonettet fordítottam. A CXXVIII. sonettet még 16 éves koromban, a csak magamtól tanult angollal és elképesztő hangszertörténeti tudatlansággal. Nem tudtam, hogy akármilyen fülbegázló rím a „zongorázol-gázol”, a rímhívó szó legfeljebb „virginálzol” lehetett volna, a zongora még nem volt föltalálva. A javított kiadás, az öt másik sonettel együtt, a *Palócföldben* (2014, LX/1, 20–29) jelent meg:

Mily gyakran, én zeném, zenét ha játszol,

És édes ujjad csengve hagy nyomot

A billentyűkön, míg közélük gázol,

S fülembé szöktet fémes dallamot...

Azokban az évtizedekben, amikor Miskolcon a 19. század második felének magyar líráját adtam le, elemzéseimben jó hasznát vettem prozódiai és poétikai bennfentességemnek. Esetemben annyiban elkülönült az irodalom szakembere és az alkotó, hogy akkoriban nem írtam saját verset, de 14 versfordításaim akkor is készültek. Gyerekkoromtól érdekelt, hogy mi mért van a versben, a legapróbb részletekig. Talán leginkább az Aranykönyvem (*Arany hogy istenül*, Argumentum, 1996) vagy a Toldi-elemzésem (*Toldi-trilógia*, Akkord kiadó, 1999) mutatja, miféle aprólékkal traktáltam Miskolcon a hallgatóimat. Többször írtam a versfordítás kérdéseiről: Változatok műfordításra Kurdi Mária Szabó Lőrinc Yeats-fordításai című tanulmánya apropóján, *Irodalomtörténet*, 1994/1-2, 298–308. – Versfordítás – esszében. Kabdebó Lóránt, Kulcsár Szabó Ernő, Kulcsár-Szabó Zoltán, Menyhért Anna (szerk.), *A fordítás és intertextualitás alakzatai*, Anonymus, 1998, 176–196. – Fasori találkozások – rilkissimo. *Literatura* 2008/2. 244–255. – Egy pohárköszöntő tanulságai (Mallarmé: Salut) *Alföld*, 2011/5. 73–79.

Mint versíró-versfordító az évtizedek során olyan stilisztikai-retorikai szerkezetekre lehettem figyelmes, amilyenek ismeretében észre tudtam venni Szent Ágoston *Vallomásaiban* egy bonyolult nyelvi alakzatot, amely több mint másfél ezer év alatt nem tűnt fel egyetlen más olvasójának sem (Ágostonféle ördöglakat, *Literatura*, 2013/3, 211–229; The monumental language-game in Augustine's Confessions, *Neohelicon*, 2015, XLII/1, 211–225).

Ami a költő-lételetti, bizonytalan vagyok. Létezésem nem egy költőé, vagy a költőé, legfeljebb egy versfaragóé. Ha egy vers nem is úgy készül, mint egy hegedű, az utóbbi anyaga, megmunkálása, s a teljesség, ami a hangjában jelenik meg, valahogy analogonja az én költősködésemmek. Mű-kedvelő vagyok, ezért csinállok műveket magamnak. Valaha én is közösségi tevékenységnek képzeltem, hivatásnak, ma már látom, hogy részemről nem az. S ha van közössége egy-egy versemnek, az adottság, ráadás, többlet. S jó, ha netán a közösségnek is az.

SzBP: *Alkotóként kik hatottak rád leginkább, mely művek, életművek inspiráltak?*

SzJ: Túl sok hatás ért, gyakran talán több a kelleténél. Inkább azt említeném, hogy kik segítettek ezen a pályán. 1945-ben a pestszentlőrinci gimnáziumban kezdett tanítani Bárd Miklós (később a TIT országos titkára, majd ghánai követ) aki, noha az én osztályomat nem tanította, rengeteget segített nekem, ő ismertetett meg Weöres Sándor költészetével. Benedek Marcell szemináriumában kivételezett helyem volt, a szemináriumvezető még atyai gondjaiba is beavatott. Amikor a rádió angol nyelvű adásánál dolgoztam, Charlie Coutts szerkesztő társam hívta fel a figyelmemet a XX. század legnagyobb skót költőjére, Hugh MacDiarmidre, aki ellátott még kéziratot műveivel

is. (Nem használt írógépet. Levelezésünket átadtam az edinburghi egyetemnek.) A *Filológiai Közönyben* (1959/3-4, 379-398; 1960/1, 37-66) róla megjelent írásom juttatott be az MTA Irodalomtörténeti Intézetbe.

SzBP: *Mely szerzők, művek állnak hozzád legközelebb? Van-e kedvenced?* 15

SzJ: Hosszú életem folyamán hosszú névsor vagy mű-sor adódnék. Számomra a legkülönösebb az volt, hogy a kifejezett elutasítás és tiltás vitt rá, hogy 48-ban ádáz intenzitással kezdjek T. S. Eliottal foglalkozni. Elsőként fordítottam le a *Waste Landet*. Weöres Sándor és Vas István ismerték ezt a munkámat, sajnos olyasmit is átvettek tőlem, ami akkori gyenge angol nyelvi és irodalomtörténeti tudásomból következett. Például a vers végén olvasható Weöresnél „Majd illek hozzád”, Vasnál „Illek én hozzád”, s ez bizony tőlem eredt. Csak a szótárt néztem meg. Nem jöttem rá, hogy Eliot Thomas Kyd *Spanyol tragédiájának* IV. felvonásából idézi Hieronymo szavait arról, hogy egykor írt darabjával *megfelel* Balthazar és a főurak színpadi mű iránti óhajának, s persze saját bosszújának is...

SzBP: *Mikor kezdtél el saját irodalmi műveket írni és publikálni?*

SzJ: Négy-öt éves voltam, analfabéta, amikor a szóbeliség korában első művemet alkottam. Apám próbált rábeszélni, hogy kapjam be a kenyér-szalonna-hagyma egységből álló „katonákat”. Magyarázta is, hogy a hagyma erejétől majd megerősödöm. Így foglaltam össze a tanulságot: „Erőset eszek, / Erősebb leszek.” Nem tudtam ötig számolni, de élveztem, hogy öt szótagos rímeket csinállok, viszont később, amikor megtudtam, hogy az „esz” ikes ige, nagyon bántam, hogy a „lesz” nem az. Végül megvigasztalt a *Tiszta szívvel* iktelen „enni”-je.

Második elemista koromban Arany *Mátyás anyját* utánzó versformában megírtam a prágai fogoly válaszát. Első nyomtatásban megjelent versem a „Szemben a világgal” címet viselte és így kezdődött: „Szürke nyárspolgárok, szolgálái a pénznek...” (*Művelődés*, 1944. január/8).

Az ötvenes évek első felében 5-6 versem jelent meg az *Irodalmi Újságban*, a *Fórumban* és az *Új Hangban*). Ezt követően verset nem publikáltam, csak 2011-ben a *Műútban*, a *Palócföldben* és a *Vörös postakocsiban*, majd a saját kiadású *Verskaszóban*. Ekkoriban a Sándor öcsém padlásáról előkerült 56-os verseim is megjelentek (*Műút*, 2011029, Új. évf. LVI/7, 30-31; *Palócföld*, LVII. 2011/5-6, 3-7), majd 2014 elején újra elkezdtem verseket írni: *Hogy hogy vagyok... Versek 2014-ből*) [<http://www.muut.hu/dulo>].

Igazából nem érzem magam költőnek. Persze valamennyire értek a vershez, ha elkezdem, többnyire „lefut”, mintha ihletből jönne, de a költő-lét

íránti nehézkedés tán még egyetemi éveim alatt kioldódott belőlem. Később, ha írtam valamit, arra törekedtem, hogy meg legyen írva. Egy-két olvasóm akadt rajtam kívül is, de magamat sem tartottam tehetségtelen olvasónak.

Korábban, ha írtam, egyúttal elküldött levél-féle is volt Varga Ferinek,
16 1957-ben Párizsba költözött költő barátomnak.

SzBP: Számos szakkönyv fordítását köszönhetjük neked (az általad is említett Wellek és Warren kötetet, Northrop Frye könyvét, Terry Eagleton irodalomelméleti munkáját, valamint E. M. Forster regényelméleti művét, A regény aspektusait), de ezeken kívül lefordítottad Susan Sontag A vulkán szerelmese (Holnap, 1994) című regényét és William S. Burroughs Meztelen ebéd (Holnap, 1992, Cartaphilus, 2010) című művét is. A Meztelen ebéd első magyar kiadásában fordítói álnevet használtál. Mi indokolta az álnév használatát?

SzJ: A Meztelen ebéd azért jelent meg álnéven, mert nem akartam, hogy anyám értesüljön (netán kritikus barátnőktől), milyen illetlenségeket fordít a fia. 91 évesen sem érte meg a második kiadást, s akkor már elhagytam az álnévet. (Azóta több kisebb szövegem is jelent meg „Elmi” névvel.) Volt ebben a műben két olyan hosszabb szakasz, amelynek az értelmezése egyszerűen lehetetlennek látszott. Megkértem párizsi barátomat, segítsen. El is küldte rögtön a francia kiadást (*Le festin nu*, traduit par Eric Kahane, Gallimard, 1964). Hát nem pont kihagyták ezt a két részt! A Sontag-regényben nagy probléma volt, hogy sohasem jártam Nápolyban. Korabeli térképekből próbáltam tájékozódni. A szakkönyvek fordítását az Irodalomtudományi Intézet irodalomelméleti osztályán annak idején kulturális missziónak tekintettük (l. pl. Bojtár Endre és Bonyhai Gábor fordításait). A regényfordításokat egy lakáscsere anyagi gondjainak köszönhettem, s máig hálás vagyok a kiadók vezetőinek azokért a megbízásokért. A Wellek-Warren irodalomelméleti kézikönyv, a Meztelen ebéd és Rudolf Arnheim könyve második kiadást is megért. A Wellek-Warrennal kapcsolatban tartozom az olvasónak azzal az adalékkal, hogy csak az internet korában sikerült kiderítenem: a „*geometre enflammé*” (a 305., ill. 206. oldalon) Dantéra utal és Anatole France *Vörös Liliom* (*Le Lys rouge*) c. regényéből származik. (Kérdésemre Warren, a fejezet szerzője browningi választ adott: ő már elfelejtette a forrást, csak az isten tudja). A regényben Choulette nyilatkozik így (Lányi Viktor fordításában): „Dante, aki, köztünk szólva, jóra való bolognai doktor volt és hegyes süvege alatt sok bolondériát tartogatott, Dante hitt a számok bűvöletében. Ez a túlfűtött agyú mértantudós számjegyekről álmodott, és az ő Beatricéja az aritmetika virága.” – Tehát a megoldás kitalálható: „túlfűtött agyú mértantudós”.

SzBP: *A világirodalom számos kiváló angol, német és francia nyelvű költőjének verseit fordítottad, s mint említetted elsőként fordítottad le Eliot Waste Land-jét, A kopár föld címmel. Mit gondolsz a nagy művek fordíthatóságáról, újr fordításáról?*

17

SzJ: Az Eliot-mű újrafordítása, mint céloztam rá, furcsa eset, mert biztos vagyok benne, hogy a teljes költeményt elsőnek én fordítottam magyarra. Mivel megjelentetni nem tudtam, nem maradt más, mint hogy állandóan javítottam, újrafordítottam, s ami megjelent (az V. rész) 1962-ben az ELTE világirodalmi tankönyvében, már egy *újr fordítás* részlete volt (Lutter Tibor, Gyergyai Albert szerk., *Világirodalmi Antológia* VI/1, Tankönyvkiadó, 1962, 308-311. Amikor Kappanyos András felfedezte, hogy a fentebb idézett Weöres- és Vas-féle "illek" egy korábbi közös forrást feltételez, lehetővé tette az én verzióm megjelentetését az általa szerkesztett antológiában. Akkor persze nekiálltam és tovább csiszoltam a szöveget (*Angol költők antológiája*, Magyar könyvklub, 2000, 433- 447).

SzBP: *Egyszer azt írtad, hogy nem örülsz annak, ha a verseiddel kapcsolatosan az életkorodat emlegetik. Zavar az „időskori költészet” meghatározás?*

SzJ: Hát mit tegyek, időskori a mostani költészetem, a közmegállapodás szerint ebben a korban leledzem, de furcsa módon nincs időskori tudatom. A halál közelsége fiatal koromban is megkísértett, ez nem újság, nem zavar, nem érdekel. Fizikailag jól megvagyok, ebben az orvostudománynak és lelkiismeretes orvosoknak jelentős része van, de egyelőre nincs kedvem hozzá és szinte nem is tudom elhagyni magamat. Ha az egykori 400-as versenytávomra gondolok, még mindig mintha a finis előtt lennék. Aztán majd, ha lesz még erő, jöhet az utolsó százon a „mindent bele”.

Tanítványaim, akiknek rendre tanítványukul szegődtem, ma barátaim, s közel-távol állandó társaságom is. Volt munkahelyem, az egyetem és az intézet, mindig szívesen lát. Publikálok. Családom kiterjedt és jó helyem van benne. Ami Európa jövőjét illeti, optimista vagyok. Módomban áll, hogy illetlenül jól érzem magamat.

SzBP: *Végül a további költői és fordítói terveidről szeretnék kérdezni. Min dolgozol mostanában?*

SzJ: Apámnak van egy könyv-terjedelmű kéziratot önéletrajza, ezt készítem kiadásra unokaöccsémel, Szili Sándorral, aki történész és szakszerűen

foglalkozik családunk történetével is. A könyv szerkesztésére régi barátomat, Nyilas Atillát kértem meg.

- 18 Akarok írni egy dolgozatot, amelyben korábbi kutatási céljaimról s vélt eredményeimről értekeznék. Talán megkockáztatok egy verseskötetet, s benne versfordításaimat is kiadnám.

Kezdjük a végén, jóllehet ez nem könyvajánló: érdemes kiadni 3490 forintot erre a könyvre? Úgy gondolom, igen, amennyiben valakit érdekel a huszadik századi magyar irodalom. Réz Pál beszélgetőkönyve Parti Nagy Lajossal ugyanis bővelkedik frappáns történetekben és olyan anekdotákban, amelyek többet árulnak el egy-egy emberéről, mint a hivatalos életrajzok. Ha tehát valaki szívesen olvas a közelmúlt nagy íróiról, illetve emblematis irodalmi szereplőiről, akkor haszonnal forgathatja a *Bokáig pezsgőben* című kötetet.

Gömöri György 19

GAZDAG IRODALMI ANEKDOTAGYŰJTEMÉNY

Réz Pál – Parti Nagy Lajos:

Bokáig pezsgőben

Amelynek szerkezete kronológiailag is érdekes, ugyanis három hangszalagból áll. Az úgynevezett „főszöveg” nem sokkal a rendszerváltás után, 1992-ben lett felvéve, egy-egy fejezet pedig 2000-ben, illetve 2015-ben. Fitalabb éveiről Réz főleg a „főszöveg”-ben beszél, s ebből kiderül, mennyire rendhagyó személyiség: nagyváradi zsidó családból származik, a vészkorszakot úgy élte át, hogy családjával román területre menekült, majd utána még évekig élt egy igazságosabb nemzetiségi politikát ígérő új román rendszerben. Miután családjá áttelepült Magyarországra, neki, aki már Romániában született, szöknie kellett utánuk. Ezután az Eötvös Collegium hallgatója lett, amíg 1949-ben mondvacsinált politikai okokból ki nem csapták. Innen került a könyvkiadásba, és évtizedekig lektorkodott Illés Endre fennhatósága alatt a Szépirodalminál. Ezt követte, mintegy kritikus-szerkesztői pályája csúcspontként, a *Holmi* című folyóirat szerkesztése.

Érdekes, ahogyan Réz Pál beszél a háború utáni első években tanúsított erős kommunista szimpátiájáról. Visszatekintve úgy gondolja, hogy akkori (részben apja elleni lázadásból fakadó) meggyőződését etikailag nem, csak intellektuálisan kell szégyellnie. Mondjuk így: inkább Proustot olvasott, mint a szovjet valóságot feltáró André Gide-et (esetleg Déry Tibor fordításában). Ami a kommunista eszméből való kiábrándulását illeti, az is figyelemre méltó: esztétikai alapon kezdődött a Rajk-ügy tájékán, de nem egyszerre történt, hanem lassú folyamatnak fogható fel, amelynek végét Réz az 1953-as, Nagy Imre-féle kormányprogram idejére teszi. Az akkori fiatalok közül sokan éreztek hasonlóan, bár én inkább úgy fogalmaznék, Sztálin halála után még egy ideig lehetett hinni valamiféle belső demokratikus megújulásban, hiszen az abba vetett remények nélkül nem lett volna sem lengyel Október, sem magyar forradalom. Az úgynevezett „revizionisták” (Réz ezt a szót egyáltalán

nem használja) egy – alighanem utópisztikus – demokratikus szocializmusban hittek, s a Petőfi Kör még 1956-ban sem megdönteni akarta a rendszert, csupán gyökeresen megreformálni. Más kérdés, hogy ha a szovjetek bele-
mennek egy finn típusú kompromisszumba, meddig lehetett volna
20 többpártrendszer mellett a magántulajdont korlátozó szocialista társadalmi berendezkedést megtartani?

A *Bokáig pezsgőben* főszereplőjének az ötvenhatos forradalom pozitív élmény volt, bár maga nem vett részt benne, kicsit a pálya széléről nézte a történeteket. Éppen ezért nem is volt erős késztetése arra, hogy 1956 november negyediké után elhagyja az országot. Nem „hazafias” megfontolásokból, hanem bizonyos inercia révén. Vagyis, mint erre beszélgetőtársa rámutat: Rézt „nem érdeklí igazán a politika”, mégis számos alkalommal állást kellett foglalnia közvetlen vagy közvetett politikai ügyekben. 1956 után nem kellett belépnie az MSZMP-be ahhoz, hogy megtartsa lektori állását, de amikor aláírta a hetvenes évek közepén Charta-ügyben a magyar tiltakozást, majdnem kirúgták a kiadóból. „Úgy éltünk, ahogy lehetett”, mondja egy helyütt, s emiatt valóban igazságtalan lenne őt és a Kádár-kori magyar értelmiség legjavát elítélni.

Réz Pál fontosnak tartja a barátságokat, s néha meglepő dolgokat mond egyes írók magatartásáról, illetve jelleméről. Főhőse Kosztolányi, de közel áll hozzá Szép Ernő, barátai közt kiemelt helyen van a kiváló történész Szűcs Jenő, az általam is ismert és szeretett Vas István, illetve a fiatalabbak közül Petri György. Vasról megállapítja, hogy „nagy esze volt a taktikához” és mások érdekében tudott hatni a Kádár-korszak kulturális nagyfőnökére, Aczél Györgyre. (Ezt magam is tanúsíthatom: egyetlenegyszer fordult elő, hogy a magyar hatóságok nem akartak beengedni az országba, Vas közbenjárásának köszönhetően mégis kaptam vízumot). De érdekes az is, amit Csurka Istvánról, hajdani kártyapartneréről ír, akit nagyon szeretett és magával vitt egyszer Párizsba, de akitől – amióta az „megőrült”, vagyis szélsőséges gondolkodású, demagóg politikussá vált – teljesen elidegenült. Igaz, valamivel később Réz legkedvesebb szerzőjét, Kosztolányit idézi: „Barátom volt, tehát nem ismertem”. Ezt a remek paradoxont így egészíteném ki: „Barátom volt, tehát nem ismertem *eléggé*”. Ami nem azonos a valakit „kiismerni” kifejezéssel, de azt jelzi, hiába ismerünk valakit közelről évtizedek óta, mindig marad valami számunkra megismerhetetlen a jellemében, vagy az életében.

Van egy fejezet, ahol Parti Nagy arról kérdezi Réz Pált, milyen volt a szocialista irodalom, amin, ugye, rengeteget lehetett röhögni. Réz idéz is pár emeletes baromságot az évekből, de nem mindegyikre emlékszik pontosan, például Kónya Lajosnak (van-e, ki e nevet nem ismeri?!) volt egy verse, ami így kezdődött: „Nem izgatnak engemet a lányok, / Inkább nézem

Pióker Ignácot”. Pióker sztahanovista volt és a róla szóló versezet helyes olvasatára (Réz és Parti Nagy az első sort ritmushibával idézik) azért emlékszem, mert gimnazista koromban Kónyát kiszerveztük a faliújságon, amint egy csokor virággal Pióker előtt térdel – nagy balhé is lett belőle a Berzsényiben, behívtak miatta az igazgatóhoz, meglehetősen letolást kaptunk. Ami pedig Illyés Gyulának a Magyar Írók Első Kongresszusára írt versét illeti, meglep, hogy Réz úgy gondolja, ebben (a Révai által „ravasz parasztnak” titulált) Illyés nem vállalt politikai elkötelezettséget, hiszen a verset egy-két évvel később már antisztalinista szózatként olvastuk: „Leomlanak / bálványok, égi- földi szentek / de nem, amit a munka megte-remtett!” Persze lehet, hogy ez már nemzedéki kérdés, ki mit olvas ki egy-egy magyar versből, de mi a „földi szenten” Jozsif Visszáronovicsot értettük.

Réz Pál jól ismeri és a legtöbb esetben bensőséges szeretettel és okos kritikával forgatja a hazai magyar irodalmat. Azért csak a hazait, mert a nyugati magyar irodalom (ebből a könyvből legalábbis úgy látszik) alig-alig érdekli. Százötvennél több magyar íróról mond egyet-mást, de a százötven között mindössze két emigráns neve szerepel, Márai és Szabó Zoltáné, ezek is inkább csak utalásként. Mármost nem várhatjuk el a *Holmi* volt szerkesztőjétől, hogy minden 1945 vagy 1956 után Nyugatra menekült fontosabb magyar író és költőt számon tartson, de ez az elegáns közöny kicsit sértő a részéről, hiszen egészen biztos, hogy hatvan-hetven év alatt az emigráns magyar írók és költők is hozzátettek valamit irodalmunk korpuszához. Nem tenném ezt szóvá, ha nem lenne jellemző ez a hozzáállás a mai magyar irodalmárok többségére, sajnos legalább annyira az „urbánus”, mint a „népi” szekértábor jeles személyiségeinek véleményét illetően. Ezért gondolom, hogy (Réz könyvének egyes romániai, illetve erdélyi epizódjai ellenére) a *Bokáig pezsögőben* nem az egyetlen magyar, hanem „csak” a huszadik századi magyarországi urbánus irodalom szellemes, gazdag anekdotagyűjteménye. (*Magvető, Bp. 2015*)

Mosane egy tetőtéri garzonban lakott, a ház kert felőli oldalán. A nyugalom és az ablak előtt magasodó gyönyörű fa miatt bérelte ki. Ideális hely volt ahhoz, hogy új könyve írásának szentelje magát. Nem volt semmi zaj, éppen

csak a nyárfa susogását és a madarak cérnavékony hangú énekét lehetett hallani, tehát kevés ürügy kínálkozott számára a szórakozottságra, eltekintve a napfény csil-

22 Sylvie Germain*

A NYÁRFA

logásától a fa meleg évszakokban ezüstös, ősszel pedig bíborszínű lombkoronájában.

A garzon télen volt a legvilágosabb, halvány fényben úsztak a falak és a padló, amikor a sima, rombusz alakú foltokkal tarkított, sötét törzsű nagy fa csupaszon állt.

Itt, ebben a néha árnyékos, néha homályosan fénylő helyiségben várt az ihletre, leste emlékezete, gondolatai és érzései legkisebb rezdüléseit is. De semmi nem mozdult benne, egyetlen lehetséges regényalak sem rajzolódott ki üres merengései horizontján, egyetlen kép sem nyert formát, egyetlen ötlet sem tört magának utat ködös elképzelésein át. Kezei órákon át tétlenül pihentek az íróasztalán, napról napra és estéről estére, ugyanolyan mozdulatlanul, mint a papírlapok és a tollak. A hely nyugalma, amely kezdetben olyannyira lenyűgözte, lassanként taszítóvá vált számára. Még a nyárfa is el-lenségesnek tűnt neki, csak eltakarni tudta előle a kilátást, miközben szaka-datlanul a saját növényi nótáját fújta, susogta.

Valóban túl régóta késlekedett már lendületet venni a könyv. Mosane soha nem tapasztalt még ilyen kudarcot. Sőt, ami rosszabb, tehetetlenség volt ez, és érezte, hogy sokáig fog tartani, beláthatatlanul sokáig.

Végül mégis lendületet vett valami, csakhogy nem benne, hanem oda-kint. Szél támadt, brutális szél, felhőket sodorva, tépve a fákat és a bokrokat. Mosane hallotta tompa füttyülését, és a benne megtelepedett makacs csend még élesebbé vált tőle, mint köszörűre feszülő kés. Lelógó karjai, mozdulat-lanságba dermedve egy jegyzetömb két oldalán, halott madár szárnyainak tűntek, a papír pedig e madár szintelen hasának.

Az írás nem alvó állapotban volt benne, sokkal inkább kihunyni készült.

Szaggatottan kopogtak az ablaküvegen. Száz és száz merev ujj kopogott ide-geesen. Olyan volt, mintha a nyárfa félne az éjszakától, nehezen viselné a hi-deget, és szeretne bejutva menedéket találni a szobában. Abban a szobában, ahol világosság, meleg és egy íróasztalánál ülő nő volt.

Ám a látszat csalt – a mozdulatlan nő még a kintinél is keményebb éjszakába merült alá, kíméletlen hideg járta át, és tétlenül ült az asztalnál. Egy halott felett virrasztott. Az írás már semmilyen életjelet sem adott benne.

A fa azonban továbbra is csak kopogott az ablaküvegen, egyre sürgetőbben és erőszakosabban. Egészen megcsavarodott a szélben, amelytől már nem susogott, hanem szinte nyögött, zúgott és csatogott.

23

A szél pedig egyre hangosabban morajlott. Szélrohamok sora csapott le a kert fáira és bokraira, a ház tetejére és a falakra. Mit sem tudva Mosane függőben lévő könyvről. Arról a könyvről, amelyet nem írt meg, amelyet nem fog megírni, mert elhagyta a szavak hatalma. Elvesztette a nyelv mágiáját, megtört benne a varázslat, anélkül, hogy tudta volna, hogyan és miért jutott ide.

„Olyan ez – gondolta magában –, mint egy szerelem vége.” Egy nem közösen megélt vég, mert az egyik már nem szeret, közönyösen odébbáll, a másik pedig továbbra is szeret, örülten szeret, és képtelen belátni, hogy valójában sivatagba jutott. Az elhagyott fél a szeretett lény visszatértét várja, szenvedélyesen, az egész életét várakozással alakítja át. Olyan várakozással, amely spirálisan forog önmaga üressége körül. A szökevény elment másutt ünnepelni az életet, egy másik test mellett élvezni, és ebben az új élvezetben megfeledkezik a korábbiáról.

De hová tűnik az írás, amikor eltávolodik egy olyan valakitől, akit sokáig látogatott, amikor elhagy egy olyan testet, amelyben ott lakozott, belülről ölelte és magához szorította? Vajon valaki másért hagyja el az embert, a változás kedvéért, az új iránti vágyból, vagy azért, mert belefáradt a képzeletünkbe és a stílusunkba? Mosane-nak nem volt válasza erre, és a kérdés egyébként is ostoba volt. Nem volt már benne inspiráció, lendület, ez minden. Megvonta magát tőle az írás kegyelme.

Hatalmas csattanás hallatszott. Az ablak üvegszilánkok csörömpölése közepette tágra nyílt. A szél befújta a szobába, humusz, fakéreg, fű és tépett növények erős illatát árasztva. Nem esett, de érezni lehetett, hogy hamarosan elered; a hideg levegő páradús és nedves volt.

És a széllal együtt a nyárfa is behatolt a szobába. Egy ág, mint valamiféle óriásnak egy küzdelem során leszakadt karja, bezuhant a padlóra; útja során feldöntött egy fotelt, egy kis asztalt és néhány polcot, összetört minden arrafelé található tárgyat. Az ág legvége az asztalra esett, Mosane kezei közé, a jegyzetömb hófehér lapjaira, meggyűrve és bepiszkolva azokat.

Nem volt ideje megijedni, így menekülni sem. Akár meg is halhatott volna. De még csak meg sem sérült, éppen csak a bal keze karcolódott meg. Nézte az asztalon keresztben fekvő ágat; számos különböző méretű, hajtásokkal

teli kis ágacska terült el előtte. Nagyon kevés levél maradt rajtuk, megvörösödött foszlányai a nyárfá nem is oly régi pompájának, amelyek ellenálltak az őszi esőknek és az első fagyos téli éjszakáknak. Sőt még a viharoknak is. Nem volt már erejük rezegni, egészen gyűrötten lógtak. Mosane leszakított egyet, 24 óvatosan kisimította, ujja hegyével követte az erezetét és a csipkés szélét. A levelet simogatva eszébe jutottak régi idők hiedelmei és szokásai, amikor a fáknak és a növényeknek csodás gyógyító erőt tulajdonítottak, így például szalagot kötöttek a nyárfára, vagy pedig a törzsébe vájtt lyukba krónikus lázban szenvedő beteg hajtincsét, körömdarabját dugták, hogy a fára bízva enyhítsenek a baján. Ezért rezegtek hát szüntelenül a nyárfák levelei, hogy megszabadítsák az embereket a lázuktól és a nyugtalanságuktól. De mit tehetett ez a csonka ág Mosane-ért? Immár semmit, ugyanolyan kegyvesztett volt, mint ő.

Mosane egyenként kitépte a lapokat a jegyzettömbből, keskeny csíkokra vágta és ráakasztotta őket az ágra. Nem tudva könyvet írni, kis fehér papírokkal díszített egy letört ágat. Mint egy májuszfát, vagy egy karácsonyfát. Megalkotta a hallgatás nyárfáját.

Ekkor alig érezhetően, nagyon mélyen érezte magában, hogy finom remegés fut át zsidbadtságán. Nem csodás káprázat volt ez, nem is az ihlet visszatérének kezdete, pusztán egy hirtelen nagyon könnyű, felszabadult gondolat: fa is kínálkozhat regényalaknak, amikor már minden eltűnt.

És ez elég volt számára. Elfogadta a csendet.

(Fordította: Bende József)

* Sylvie Germain (1954) francia író. A fordítás alapjául szolgáló írás: *Le tremble*. In Sylvie Germain: *Les Personnages*. Gallimard, Coll. „L'un et l'autre”, Paris, 2004, 91–96.

Alain zavartan tette le a telefont. Az önmagában véve hétköznapi meghívás szórakoztatta, de ugyanakkor meg is lepté. Beszélgetőtársa, akit még nem ismert, meglehetősen kitérő választ adott azzal kapcsolatban, pontosan hogyan is szerezhetné meg az eladni kívánt gyűjteményt. Tekintélyes mennyiségű könyvről, kéziratról és állítólag ritkaságszámba menő kiadásokról volt szó.

Laurent Maindon* 25

A GYŰJTEMÉNY

Az ismeretlen férfi rögeszmés pontossággal írta le „kincsét” s ez ellentétben állt azzal, hogy hirtelen meg akart szabadulni tőle. Mindazonáltal semmi különleges nem volt ebben a szándékban, ha Alain arra a megszámlálhatatlanul sok, jelentéktelen vagy éppen ellenkezőleg sikamlós látogatásra gondolt, amelyeket ő maga hosszú pályafutása során könyvesboltosként tett, s amelyek során néha igencsak furcsa helyzetekbe keveredett.

Amely pályafutás amúgy teljesen véletlenül indult el. Egy távoli, alig ismert nagybácsija váratlanul, tudtán kívül megemlékezett róla végrendeletében, mire ő felhagyott a mechanika oktatásával, igaz ezt a hivatást inkább egy, az akkori életében fontos szerepet játszó nő miatt választotta, hivatásának gyakorlását tehát inkább ez a meghatározó szerelem motiválta nem pedig a gépezetek és dugattyúk iránti valódi lelkesedés. Ennek a legalábbis váratlanul jött, születésnap-i örökségnek köszönhetően, amely harminchat ládányi könyvből állt, a lehető legkülönbélebb, s az ügyes értékesítő számára bizonyos értékkel bíró darabokból, elkezdett életében először régi könyveket áruló vásárokbá és régiségkereskedésekbe járni... A betanulási idő után, amely éppoly rövidke volt, mint amilyen makacsnak bizonyult új szenvedélye, ügyesen, és jól elsajátított szabályok szerint sikerült túladnia öse ládái tartalmának egészén, egyetlen olyan részletet sem hagyva szem elől, ami megakadályozta volna az eladást, és meglepő gyorsasággal akkora összeget halmozott fel, amelyet egy hasonlóan újonc könyvkereskedő háromszor annyi könyvvel is csak nagy nehezen tudott volna összegyűjteni. Ezen új előkészületek sikerén felbuzdulva, ezzel párhuzamosan elkezdett más köteteket vásárolni, egyre kifinomultabb és szervezettebb módszerekkel dolgozott, téma szerint osztályozva szerzeményeit. Hamarosan kivívta kollégái elismerését, és jól megérdemelt hírnévnek örvendett.

Az ismeretlennel egy órával későbbre beszéltek meg a találkozót, a két férfinak a 26-os busz végállomásával szemben kellett találkoznia. Alain gyorsan megitta a konyhában időközben kihűlt kávé, húsz percre volt szüksége ahhoz, hogy gyalog odaérjen.

A kulcs nehezen fordult meg a zárban, majd a férfi óvatosan lement az áramszünet miatt sötétbe borult lépcsőházban. Kint metsző hideg volt.

Hideghullám söpört végig Európa nyugati vidékén és az ebben az évszakban szokásos finom esőt jeges északi széllé változtatta. Kivételesen a folyót is jégréteg borította, jégtáblák tornyosultak a kikötőben, miután az ország közepétől a fehér mezőkön át ide érkeztek. Talán fog esni néhány hópe-

26 hely, még ha az ég ebben a pillanatban derült és napos is. Szép februári reggel volt, amelyet a keleti szél szüntelen lökései zavartak csak meg. A férfi szabályos léptekkel haladt előre, kicsit meghajolva, bal kezével szorítva kabátja gallérját, előre hajtott fejjel, nehogy könnyezni kezdjen az arcába vágó makacs szellőkések miatt. Néhány sarkot kellett megtennie, mielőtt végre a találkozó helyére ért.

Több ember is várt a buszra. Egy ötven év körüli férfi szunyókált. Inkább vékonynak látszott, mélyen lehúzta a kalapját, arca frissen borotvált. Mellette egy magas fickó állt, kicsit fiatalabb, topogott, bizonyára azért, hogy a testét kényszerűen mozgásban tartva kicsit felmelegedjen. Két nő vitatkozott idegesen, az egyik olyan dolgokat hányt a másik szemére, amelyeknek titkát megőrizték, bár a körülöttük állóknak bőven kijutott a fiatalabbik intelmeiből és a barna hajú nő szabadkozásából. Végezetül pedig, egy kicsit távolabb, egy újságot olvasó férfi szabályos időközönként tüsszögött, nem törődve azzal, hogy kifújja az orrát, inkább hangosan szipogott, csak ne kelljen helyzetet változtatnia, mert úgy jól bebugyolált testét fölöslegesen kitette volna a hidegnek és a felesleges mozdulatoknak. Ez a viselkedés jól láthatólag teljes ellentétben állt, a tőle öt méterrel arrébb gesztikuláló fiatalabb, magas fickóéval. Az eseményekhez, s köztük az időjárás eseményekhez való két nagyon különböző hozzáállás volt kiolvasható belőlük.

Alain néhány pillanatra elgondolkodott, hogy kettejük közül melyik lehetett az ismeretlen, aki egy órával korábban felhívta. Némi gondolkodás után, már majdnem megszólította a kalapos férfit, amikor is a szipogó, újságja mögül, éppen csak kikandikálva, s ezzel elkerülve minden fölösleges mozdulatot, megszólította. Enyhén provence-i tájszólásban beszélt. Alainnek soha nem sikerült később megtudnia, milyen jel alapján látta meg benne az ismeretlen a *találkozóra hívott könyvesboltost*... Az ismeretlen férfi végre összehajtotta az újságját, komótosan felállt, gyorsan kezét rázott Alainnel, és megkérte, hogy menjenek el hozzá megbeszélni az ügyet.

Útközben egyetlen szót sem váltottak. Alain, akit továbbra is zavarba ejtett, ugyanakkor szórakoztatott is a helyzet, követte a szipogásával és a náthájával teljesen elfoglalt ismeretlent. Először kis utcákban haladtak, egy park mentén, majd egy csendes, egy sor épület által beárnyékolt utcába értek. Végül megálltak a 13-as szám előtt. Az ismeretlen egyedül lakott a második emeleten, házát semmi nem különböztette meg az utca és a város más házaitól. A lakás a konyhán és a fürdőszobán kívül három elég tágas helységről állt, de a padlótól a plafonig tornyosuló sok könyv miatt alig lehetett

közlekedni bennük. Az ismereten férfi előbb hellyel kínálta, ehhez a fotelből el kellett pakolnia két könyvet, az egyik első látásra egy kvantummechanikai mű volt, a másik az ornitológiáról szólt, aztán megkérte, hogy várjon egy kicsit türelemmel, amíg teát főz, ő jázminnak mondta. Alain körbenézett a helységben. Egy alacsony, régi, ámde meghatározhatatlan stílusú asztalka, néhány szék, ablak, előtte vastag függönnyel, kókadozó növény, és egy régi tapéta, alig néhány helyen látható, hiszen a falak telis-tele voltak könyvekkel, könyvekkel és megint csak könyvekkel. Mindenféle méretű, mindenféle színű könyvekkel, egy egész nagy gyűjteménnyel, amelynek felhalmozása sok-sok évbe telt. Ránézésre csak ebben a helységben legalább több ezernyi volt. A hirtelen eladás okát Alain egyértelműen abban látta, hogy az ismeretlen férfinak pénzre van szüksége. Úgy vélte, erre utaló jel a lakás kezdetleges berendezése és a férfi hanyag öltözéke is. Alain olyannyira elmerült ezekben a spekulációkban, hogy teljesen megfeledkezett a gyűjtemény tartalmáról. Éppen nagy nehezen kikecmergett a fáradt rugójú fotelből, amikor az ismeretlen visszajött a szomszédos helységből, kezében egy tálcával, amelyen két csésze, egy teáskanna és egy üveg méz volt.

– Amíg kiöntöm a teát, nézze meg, érdeklí-e a gyűjteményem, mondta az ismeretlen éneklő, és aznap éppen nazális kiejtésével. Egész pontosan 9490 könyv van, folytatta büszkén, egy olyan ember megelégedettségével, aki őszintén hiszi, hogy nagy művet hozott létre.

Alain felállt, és elkezdte olvasgatni a könyvekre írt címeket. Néhány könyvnek a címe alig volt olvasható, annyira össze voltak hajtva, gyűrve... vagy annyira agyon voltak olvasva. Úgy tűnt, hogy mindenféle érdeklődési körből került ki közülük. A kalandregények mellett alkalmazott biológiáról szóló tankönyvek sorakoztak, önéletrajzi regényeket fedezett fel a Szargasszó-tengerről, a mérgező gombákról vagy az autó feltalálásról szóló könyvek között. Találhatott köztük eredeti kiadatlan Schopenhauer kötetet, görög-litván szótárt, szakácskönyveket, egy könyvet a selyemfestésről, s egy elemzést az idősebbik Brueghel festészetéről. Ha még jobban szemügyre vette a gyűjteményt, akkor láthatta, hogy vannak benne fiataloknak szánt sorozatok, sportkézikönyvek is. Ennek a kis magánuniverzumnak minden alkotóeleme a lehető legvalószínűtlenebb esetlegességgel halmozódott fel. Alain egyre jobban meglepődött. Minél több feliratot olvasott el, annál kevésbé látta a gyűjtemény egységét. Egy könyvtárnak nem kell minden áron olyan művekből állnia, amelyek többé-kevésbé egységes képet adnak a tulajdonosról, de egyre inkább úgy tűnt, a helyzet oka nem is annyira az ismeretlen férfi feltételezett eklektikussága, hanem hogy valamiféle lázas és önkényes válogatás irányította a könyvek felhalmozását. Mivel az ismeretlen férfi gyűjteményről beszélt, sőt még

büszke is volt rá, kell hogy legyen kapcsolat a könyvek között. Márpedig Alain hiába kereste a rejtély magyarázatát, semmi nem utalt rá, éppen ellenkezőleg egyre csak nőtt a titok, amikor valamiféle jel után kutatva fokozatosan odébb rakosgatta a könyvoszlopokat.

28 – 26 évnyi megszállott kutatás eredménye – folytatta az ismeretlen két tüsszentés között.

Hangosan kortyolta a forró teát. A csészéből kiáradó jázmin erős illata nem tudta elnyomni a könyvekből áradó, az egész lakásba beivódott régi bőr és penészes papír szagát. Alain visszaült a fotelbe, öntött magának ő is a teából, és az első korty után, megkockáztatott egy kérdést:

– A telefonbeszélgetésünk alkalmával egy gyűjteményről beszélt, nemde?

– Itt van Ön előtt – mutatott az ismeretlen nagyvonalú gesztussal a könyvekre, kézmozdulata ellentétben állt a buszmegállóban tanúsított takarékos mozdulataival. – Nagy türelemmel hoztam létre és sok áldozatot kellett hoznom érte higgye el – magyarázta némi hiúsággal a hangjában, ami nem annyira Alainnek szólt, inkább az egész emberiségnek. – Láthatta, amikor szemügyre vette a könyveket, hogy vannak közöttük idegen nyelvűek is.

Alain bólintott.

– Biztosíthatom, hogy az ár, amit ajánlok nem tud versenyezni a gyűjtemény nagyságával.

Alain figyelmesen nézte a beszélgetőtársát, le nem vette róla a szemét. Mindezidáig kevés figyelmet szentelt a férfinak, mert jobban érdekelte az ajánlata, mint a viselkedése. Most igyekezett megfigyelni a zsúfolt helység félhomályában. Keskeny, idegesen mozgó kezének fehér bőre alatt kis kék erecskék kacskaringóztak, de sem jegygyűrűt, sem semmilyen más gyűrűt nem hordott egyformán vágott körmű ujjain. A konyhában sebtében felvett köntös kopott zsebeiben kezei folyamatosan bíbelődtek valamivel. Úgy tűnt, mintha évek óta ragaszkodna ehhez az öreg és hűséges ruhadarabhoz. A mély ráncok apró, világos szeme körül és a homlokán, valamint a bőrén lévő néhány folt arról árulkodott, hogy idős ember. Haja fehér volt, látszott, hogy már régen megőszült. Bár középtermetű volt, a háta már hajlott. A gyűjtő most nyugodtan Alainre nézett, úgy tűnt valamiféle reakciót várt. Az a szerény összeg, amelyet kért nem állt arányban a gyűjtemény létrehozásának szenvedélyességével, amelyet Alain, ennek az embernek a kitartó makacssága miatt, kénytelen volt műalkotásként kezelni.

– Szeretném, ha megengedne egy kérdést – mondta Alain óvatosan, és túlságosan udvariasan, hogy meg ne sértse beszélgetőtársát. – Nem igazán értem a gyűjteménye logikáját.

Érezte, hogy ezzel a váratlan találkozás egy érzékeny pontjára tapintott. Bár titokzatos telefonbeszélgetésük óta csak kevés szót váltott ezzel az

emberrel, detektív módjára megérezte, hogy az eladási szándék mögött valami szokatlan és furcsa dolog rejlik. Semmilyen különleges oka nem volt erre, de kifinomult érzéke és a tárgyban való jártassága erre figyelmeztette. Egyébként éppen e megérezés miatt volt hajlandó ebben a hidegben is eljönni és újonnan született kíváncsiságát kielégíteni. A férfi hosszan nézte, s közben ideges mosoly suhant át az arcán, amely látni engedte megsárgult fogait. Mosolya most túlságosan is elégedettnek látszott, noha nem tudta megszüntetni azt a szomorúságot, ami mindvégig jellemezte. Alain tisztelettel, ugyanakkor őszinte meglepődöttséggel figyelte az ismeretlen férfi átváltozását. Ám mivel mégis zavarban volt, némileg hebegve mondta:

– Talán úgy gondolja, hogy ezt a kérdezősködés, ez a kérdés, már elnézést, de nevetséges?

Az ismeretlen férfi láthatóan magabiztosabbá vált, várt a válasszal, így most a fotelbe süppedve Alain került várakozó helyzetbe. Most az ő keze járt fel alá idegesen a fotel karfáján. Az ismeretlen észrevette ezt a mozdulatot és végre beszélni kezdett.

– Ez a gyűjtemény, Uram, amelyet ennyire kevés pénzért kívánok eladni Önnek, egy hatalmas munka eredménye. – Kis szünetet tartott, próbálta összeszedni a gondolatit és tömören összefoglalni rövid történetét. – Életem nem elhanyagolható részét szenteltem annak, hogy minden nap, a vasárnapokat is beleértve, módszeresen vegyek egy-egy könyvet, s mindezt huszonhat éven keresztül. Ez hát az oka a mai látogatásának. – Az ismeretlen férfi tömör, majdnem brutális szavai még rejtélyesebbé tették történetét. Ő azonban folytatta. – Volt egy nagybátyám, akivel a családom már nagyon rég nem tartotta a kapcsolatot, egy fáradhatatlan, nagy utazó. De nem úgy utazott mint mi, bolygónk délköreinek ketrecébe szorítva. Ő olvasással töltötte idejét, a szavak különböző folyamainak és vízeséseinek irányát követte nap mint nap. Mindennap órákon át olvasott, és csak akkor szakította félbe az olvasást, amikor újabb táplálékra volt szüksége: amikor evett és amikor újabb szövegeket vásárolt. Ily módon egy kisebb vagyont tékozolt el különleges szakmunkákra, azt a pénzt, amelyet a repülőgép-szerencsétlenségben fiatalon elhunyt szüleitől örökölt. Nagybátyám halálakor behívatott a végrendeletével foglalkozó törvényes képviselője, aki aláíratott velem egy papírt, miután részletesen felolvasta nekem a benne foglaltakat. A nagybátyám azzal a feltétellel hagyta rám egész gyűjteményét, hogy eladom azt. Hogy miért? Soha nem tudtam meg az igazi okát, miért pont engem, az ismeretlen unokaöcsöt bízta meg ezzel a feladattal, már hogy azon az elegáns gesztuson túl, hogy rám hagyta ezt a kis vagyont. Emellett egy másik feladattal is megbízott: az ő könyvére eladásából származó összegből egy új könyvtárat kellett létrehoznom,

mégpedig nagyon pontos szabály szerint. Be kellett szereznem, a teljes vagy-
nyon összegéből, azokat a műveket, amelyek szerzőjének és címének betűi
összesen huszonhat betűből álltak. Honnan jöhetett ez a különös ötlet? Miért
pont ezt a számot választotta? Vajon a francia ábécé betűinek számát
30 követte? Vagy azért, mert életében és különös módon az enyémben is
zavarba ejtően sokszor fordult elő ez a szám? Még a tarokkot és az ar-
kánumok titkait is segítségül hívtam, hogy megfejtssem a rejtélyt. Nagyon
nehéz kutatómunka során megtudtam, hiszen a saját családom csak kevés in-
formációval rendelkezett róla és a szüleiről, hogy a nagybátyám a szüleit hu-
szonhat hónaposan vesztette el április huszonhatodikán. Ez az egybeesés sok
fejtörést okozott, gondolhatja. Mégis úgy határoztam, hogy belekezek a ki-
szabott feladat teljesítésébe, otthagytam Valence-t, szülővárosomat és lak-
helyemet, és útnak indultam, hogy megvalósítsam ezt a hóbortos tervet.
A feleségem, hiába kérleltem, hiába soroltam ügyetlen indokaimat, nem volt
hajlandó követni, így aztán kérelhetetlenül elváltunk egymástól. Számomra
is megmagyarázhatatlan, de nagy szenvedéllyel és lelkesedéssel vettem bele
magam ebbe a nevetséges és makacs kalandba. Teljesen lázba jöttem, amire
a nagybátyámmal való kapcsolatom egyáltalán nem adhatott magyarázatot.

Alain hallgatta a férfit, aki egyre rokonszenvesebb lett a számára.
Furcsa remegés lett úrrá rajta, rabul ejtette a történetet.

– Mivel én magam soha nem találkoztam a nagybátyámmal, legalábbis
nem emlékszem rá, nagyon zavarba ejtett az öröklés bejelentése és az ezzel
járó küldetés, utóbbi annál is inkább, mivel halálának napja megegyezett az
én születésnapommal, november huszonhatodikával. Bármennyire is furcsá-
nak tűnhet ez az ön számára, bármennyire is patológiusnak tűnhet a visel-
kedésem, biztosíthatom, hogy végül belekezdtem ebbe, és mivel új vagyonom
lehetővé tette, otthagytam az autószerelői állásomat, hogy teljesen az örök-
lött ügynek szentelhessem magam. Szűkmarkúan eladtam elhunyt nagybá-
tyám összes könyvét, csak pénzt tettem félre, hogy legyen mit ennem és
legyen hol laknom, miközben mindenféle könyvesboltokba rohángáltam,
hogy eleget tegyek a kérésének, amellyel immáron azonosultam. A hét egyet-
len napja sem volt mentes ettől a rituálétól, míg végül e nemes gyűjtemény
utolsó kötetét is megvásároltam, ha hiszi, ha nem, örült kalandjaim soroza-
tának huszonhatodik évében. S most meg kívánok válni ezektől a könyvektől,
amelyek ezen időszak alatt életemet és ugyanakkor a kálváriámat is jelentet-
ték. Most pedig arra kérem, hogy ne kérdezzen többet erről a történetről.

A férfi fáradt arccal, nagy levegőt vett. Először mesélte el valakinek
az életét. Hosszasan kotorászott köntösének jobb zsebében, elővett egy
zsebkendőt és alaposan kifújta az orrát. Aztán a szövet darabkát visszatette
a másik zsebébe, anélkül hogy az őt oly figyelmesen hallgató, ismeretlen
férfinak a reakcióját vizsgálta volna.

Nem maradt más hátra, Alain megvette ezt a nevetséges és egyedülálló gyűjteményt attól a férfitől, akinek életrajzi adatai kísértetiesen hasonlítottak az övéire. Hirtelen egy olyan élet titkának vált váratlan letéteményesévé, amely akár az övé is lehetett volna, (ráadásul olyan művek összességével, amelynek szerzői közül egy sem tudhatta meg 31 mi lesz írásaik sorsa. Biztos vannak a világon még más könyvtárak is, amelyek összetételéről nem tudnak az olvasók. De ez nem zavar majd meg különösképpen senkit, feltéve ha a fent említett rejtélyt Alainnén kívül nem tudja meg senki.)

Alain néhány nappal később megvette tehát a gyűjteményét a férfitől, aki az év során aztán meghalt egy rejtélyes autóbalesetben: ő volt az egyetlen áldozat, Argentan kapujánál történt mindez, Szent-Delphine napján, esős időben. Az autó elégett ugyan, de egy kötegni papírlapot megtaláltak benne, mindre ugyanaz a szám volt írva. A balesetről azonban az újságokban szó sem esett. Alain, aki soha nem szerzett tudomást arról, hogy mi történt a férfival, nem tudta, hogy ezt a számára zavarónak ható gyűjteményt a titokzatos, szomorú férfi iránti együttérzésből kifolyólag vette-e meg, vagy azért, hogy birtokolja ezt a gyűjteményt, amelyet később megemlített a végrendeletében és a saját közeli rokonságában lévő ismeretlenre hagyott, a fétist, amelynek vízjelén saját életének másolatát olvashatta le.

(Fordította: Schneller Dóra)

* *Laurent Maindon francia költő, író, színházi rendező 1964-ben született Nantes-ban. Jelenleg is a nyugat-franciaországi városban él és dolgozik. Az 1996-ban alapított Théâtre du Rictus művészeti vezetőjeként és rendezőjeként elsősorban huszadik századi (Samuel Beckett, Heiner Müller) és kortárs (Sylvain Levey, Edward Bond, William Pellier) európai drámaírók színművei iránt érdeklődik. Érdemes megjegyezni, hogy a kilencvenes évek első felében egyik legelső munkája Spiró György Csirkefej című darabjának színrevitele volt, 2005-ben pedig Forgách András Vitellius című drámáját rendezte meg. 2008 és 2010 között, a brüsszeli Európai Bizottság által támogatott, uniós projekt keretében Kvartett Látomások Európáról címmel szervezett nemzetközi színházi fesztivált négy ország: Franciaország, Csehország, Szerbia és Magyarország részvételével. A színházi fesztivál során mindegyik országban, mindegyik nyelven feliratozva négy előadást láthattak a nézők. Magyarországot az egrí Gárdonyi Géza Színház képviselte Háy János A Pityu bácsi fia, valamint Visky András Alkoholisták című drámaival. A fesztivál során felolvasó esteket, nyilvános vitákat és workshopot is szerveztek.*

Laurent Maindon esszéket, verseket, útinaplókat, és novellákat is ír. Legújabb verseskötetei közül érdemes megemlíteni a 2015-ben megjelent, lírai hangvételű, erotikus verseit tartalmazó A Kárpátok melankóliája (La mélancolie des Carpathes), valamint a Hirtelen nyugtalanná válnak az évszakok (Soudain les saisons s'affolent) című kötetét, amelyek a kizárólag szépirodalmi műveket e-book formájában megjelentető Le Zaporogue kiadónál jelentek meg. Novelláit az E-Fractions kiadó adja ki. Két novellája jelent meg eddig magyarul: Az angyalok alszanak és A hóvihár 2011-ben a Nagyvilág folyóiratban. Verseire és novelláira egyaránt jellemző a filmszerűség, Pierre Reverdy tömör, leegyszerűsített nyelvezetét használó költészetét idéző verseit pillanatfelvételekként, novelláit pedig akár film-novellákként is jellemezhetnénk. A szerző által kézíratos formában rendelkezésünkre bocsátott

novellája is filmnovellának tekinthető, amelyben kulcsfontosságú szerepet játszanak a véletlenek hátborzongató, furcsa és sorsfordító egybeesései. Eme furcsa, véletlen egybeesések rokoníthatók a szürrealisták által bevezetett és használt objektív véletlen fogalmával, amennyiben a véletlenek itt is jelentéssel bírnak, a véletlenszerű találkozás pedig utólag értelmet nyer. A szerző eme novellája kapcsán a szerendipitás fogalmát is megemlíthetjük, amely olyan megismerési (kognitív értelemben paradox) pillanatot jelent, amelynek során az ember ráébred valamire, annak ellenére,

32

hogy az adott dolognak számára azelőtt nem volt semmi jelentősége. Bizonyos értelemben jelentéssel bír, de véletlenszerű felfedezésként is meghatározhatjuk. A szerendipitás szó megalkotója Horace Walpole (1717-1797) angol író, művészettörténész, a szürrealisták által is csodált angol gótikus regény egyik legkiemelkedőbb alakja volt, aki egy barátjának írt levelében említette az általa alkotott neologizmust: a serendipity szót. Az ötletet A Serendip három hercege című perzsa meséből vette, amelyben Serendip az ősi Ceylon neve volt. A mese szereplői úton-útfélen olyan dolgokat fedeznek fel véletlenül, amelyeket nem is kerestek. Az elbeszélés alanya és beszélgetőtársa ebben a novellában is csupa furcsa, véletlen, rejtélyes, már-már misztikus felfedezést tesz, amely egész addigi életüket és sorsukat gyökeresen változtatja meg.

(Schneller Dóra)

„Az értékelésen nyugvó gondolkodás mindenütt a legnagyobb szentségtörés,
amely csak elgondolható a léttel szemben.”
(Martin Heidegger)

Martin Heidegger a 20. század legnagyobb hatású filozófusa, aki homályos fogalmazásmódja miatt rengeteg munkát adott az őt követő filozófusnemzedékeknek. Heidegger megértése min-

Buji Ferenc 33

NIHILIZMUS META- FIZIKAI ÁLRUHÁBAN

Az érték heideggeri elmélete

den gondolkodó ember számára kihívást jelent, s ezért az elmúlt ötven-hatvan-hetven év filozófiai irodalma jelentékeny részben Heidegger-hermeneutika volt. Ez a hozzáállás megteremtett egy olyan kimondatlan konszenzust, hogy Heideggerrel szemben csupán két lehetőség létezik: *megérteni vagy nem érteni meg*. E dichotómia egyeduralma gyakorlatilag lehetlenné tette annak a másik dichotómiának a megjelenését, amelynek az előbbi csupán előkészítése lehet: elfogadni vagy elutasítani. Ez utóbbi ketősség Heidegger vonatkozásában már csak azért sem lehetett releváns, mert ha az ember komoly energiákat áldoz arra, hogy megértsen valakit, kicsi az esélye annak, hogy tanulmánya tárgyát nem fogja értékelni és tisztelni. Tisztelni és értékelni fogja vagy azért, mert megértette, vagy azért, mert nem értette meg. Akik számára azonban a heideggeri gondolkozás elfogadhatatlan, azok általában nem is tesznek lépéseket annak érdekében, hogy megértsék, s így természetesen a kritikáig sem juthatnak el: megmaradnak Heidegger távoli látens tisztelőjének. A Heideggerhez való viszony ilyen módon úgy alakul, hogy vannak egyrészt tisztelői, akik olvassák és értik; vannak tisztelői, akik olvassák és nem értik; és vannak tisztelői, akik nem olvassák és nem is értik. Ugyanis egyszerűbb vállalni Heidegger olvasás és érték nélküli tisztelét, mint megértésének fáradságát, vagy éppen vállalni annak veszélyét, hogy rásüssék a megszegyenítő bélyeget: nem érti Heideggert.

Az alábbiakban csupán egyetlen rövid gondolatmenetét fogjuk megvizsgálni Heideggernek, amely azonban rövidege ellenére is központi jelentőségű bölcseletében: egyrészt azért, mert fő témáit érinti, másrészt pedig azért, mert egy olyan gondolkodási módszert mutat be, amelyet Heidegger számos más vonatkozásban alkalmazott. A kérdéses szöveg a *Levél a „humanizmusról”* című írásában található, mely voltaképpen egy nyílt levél, amelyet Heidegger a germanista filozófus, Jean Beaufret felkérésére írt.¹

Heidegger nem kevesebbet állít ebben az írásában, mint azt, hogy amikor az ember valamit nagyra értékel, akkor voltaképpen megfosztja azt

értékétől, míg amikor tartózkodik attól, hogy értékkel ruházza fel a dolgokat, valójában ekkor becsüli meg őket igazán. A *common sense* álláspontnak e feje tetejére állítása ellen elvi alapon semmi kifogást nem lehet emelni, hiszen

34 Platón óta jól tudjuk, hogy számos esetben éppen az ellentéte az igaz annak, amit *prima facie* gondolunk. Sőt, csaknem a filozófia egésze ilyen merész – az általános vélekedéssel ellentétes – gondolatokból áll. Tehát minden azon múlik, hogy az adott gondolkodó képes-e indokolni a maga merész állítását.

Heidegger így fogalmaz: „Az »értékekkel« szembehelyezkedő gondolkodás nem állítja azt, hogy az összes, általában értéként hirdetett érték, mint a »kultúra«, a »művészet«, a »tudomány«, az »emberi méltóság«, a »világ« és az »Isten« értékétől megfosztott lenne.” Heidegger itt azt a reményt ébreszti olvasójában, hogy távol áll az általános értékfosztástól, s hogy ő csak *bizonyos* értékeket utasít el, míg más értékeket egyáltalán nem. Hogy ezek a „más értékek” részei-e az általános értékeléseknek, vagy merőben új értékek, ezt a kérdést nyitva hagyja. Nyitva hagyja már csak azért is, mert a következő mondataiból kiderül, hogy korántsem erről van szó, és feltételezésünk nem helyes: „Éppen valaminek »értékként« való megjelölése fosztja meg az így értékeltet méltóságától.” Vagyis nem az a probléma, hogy az emberek *általában* helytelen értékekkel ruházzák fel a dolgokat, hanem az, hogy *egyáltalán* értékekkel ruházzák fel őket. Heidegger tehát sokkal radikálisabb annál, mint ahogy az ember az imént elsőként idézett mondatából gondolná: a hagyományos értékek és értékelés *totális* elvetését képviseli, mert szerinte egyedül ebben az aktusban valósulhat meg a dolgok helyes értékelése.

Vizsgáljuk meg először, hogy Heidegger számára miért jelenti a dolgok értékkel való felruházása azok alábecsülését. „Amikor valamit mint értéket minősítünk, akkor arra szorítkozunk, hogy úgy tekintsük a minősített tárgyat, mint tiszta tárgyat az ember megbecsülésére.”² Eddig ez azt jelenti, hogy az értékkel felruházott tárgy az emberi értékelés pusztá objektumává válik, mégpedig egy nagyon határozott szemszögből: az adott tárgy *az ember viszonylatában* bír értékkel. Miközben tehát értékelünk, úgy tárgyiasítunk, hogy axiológiai viszonyba lépünk az adott tárggyal. Ez azt jelenti, hogy magának az értékelésnek az aktusa egyszerre *objektívizál* és *szubjektívizál* – ugyanis kimondja: *az* (objektum) értékes *számomra* (szubjektum). Vajon így van-e ez ténylegesen? Igen. Ahogy ugyanis a szubjektum és az objektum összetartozik (mert hiszen a szubjektum az objektum szubjektuma és az objektum a szubjektum objektuma), éppígy tartozik össze *elválaszthatatlanul* az objektívizálás és a szubjektívizálás. Abban a pillanatban, hogy kimondom: „az”, kimondatlanul is megjelenik az az én, amelynek a számára az „az” „az”. Ez az „én” mint a szubjektivitás princípiuma az adott reláció függvényében számos dolgot magában foglalhat: „nekem”, „értem”, „miattam”. Amikor

tehát Heidegger azt mondja, hogy az értékelés révén az értékelő az értékeltet „tisztá tárgyá” változtatja, de mégis mindezt „az ember megbecsülésére”, akkor tulajdonképpen egy általános, sőt megkerülhetetlen alapelv axiológiai oldalról való megfogalmazását adja. Ami számunkra lényeges ebből, hogy ez a kijelentés önmagában véve még egyáltalán nem indokolja az értékekkel kapcsolatos radikálisan elutasító heideggeri álláspontot, mert hiszen egyszerűen egy sajátos megfogalmazását adja annak, ami már az értékelés aktusában grammatikai értelemben is benne van (alany – állítmány – tárgy).

De menjünk tovább. Heidegger azt mondja, hogy „aminek a léte valami”, vagyis amikor a lét valami egyedi és megnevezhető formát ölt magára (ami a dologi világ egészét jellemzi), az „nem meríti ki magát objektivitásában”. Vagyis a dolgok – az objektumok – nem pusztán objektívek, hanem egyúttal szubjektívek is, mint ahogy azt fentebb már láthattuk, mert hiszen mindig egy szubjektum vonatkozásában objektívek, s így objektivitásuk arányában szubjektivitással is telítődnek. Különösen „nagy arányokban” jelenik meg az objektumokban a szubjektivitás, „ha ez az objektivitás értékeléssé válik”. Valóban, minél több és nagyobb értéket vetít az ember a dolgokba, azok annál inkább szubjektiválódnak az értékelő vonatkozásában – vagyis, mint Heidegger fogalmazott, egyre kevésbé merítik ki magukat az objektivitásban.

Eddig Heidegger gondolatmenete világosan követhető, csak még arra nem derült fény belőle, hogy a puszta helyzetleírásból – amely minden „heideggerisége” ellenére is egy trivialis megfogalmazása – miképpen következik az értékek totális elutasításának heideggeri elve, illetve ennek kiegészítése, miszerint az egyetlen igazi értékelés a minden értékeléstől való tartózkodás.

Heidegger a fentiekből arra a következtetésre jut, hogy „minden felértékelés szubjektivizálás”. Már gondolatmenetünk elején láthattuk, hogy ez nem is lehet másképpen, s egy ilyen kijelentésnek csupán deskriptív jelentősége van. Sőt nemcsak minden értékelés szubjektivizálás, hanem *minden elképzelhető kognitív aktus is az*, amennyiben a megismerő, a megismerés és a megismert általános és megkerülhetetlen triádjára épül.

Ezek szerint még mindig nem jutottunk közelebb Heidegger különös axiológiai álláspontjának *indoklásához* – sőt voltaképpen tapodtat sem mozdultunk el a kiindulóponttól, bármennyire is úgy tűnik, hogy Heidegger lépésről lépésre vezet bennünket a maga belátásának irányába. Most azonban megteszi azt a lépést, amire eddig csupán felkészítette olvasóját: a hagyományos – és Heidegger számára elutasítandó – értékelés szerint „nem a léte az, ami a levőt értékessé teszi, hanem egyedül úgy van értéke, mint a felértékelés

tárgyának”. Heidegger tehát éppen ezt az álláspontot utasítja el; az ő álláspontja szerint ugyanis az adott létezőt nem az teszi értékessé, hogy egy szubjektivistikus viszonyrendszeren belül értékkel ruházzák fel, hanem értéke pusztán létéből fakad: abból a csupasz tényből, hogy van. Ugyanis

36 „a léte az, ami a levőt értékessé teszi” (kiemelés általam – B. F.).

Ezzel kritikus pontra érkeztünk.

Nézzük meg most ezen állítás két felét külön-külön. A hagyományos értékelési móddal kapcsolatban Heidegger azt említi, hogy az egyszerre két bűnt is elkövet értékelése tárgya ellen: egyfelől „szubjektiválja a létezőt” – másfelől egy „egyszerű tárgy rangjára süllyeszti le”. Ami a szubjektiválást illeti, ez voltaképpen azt jelenti, hogy az ember az értékadás révén önmagára vonatkoztatja az adott dolgot. Egy nagyon egyszerű példát említve: egy fából készült lapot, amelyet négy hosszúka, függőleges fadarabra helyeztek, az tesz értékessé, hogy asztalként funkcionál az ember számára. Az „asztal” az én és az adott „tisztá tárgyiság” relációjában jön létre – vagyis az ember az objektumot szubjektiválva, tehát asztalként illeszti bele a maga világába. Ha interperszonális viszonyokat nézünk, az egyik ember számára a másikat az teszi értékessé, hogy testvére vagy barátja. E vérségi, illetve baráti viszony nélkül az adott ember egyszerűen egy lenne számára az emberek sokaságából. Ilyen módon az illető értékét az adja meg, hogy az értékelőnek testvére avagy barátja, és ez a viszony egy erős szubjektivitást visz a kapcsolatba: kiemeli az illetőt a pusztán „perszonális objektumok” világából. Ha pedig bizonyos morális kvalitásokat nézünk, mint például a bátorságot, akkor az az által nyer értéket, hogy az adott kvalitást pozitívnak – vagyis erénynek – tekintjük. Ezúttal azonban értelmetlen szubjektiválásról beszélni, mert az efféle kvalitások már eleve a szubjektivitás szférájában születnek. Ha viszont egy ilyen erényt emberekre vonatkoztatunk, és azt mondjuk, hogy a thermopüli csata görög harcosai bátrak voltak, akkor ismét megjelenik a szubjektiválás, hiszen egy, a tárgyi világhoz tartozó magatartást (természetesen egy magatartás nem abban az értelemben tárgyi, mint egy asztal) saját értékrendünk alapján minősítünk, vagyis *relációba lépünk vele*. Heidegger példaként említi még Istent is. Az által, hogy Istent a legfőbb értéknek, az értékhierarchia csúcsának tekintjük, nem önmagában vesszük Istent, hanem a világgal és így önmagunkkal való relációjában: Isten csak a világ vonatkozásában Isten (Ok, Cél, Törvény, Teremtő és Elevenítő).

Az értékelés tehát mindenképpen szubjektív aktus, mert a szubjektum nélkül nincs érték. Az érték *per definitionem* vonatkozás: vagy egy intersubjektív – és egyúttal intraszubjektív – vonatkozás, vagy pedig egy olyan vonatkozás, amely által a szubjektum relációba lép az objektummal. Az értékelésből a szubjektivitást és a szubjektiválást kizárni annyi, mint kizárni magát az értékelést. Szubjektiválás és objektiválás nélkül nincs értékelés.

Az ember az értékelés által teremti meg világát. Az értékelés szubjektív ak-tusa nélkül az ember maga is egyike lenne a tárgyi világnak – vagyis maga is csak egy objektum lenne. Amikor az ember értéket ad valaminek, voltaképpen önmagának ad értéket. Arra, hogy értékeljen bármit is, elsősorban nem a „dolgoznak” – az asztalnak, a testvérnek, Istennek – van szükségé, hanem mindenekelőtt magának az embernek. Az ember a külső dolgok, a külső dolgokhoz való viszonya által önmagát értékeli, önmagának, saját létének ad értelmet. Az ember az értékelés szubjektívizáló aktusával rendezi – kozmifikálja – maga körül a világot, s ugyanakkor ez által teszi magát emberré.

37

Gyakorlatilag ugyanez mondható el az objektívizálásról: minden emberi aktus, s így minden értékelés is szükségképpen objektívizálás. Ha az ember az értékelés szubjektívizáló aktusa nélkül egyike lenne az objektumoknak, akkor ez fokozottan igaz az objektívizálás aktusa esetében: az ember az objektívizálás – az énen kívüli világ tárgyiasítása – nélkül maga válna tárggyá.

A „létező szubjektívizálása”, mely Heidegger szerint az értékelés egyik fő bűne, tehát az ember *elkerülhetetlen* emberi sajátossága, amit még az sem tud megkerülni, aki egyébként – mint Heidegger – filozófiai értelemben elveti és bűnnek tekinti az értékadást. Nyilvánvaló ugyanis, hogy *az egész heideggeri filozófia értékelés* – értékelés pró vagy kontra: *értékelése* a filozófiáknak és a filozófusoknak, *értékelése* a költészetnek és a technikának, *értékelése* az egyes eszméknek és embereknek, és végső soron *értékelése* önmagának is. Vajon Heidegger nem ruházta fel értékkel Parmenidészt? És vajon ezzel az értékelő viszonyulásával „az elképzelhető legnagyobb káromlást követte el”? És vajon Heidegger azt is főbenjáró bűnnek – léte ellen elkövetett bűnnek – tekintette-e, amikor őt és filozófiáját, műveit és eszméit mások *értékelték*? Aligha.

Ezekkel a gondolatokkal egyúttal Heidegger azon megjegyzésére is reagáltunk, miszerint az értékelés egy „egyszerű tárgy rangjára süllyeszti le” az értékeltet. Szubjektívizálás és objektívizálás ugyanis egyazon érem két oldalát alkotja. Aligha volt ember, aki annyira magasra értékelte Hölderlint, mint Heidegger – és akkor vajon éppen ő lett volna az, aki a legdurvábban megalázta az által, hogy tárgyiasította? Ismét csak aligha. Vagy amikor az idős Heidegger Franz Beckenbauert játékának klasszikus eleganciájáért és intelligenciájáért nagyra értékelte, akkor vajon éppen ez által durván aláértékeltette? Mert hiszen „ha valaki úgy gondolkodik, hogy közben értékel, az [...] elképzelhető legnagyobb káromlást követi el a lét ellen”. Saját filozófiai álláspontját maga Heidegger sem vette komolyan, mert ez az álláspont olyan volt, hogy *nem is lehetett volna komolyan venni*.

Új Forrás 2016/2 – Bujti Ferenc: Nihilizmus metafizikai áruháiban
Az érték heideggeri elmélete

Az értékelés hagyományos formái tehát még Heidegger számára is megkerülhetetlenek voltak: ő maga is részt vett az értékelés folyamatában, és ő maga is elfogadta az értékelést önmagával kapcsolatban – egészen egyszerűen azért, mert e mechanizmus az emberi lét megkerülhetetlen alapténye, melyet ugyan elméletileg és filozófiaiilag el lehet utasítani, de amelyet az is kénytelen gyakorolni, aki ilyen módon elutasítja.

38 De nézzük meg, hogy mi az, amit Heidegger az értéktulajdonítás hagyományos módjai helyett kínál. Hogyan adja meg ő a dolgok értékét? Mert-hogy ő „nem azt állítja, hogy az összes, általában értéként hirdetett érték [...] értéktől megfosztott lenne”. Vagyis hogyan kerül el Heidegger a hagyományos értéktulajdonítás totális elutasítása ellenére a nihilizmust? A kulcsot a megoldáshoz már Heidegger imént idézett mondata is tartalmazza: „Ha valaki úgy gondolkodik, hogy közben értékel, az [...] elképzelhető legnagyobb káromlást követi el *a lét ellen*” (kiemelés általam – B. F.). Természetesen nemcsak a lét, hanem az adott létező ellen is bűnt követ el az, aki értékekkel ruház fel létezőket, de Heidegger számára az elsődleges mégsem ez, hanem *a lét káromlása*. Heidegger számára ami az egyes létezőket – az asztalt, a testvért, Istent – értékessé teszi, az nem az asztal, a testvér és az Isten, hanem az az univerzális lét, amelynek az adott létező csupán egy partikuláris modalitása. Ez azt jelenti, hogy ami a létezőkben értékes, az nem az, ami által azok különböznek egymástól, hanem ami által és amiben hasonlatosak, sőt azonosak egymással: a lét által. Másképpen kifejezve, az egyes létezők voltaképpen értéke nem abban van, amit a maguk egyediségében az ember számára jelentenek, és ami megkülönbözteti őket egymástól, hanem pusztán létükben, s ami összeköti őket: abban, hogy *vannak*.

Vizsgáljuk meg, hogy vajon képes-e egy ilyen rátekintés eloszlatni a nihilizmus gyanúját. Ha mindenben csak a létet nézzük és értékeljük, míg ami az adott entitást azzá teszi, ami – s így elkülöníti a többi entitástól –, azt ignoráljuk és nem értékeljük, akkor tulajdonképpen egy homogén masszát kapunk, amelyben nem lesz különbség a dolgok között: az egyik embert semmi nem különíti el a másiktól, sem tudás, sem rokonság, sem ügyesség, semmiféle emberi képesség; az egyik dolgot semmi nem különíti el a másiktól: a bővli ugyanolyan értékű lesz, mint az egyedi és kiváló, és nemcsak a megvásárolható hétköznapi tárgyak vonatkozásában, hanem például a művészet vonatkozásában is; Istent nem fogja elkülöníteni semmi egy borotvahabtól. Mivel tehát mindenben a léte az értékes, mint léttel bíró létező minden egyazon értéket nyer.

Heidegger még e rátekintési mód mellett is megengedhetné azt, hogy az egyes létezőket aszerint értékeljük, hogy milyen mértékben és mennyire tisztán reprezentálják az egyetemes létet. Heidegger gondolatmenetében azonban semmi sem mutat e megoldás felé. Marad tehát az egyedi létezők

mögötti univerzális lét, a dolgok pusztá léte avagy vansága mint az értékelés egyetlen és kizárólagos kritériuma. Ennek a legfontosabb következménye, hogy megszűnik az értékelés tulajdonképpeni lényege: az *értékdifferencia*. Az „értékelés” heideggeri módszere szerint többé nincs különbség értékes és értéktelen között: minden pontosan ugyanannyira értékes, 39 egészen egyszerűen azért, mert minden van.

A heideggeri értékelmélet tehát jól láthatóan a modern egalitarizmusba torkollik, és a modern egalitarizmus voltaképpen már magában hordozza a posztmodern értékfosztást, mert ha egyszer minden ugyanolyan értékű, akkor értelmetlen értékről beszélni. Heidegger ezt a kézenfekvő következtetést nem meri levonni, mert nem akar nyíltan a nihilizmus mellé állni. Heidegger értékelmélete és a modern-posztmodern értékelmélet, pontosabban értéktelenség-elmélet között van azonban egy figyelemreméltó különbség: *Heideggernél az értékeszme nem megszűnik, hanem a létezőkről átszáll a létre*. Bár ez a megoldás – láthattuk – az értékdifferencia felszámolása révén praktikusán az értékek megszűnését jelenti, mégis vizsgáljuk meg, hogy a heideggeri megoldás legalábbis teoretikusan miféle eredménnyel és következménnyel kecsegtet.

Egyértelmű, hogy ennek érdekében azt kell megvizsgálunk, hogy Heidegger milyen módon értékeli a létet. Nos, erre nem könnyű válaszolni, nem utolsósorban azért, mert a heideggeri létfogalom megértésébe nálunk sokkal avatottabb gondolkodók bícskája is beletört. Nehéz ugyanis valamire vonatkozóan kijelentéseket tenni, ha nem tudjuk, hogy az mi.³ De bármi is legyen Heidegger számára a lét, éppen amiatt kritizálja Nietzschét, hogy miután minden hagyományos értéket felszámolt, a lét vált számára értékke, s ezzel a lehető legnagyobb hibát követte el.⁴ Voltaképpen maga Heidegger is elkerüli, hogy értékkel ruházza fel a létet, éspedig azért, mert a legegyetemesebbet bármiféle partikuláris érték csak korlátozná és behatárolná. És valóban, a létnek mint a legegyetemesebb „határozmánynak” valóban nincs specifikus értéke. Legfeljebb annyit lehetne mondani, hogy a lét értéke a lét, de egy ilyen tautológiával nem sokra megyünk, és az efféle kijelentéseket Heidegger is elkerüli.

Ilyen módon nemcsak praktikus, hanem teoretikus vonatkozásokban is oda jutottunk, hogy Heidegger az értéktulajdonítás hagyományos módja helyett minden igyekezete ellenére sem képes másfajta értéktulajdonítást kínálni, és az ezzel kapcsolatos homályos utalásai nem többek filozófiai szemfényvesztésnél: a létező értékelését a heideggeri értelemben vett lét „értékelése” semmilyen értelemben nem tudja pótolni; ellenkezőleg, a létező értékelésének kiküszöbölésével az érték és az értékelés eszméje *mint olyan* tűnik el. Az érték heideggeri dehierarchizálásának kísérlete jellegzetesen

fából vaskarika, mert a dehierarchizált érték nem érték. A heideggeri lét ilyen módon nemcsak gyakorlati, de elméleti értelemben sem képes megóvni a nihilizmustól. Heidegger filozófiája a léttel kapcsolatban semmiféle elméleti

fogódzót nem kínál az embernek, s így aztán fel sem merül az, hogy a
40 lét heideggeri eszméje gyakorlati értelemben bármire is „jó” volna.

Hacsak nem arra, amire Heidegger *használta*: a hagyományos értéktulajdonítás felszámolásának eszközeként, amely csak addig és annyiban fontos, ameddig és amennyiben *diszkvalifikál* minden létezői értéket – *vagyis* minden értéket. Heidegger a lét fogalmát tehát az értékfosztás pusztá *eszközévé* tette, s ekképpen – Heideggerrel szólva – „az elképzelhető legnagyobb káromlást követte el a léttel szemben”.

Az, amit a heideggeri értékelmélet kapcsán végigvezettünk, korántsem képvisel specifikus esetet a heideggeri filozófián belül. Éppen ellenkezőleg: a létezőkkel és a léttel kapcsolatban a heideggeri értékelmélet a heideggeri filozófia *lényegi magjához* tartozik, sőt ezen felül egyfajta filozófiai klisé képvisel, amennyiben más vonatkozásokban is hasonló módon és hasonló céllal használja Heidegger a létfogalmat. *Heidegger számára a „lét” destruktív, illetve dekonstrukciós segédfogalom*: mindazon metafizikai sajátosságok felszámolásának eszköze, amelyek útjában álltak saját filozófiája kibontakozásának. Heidegger a lét fogalmának segítségével teremtette meg azt a *tabula rasát*, amelyre saját filozófiájának kiindulópontként szüksége volt. Ez önmagában véve a lét *intellektuálisan tisztességes* instrumentalizálása is lehetett volna: a lét mint minden relatív értéket magába gyűjtő abszolút érték az, ami a relatív értékek helyébe kerül. Heidegger azonban a lét *intellektuálisan tisztességtelen* instrumentalizálásának útját választotta: amint „tarra vágta” a létfogalom által kétezer-ötszáz év filozófiai-metafizikai gondolkodását, félrelökte a létet, és az így megtisztított terepen egy *par excellence* keletkezés- avagy létesülés-filozófiát fejtett ki. Mert mi másnak lehetne nevezni azt a filozófiát, amely figyelmét az „ittlét” (*Dasein*) leginkább efemer és esendő jelenségeire (gond, aggodalom, unalom, szorongás) irányította, mint „létesülés-filozófiának” vagy „keletkezés-filozófiának”?! Heideggert megelőzően aligha volt bölcselő, akinek filozófiája jobban eltávolodott volna a léttől, s aki nagyobb bizonytalanságba sodorta volna olvasóit éppen azokkal a kérdésekkel kapcsolatban, amelyeknek megoldatlanságát főművének legelején ő maga kérte számon az egész európai filozófiai hagyományon: mit jelent tulajdonképpen a létezés, és mi a létezés értelme? Heidegger filozófiája nem létfilozófia volt, hanem „ittlét”-filozófia: egzisztencializmus. Egzisztencializmus, vagyis az emberi egzisztencia *sodrásban lévő elemeinek és vonatkozásainak* vizsgálata.

Aki valamilyen mértékben ismeri a tradicionális metafizikáknak azokat a formáit, amelyek a vallásokhoz kapcsolódnak, annak figyelmét aligha

kerülheti el az a hasonlóság, ami Heidegger lételmélete és annak axiológiai következményei, illetve a tradicionális metafizika lételmélete és annak axiológiai következményei között áll fenn. Maga Heidegger is konfirmálta ezt a feltűnő párhuzamot, amikor a 20. század legjelentősebb zen-bölcseleje, Daisetz Teitaro Suzuki egyik könyvének olvasása után megjegyezte: 41 „Ha jól értem ezt az embert, akkor ez az, amit minden írásomban megpróbáltam kifejezni.”⁵ Heidegger és a távol-keleti bölcselet közötti párhuzamokkal számos munka foglalkozik, és hasonlóképpen jó néhány mű taglalja Heidegger és Eckhart mester kapcsolatát – de úgyszintén meg lehetne találni a feltűnő, noha csupán látszólagos hasonlóságokat a heideggeri filozófia, illetve az iszlám szúfizmus létegyeséget hangsúlyozó *wudzsúdi* iskolája (Ibn ‘Arabí) vagy a perzsa *hikmat*-filozófia (Mollá Szadrá Sírázi) között is.⁶

Kétségtelen, hogy Heidegger eddig vizsgált gondolatai a tradicionális metafizikák kontextusában is értelmezhetők. Ennek alapfeltétele azonban a „lét” bizonytalan és homályos heideggeri fogalmának felcserélése a „lét” világosan megfogalmazott metafizikai fogalmára. A tradicionális metafizika értelmében – legyen az taoista, buddhista, hindu, keresztény, muszlim vagy görög – a lét az *egyetlen valóság*, míg a létezők csupán fenomenális természettel rendelkeznek, vagyis névvel és formával felruházott jelenségek az Isteni Lét határtalan óceánjának felszínén. A lét tehát maga az abszolútum, amelyhez a létezők semmit sem tehetnek és semmit nem is tesznek hozzá. Ez az univerzális Isteni Lét az, amely az egyedi létezők „szubsztanciáját” alkotja. Ha ezek után *erre az Isteni Létre vonatkozólag* állítjuk azt, amit Heidegger állított a maga módján felfogott létre – hogy tudniillik ami a létezőkben értékes, az nem létezőségükhöz, vagyis egyediségükhöz kapcsolódik, hanem ahhoz, ami bennük egyetemes, vagyis az egyediségük univerzális szubsztrátumát alkotó Isteni Léthez –, akkor máris eljutottunk a tradicionális metafizikák egyik legfontosabb gyakorlati következtetéséhez: az Isteni Lét tapasztalatának gyakorlati alapfeltétele a létezők egyediségén való „átnézés”. Aki az Isteni Lét megismerésére szomjazik, azt nem nyűgözhetik le az egyedi létezők. Ez csupán egy másik megfogalmazása a régi misztikus tanításnak: „Az öröklét szeme csak akkor nyílhat fel, ha az idő szeme lecsukódott.”⁷

Ami Heideggert illeti, világosan látható itt a párhuzam. Heidegger egy olyan filozófiai attitűdöt követel meg olvasójától, amely a létezők egyedi értékeit ignorálja, és figyelmét kizárólagosan a létezők univerzális létbelisége felé fordítja.⁸ Hogy azonban ezt miképpen értékeljük, az teljes egészében azon múlik, hogy az egyedi és relatív feláldozása *minek az érdekében* megy végbe. Ha azt mondjuk, hogy Heidegger csakúgy, mint a tradicionális metafizika a *lét* érdekében hozza meg ezt az áldozatot, akkor rögtön előttünk van

a két szemléletmód közötti feltűnő hasonlóság, amelyre maga Heidegger is felfigyelt. Ha azonban itt valódi analógiáról lenne szó, akkor a pusztá felfigyelés nagyon is kevés volna, különösen akkor, ha valaki – mint Heidegger – úgy gondolná, hogy egy olyan létszemlélet, amelynek a preszókratika még birtokában volt, de amely a szókratikus gondolkodástól fogva feledésbe merült, az ő filozófiájában jelent meg s teljesedett ki. Nos, ha egy ekképpen gondolkodó filozófus felfigyel arra, hogy az ő – korábban egyedinek hitt – filozófiai attitűdje bizonyos távol-keleti filozófiák számára természetes attitűd, mely ráadásul nemcsak egyszerű filozófiai nézet („szemlélet”), hanem egyúttal mélyrehatóan egzisztenciális attitűd is („szemlélés”), sőt ezen felül olyan koreografált „praktikák” sorozata, amelyek a szemlélés begyakorlását, természetes látásmóddá és folyamatosan megélt tapasztalattá változtatását célozzák (spirituális praxis), akkor a pusztá „felfigyelés” végképp nem adekvát reakció. Ha Heidegger valóban úgy gondolta volna, hogy a zen-buddhizmus évszázadok óta egy olyan szemléletmódot birtokol, amelyet ő maga is kifejtetni igyekszik, akkor erre az adekvát reakció csak az lehetett volna, hogy e felismeréstől fogva figyelme középpontjába állítja az adott távol-keleti metafizikát. Ez azonban nem történt meg, sőt, mondhatni ennek épp az ellenkezője történt: Heidegger a távol-keleti bölcseleti gondolkodásra gyakorlatilag egyáltalán nem fordított figyelmet. Ennek kézenfekvő oka pedig az, hogy ami Heideggernek a zen-buddhizmushoz – és általában a tradicionális metafizikákhoz – való *tényleges* viszonyát meghatározta, az nem a közöttük kétségtelenül meglévő *nominális analógia* volt, hanem az a *fundamentális differencia*, amely a heideggeriánus és a tradicionális létszemléletet elválasztotta.

E kettő távolságát mindenekelőtt a két bölcselet létfogalma és létértelmezése határozza meg. Bár mind Heidegger, mind a tradicionális metafizika a lét érdekében áldozta föl az egyediséget és az egyediséghez kapcsolódó értékeket, mindazonáltal Heidegger és a tradicionális metafizika számára a lét nagyon is különböző értelemmel bír. Ami az utóbbit illeti, láthattuk, hogy számára a lét az Isteni Lét, vagyis az az Abszolútum, mely mint az egyetlen valóság mindennek az ontológiai fundamentumát alkotja, s amely egyúttal minden érték foglalata. A távol-keleti metafizikai gondolkodás számára a Lét ontológiai, episztemológiai és axiológiai vonatkozásokban is *forrása* minden olyan létnek, megismerésnek és értéknek, amely a keletkezés világában megjelenik. Ami viszont Heideggert illeti, az ő létfogalma üres, pusztán fogalmi természetű, nincs valódi tartalma, vagyis inkább nominalitás, mint realitás. Saját létfogalmának ezt az ürességét Heidegger a lét eszméjének intenzív hangsúlyozása mögé rejti. Azt lehetne mondani, hogy amilyen mértékben hangsúlyozza Heidegger a létet, *éppen olyan* mértékben fosztja meg azt minden belső tartalmától, s így *ami nominálisan a*

legnagyobb hangsúlyt kapja Heidegger filozófiájában, éppen az benne a leg-súlytalanabb. Magától értetődik, hogy egy ilyen rendkívül hangsúlyos, de mégis üres létfogalomra nem lehet valódi metafizikát alapozni – s így a heideggeri metafizika sem lehet más, mint üres ál-metafizika. A tradicionális metafizika és a heideggeri metafizika között axiológiai 43 értelemben tehát az a különbség, hogy míg az előbbi feláldozza a *kevesebbet* (egyedi és relatív értékek) a *több* (univerzális és abszolút érték) érdekében, addig az utóbbi feláldozza a *kevesebbet* (egyedi és relatív értékek) a *még kevesebb* (axiológiai nullpont) érdekében. Természetesen Heidegger is *úgy tesz, mintha* a kevesebbet többre akarná cserélni, de amit a kevesebbéért kínál, az egyrészt egy üres és megfoghatatlan, következésképpen mind a filozófiai tisztánlátás, mind az életgyakorlat szempontjából hasznavehetetlen létfogalom, másrészt pedig a keletkezés világának legalacsonyabb, szubaxiológiai aspektusai, vagyis a heideggeriánus „erények”: a szorongás, a gond, az unalom stb. Míg tehát a tradicionális metafizika *meghaladja* a hagyományos érték differenciát, méghozzá úgy, hogy egy fundamentálisabb érték differencián: a létező és a lét, a jelenség és a valóság, a relatívum és az abszolútum megkülönböztetésén alapuló magasabb értékeszmét kínál, addig a heideggeri „metafizika” *felszámolja* a hagyományos érték differenciát, méghozzá úgy, hogy közben nem kínál semmi magasabb értékeszmét. És éppen ez az, ami Heidegger filozófiáját nihilizmussá teszi mindenféle tiltakozása ellenére. Heidegger számára tehát a lét egyszerűen dekonstrukciós segédfogalom, amelyre csak addig van szüksége, ameddig minden relatív értéket diszkvalifikál általa. A tradicionális metafizika és a heideggeri „metafizika” ilyen módon minden külső hasonlósága ellenére is voltaképpen homlokegyenest ellentéte egymásnak: míg az előbbi a relatív helyére az abszolútot, az utóbbi gyakorlatilag a semmit – a homályost, a megragadhatatlant, a definiálatlant, az ürest, a névlegest – helyezi.

Hogy mennyire nem veszi komolyan Heidegger saját értékelméletét, azt nemcsak az mutatja, hogy azt különböző, hangsúlyos értékelései folyamán semmibe veszi, hanem az is, hogy kifejezetten óvakodik attól, hogy ennek az axiológiai attitűdnek az *ontológiai alapját* megfogalmazza, s ekképpen az a levegőben lóg. Sőt, egy ilyen értékelméletet nem megalapozni kell, hanem le kell vezetni egy ontológiai princípiumból, minthogy ez utóbbi az, ami az elsődleges, és az értékelmélet a lételmélethez képest csak másodlagos. Jó oka volt azonban Heideggernek arra, hogy ezt a lépést elkerülje: ez esetben ugyanis kénytelen lett volna egy olyan ontológiát megfogalmazni, amely adekvát alapját képezte volna axiológiájának, s amelyben az egyedi dolgok közötti fenomenális különbségek jelentősége a semmibe olvadt volna,

vagyis a fenomenon valóban *phainomenon* – puszta jelenség – lett volna, míg az egyedi dolgokat létezővé tévő egyetemes szubsztancia alkotta volna az egyetlen valóságot – s ez által el is jutott volna ahhoz a távol-keleti metafizikai gondolkodáshoz, amely egy indiszkriminatív értékelmélet
44 egyedüli fundamentumát alkotja.

Ugyanennek a szándéknak a jegyében áll a heideggeri filozófia egy másik sajátossága, az „univerzalitás” fogalmának feltűnő kerülése a léteszmével kapcsolatban. Ugyanis a lét heideggeri állítása a létezőkkel szemben, illetve a léthez kapcsolódó érték állítása a létezőkhöz kapcsolódó értékkel szemben csakis univerzalitásként értelmezhető. Heidegger éppen azért kerül a léttel kapcsolatban az „univerzalitás” fogalmát, mert az rögtön közelebb vezetne a lét pozitív és megragadható fogalmához – amit Heidegger mindenáron el akar kerülni. El akarja kerülni két okból is: először is azért, mert az univerzálisként tételezett lét a lét hagyományos filozófiai-metafizikai értelmezéséhez közelítené; másodsor pedig azért, mert számára a lét fogalmának csak addig van jelentősége, amíg segítségével dekonstruálja a hagyományos metafizikákat és általában a filozófiát. A heideggeri létfogalom tehát nem magából a fogalomból kiindulóan, vagyis nem autochton módon homályos, hanem teleológiai megfontolásokból: Heidegger kifejezetten igyekszik homályban tartani, hogy filozófiája kibontásában ne zavarja meg.

Ha Heidegger az ittlét avagy jelenvalólét – *vagyis maga az ember* – elemzésén keresztül igyekszik közelíteni a léthez, s ha a létről csak az ittlét alapján kaphatunk képet, akkor a legkevesebb, amit mondhatunk, hogy ez a kép meglehetősen lehangoló lesz; voltaképpen azonban a lét az ittlét heideggeri analízise alapján úgy jelenik meg, mint a *semmi tátongó és elnyelés-sel fenyegető szakadéka*. Ezzel szemben a tradicionális metafizikák „ittléte”, vagyis a létnek az egyes emberben megvalósuló formája (a hindu bölcelet *átmanja*) ugyanazt az abszolút létbeliséget képviseli, mint maga a lét (a hindu bölcelet *brahmanja*) a maga hármas aspektusában: *szat* („színtiszta lét”), *csit* („színtiszta tudat”) és *ánanda* („színtiszta boldogság”). Ez nem azt jelenti, hogy a tradicionális metafizikák felfogása szerint ez és ilyen az ember (hiszen a tradicionális metafizikák sem festenek az itt-és-most egzisztenciáról túlzottan idealisztikus képet, noha ez a kép korántsem annyira dekadens, mint heideggeri megfelelője, főként pedig nem pesszimista), viszont azt jelenti, hogy ez alkotja az ember legbelső, de az itt-és-most egzisztencia számára látens lényegét, melyet a maga rejtettségéből a spirituális praxis hivatott kiemelni.

Csak és kizárólag egy olyan fundamentumról lehet azt állítani, hogy a partikuláris és relatív értékek irrelevánsak, amely ezek helyett egy valóban univerzális és abszolút értéktételezésre képes. De még ez sem jogosít fel senkit arra a kijelentésre, hogy bárminek a felértékelése ugyanazon dolog

alábecsülését, sőt megbecstelenítését jelenti. Ha – a tradicionális metafizikák nyelvezetét használva – az egyedi értéktulajdonítás a „megkülönböztetés bölcsessége”, akkor az egyedi értékek mögötti univerzális érték – az abszolút isteni lét-érték – felfedezése a „meg nem különböztetés bölcsessége”.

Nos, bár a tradicionális metafizikák magasabbra értékelik a „meg nem 45
különböztetés bölcsességét”, mint a „megkülönböztetés bölcsességét”, ez egyáltalán nem jelenti az egyedi létezőkhöz kapcsolatos értékek elutasítását. E kettő viszonya egymáshoz ugyanis nem kizárólagos, hanem hierarchikus: „A meg-nem-különböztetés bölcsessége magasabb rendű a megkülönböztetés bölcsességénél, de nem érhető el a megkülönböztetés bölcsessége nélkül.”⁹ A relatív értékek csillagai csak az abszolút Érték napjának fényözönében válnak láthatatlanná, de akik számára az abszolút Érték napja még nem virradt fel, azok számára az éjszaka csillagai nagyon is fontos tájékozódási pontokat jelentenek. Itt tehát nem elutasításról van szó, mint Heideggernél, hanem *meghaladásról*. Szó sem lehet tehát arról, hogy az egyedi értéktulajdonítás rossz volna; az egyedi értéktulajdonítás nagyon is szükséges, de a tradicionális metafizikák ismernek valamit, ami fölötté áll még a *helyes* egyedi értékelésnek is, viszont ez csak azok számára hozzáférhető, akik indíttatást éreznek magukban a *maguk egyediségének* – individualitásának – a meghaladására. Az önnön egyediség meghaladása nélkül ugyanis az összes többi egyediség kiküszöbölésének igénye csakis illuzórikus igény lehet. Ami azt jelenti, hogy pusztán filozófiai alapról – mindenféle aszketikus-religiózus megalapozás nélkül – önbecsapás fölébe emelkedni az egyedi értékeknek.¹⁰

A heideggeri „metafizika” tehát „fenomenálisan” feltűnően hasonlít a tradicionális metafizikákra, de mintha ez csak azért lenne, hogy „szubsztanciálisan” annál inkább különbözzék tőlük, sőt diametris ellentétüket képviselje.

Heidegger egyszerre két ellentétes elvárásnak szeretett volna eleget tenni. Egyrészt meg akart felelni a filozófia kétezer-ötszáz éves történetének. Heidegger egy hosszú láncolat, az európai filozófiai hagyomány utolsó képviselőjeként és betetőzőjeként tekintett önmagára, egy olyan filozófusként, aki levonja a végső következtetéseket, és akiben az egész filozófiai hagyomány beteljesedik. Vagyis nem akarta megkerülni a klasszikus filozófiai témákat, nem kívánta ignorálni a filozófia múltját, s nem „a múltat végképp eltörölni” forradalmi ösztöne hajtotta. Másrészt azonban Heidegger meg akart felelni a filozófiával szembeni legmodernebb elvárásoknak, sőt, egy olyan filozófiát fejtett ki, amellyel sok tekintetben megelőzte korát. E két törekvés azonban voltaképpen összeegyeztethetetlen, mint ahogy azt a posztmodern filozófia esete is mutatja, amely csak úgy volt képes valóban

újat hozni, hogy maradéktalanul megszabadult a filozófiai hagyomány ballasztjától.¹¹ Heidegger azonban erre nem volt képes, ő még szükségét érezte annak, hogy a szó klasszikus értelmében vett filozófusok közé tartozzék.

E két attitűdöt azonban csak úgy lehetett egyidejűleg fenntartani, ha az egyik csak nominálisan volt jelen. Amit Heidegger feláldozott, az természetesen csakis a klasszikus filozófiai hagyomány lehetett: a hagyományos filozófiai fogalmak álrühája mögé egy olyan filozófiát rejtett, amely éppen a hagyományos filozófiai fogalmak mögötti eszméket kívánta felszámolni.

„Metafizika” – „lét” – „igazság” – „érték”: a heideggeri filozófiában lépten-nyomon találkozni lehet ezekkel a filozófiai értelemben már Heidegger idejében is ásatagnak számító fogalmakkal. Heidegger azonban – úgy mond – csak azzal a feltétellel emelhetette vissza ezeket a fogalmakat egy 20. századi filozófiába, hogy megfosztotta őket eredeti jelentésüktől. Heideggernél a metafizika nem metafizika, a lét nem lét, az igazság nem igazság, az érték nem érték, a humanizmus nem humanizmus. E fogalmak jobb esetben üresek, rosszabb esetben pedig épp ellentétét képviselik annak, amit eredetileg jelentettek. De mivel Heidegger lényében volt valami alapvető vonzalom a premodernhez és klasszikushoz (preszókratikus görögség, paraszti egyszerűség, Hölderlin, Hitler, Beckenbauer), nem tudott és bizonyára nem is akart megválni ezektől a fogalmaktól: magával cipelte őket, de egy olyan filozófiai kontextusba állítva, amely viszont megfosztotta őket valódi jelentőségüktől. Heideggernek szüksége volt arra, hogy úgy mutassa be saját filozófiáját, mint kétezzer-ötszáz év filozófiájának betetőzését – mint ami az egész filozófiatörténet hamis eszméivel szemben az igazit képviseli: szembefordulva a metafizikával egy valódi metafizikát; szembefordulva az érték-tanokkal egy valódi érték-tant; szembefordulva az igazságelméletekkel egy valódi igazságelméletet akar. De amit megvalósított, az nem egy újabb metafizika, egy újabb értékelmélet, egy újabb igazságelmélet lett, hanem a metafizikának, az értéknek és az igazságnak *mint olyannak* a felszámolása. Ekképpen a heideggeri „metafizika” központi motívuma a metafizika tagadása és felszámolása.

Heidegger csak akkor magabiztos, ha elutasításról, tagadásról, kritikáról van szó; ami a pozitív kijelentéseket illeti, ilyenkor mintha hirtelen elbizonytalanodna, de ez a heideggeri határozatlanság egy nagyon is határozott, méghozzá előre elhatározott határozatlanság. Nem arról van szó tehát, hogy Heidegger a tagadás helyére nem tud állítást tenni, hanem arról, hogy nem is akar. Ha Rüdiger Safranski azt mondja, hogy „Heidegger mestere volt annak, hogyan lehet az utakat hosszúvá tenni”,¹² akkor ezt a kétségtelen igazságot ki kell egészíteni azzal, hogy Heidegger emellett mestere volt annak is, hogy olyan utakra terelje olvasóit, amelyek nem vezetnek sehová

– mint ahogy ezt egyik könyvének címe által ő maga is sugallja. A *Holzwege* ugyanis olyan erdei utakat jelöl, amelyek nem vezetnek sehová, hanem szépen lassan elhalnak az erdő sűrűjében, s a vándor vagy kénytelen visszafordulni, vagy vállalja, hogy átverekszik magát a bozótban. A *Holzweg* tehát praktikusán zsákutca (a köznapi németben ezt is jelenti) és vakvá- 47 gány. Magyar fordítása (*Rejtektutak*) meglehetősen eufemisztikus, ami persze az általános Heidegger-recepció fényében egyáltalán nem meglepő. Heidegger ezzel a metaforával akarva-akaratlanul is jól megragadta saját filozófiája egyik leglényegesebb vonását: *kérdések válaszok nélkül*. Heidegger kifejezetten kerüli, hogy megoldásokat kínáljon, a megoldás ugyanis „tudás”, „bölcesség”, „érték” és „igazság”, s Heidegger nem vállalja, hogy a rivális filozófiák igazságaival a maga igazságait állítsa szembe. Ő valami merőben újat akar, igazsága nem egy igazság a többi között – viszont éppen ez az attitűd az, amely Heidegger időnként konzervatívabb és rusztikusabb témakezelési módjai ellenére is nihilizmus-hoz vezet.

Ha a Nietzsche által kijelölt program a keletkezés felruházása a lét tulajdonságaival, akkor a Heidegger által kijelölt feladat a *lét felruházása a keletkezés tulajdonságaival*. Vagy másképpen megfogalmazva: az abszolút felruházása a relatív tulajdonságaival – ami nem más, mint az abszolút relativizálása („relatívává változtatása”). És Heidegger pontosan ezt tette: az olyan *par excellence* metafizikai fogalmakat, mint a „lét”, az „igazság”, az „érték”, és végül maga a „metafizika” is, metafizikátlantította – vagyis felruházta őket a keletkezés tulajdonságaival. Ilyen módon szűntek meg ezek azok lenni, amik, s ezért jelenthető ki az, hogy ha valaki, akkor éppen Heidegger az, aki a legsúlyosabb bünt követte el a lét ellen, de ugyanakkor súlyos bünt követett el a létezők ellen is. A régi fogalmak mögé a régi fogalmakkal ellentétes eszméket társítani – gyakran éppen azokat, amelyeknek eredendően éppen a tagadására irányultak: ebben rejlik a hírhedten homályos heideggeri fogalmazásmód egyik oka. A heideggeri filozófia fundamentális jellegzetessége ilyen módon a *megettévesztés*. Minden megettévesztés alapja azonban az ember önmegtévesztése, ám ez, ami közönségesen enyhítő körülménynek számít, egy filozófus esetében súlyosbító körülmény lesz.

Bármennyire is igyekezett hangsúlyozni Heidegger, hogy a régi humanizmus elutasítása nem vezet inhumanizmushoz és nihilizmushoz (mindig gyanús, ha egy filozófus azt hangsúlyozza, hogy ő mi *nem*), s bármennyire is igyekezett megalapozni egy új humanizmust, ez nemcsak egyszerűen nem sikerült neki, hanem egyenesen saját maga ásta alá humanizmus-konceptióját. Ha ugyanis nincs érték-differencia, akkor nem lehet az embernek az összes nem emberi dologgal és lényel szemben olyan többletértéket tulajdonítani,

amely csak és kizárólag rá jellemző, s amely egyedüli alapja lehetne *bármiféle* humanizmusnak. A heideggeri értékelmélet alapján nemcsak hogy nem lehet, hanem egyenesen tilos axiológiai különbséget tenni egyrészt ember és nem ember, másrészt ember és ember között – márpedig e nélkül lehetetlen
48 egy új humanizmus kidolgozása. Egy tényleges humanizmus ugyanis két értékdkifferencia tudatosítását is megköveteli: egyrészt megköveteli, hogy az embert mint embert axiológiailag elkülönítsük mindattól, ami nem ember; másrészt megköveteli, hogy ezen elsődleges elkülönítés alapján axiológiai különbséget tegyünk azok között, akik az ember lényegi, csak rá jellemző mivoltát életükkel meghazudtolják, illetve azok között, akik azt kiteljesítik. Ha azonban eltekintünk a heideggeri gondolkodás e belső ellentmondásától, és feltéve, de meg nem engedve elfogadjuk a humanizmus heideggeri újragondolását, akkor azt láthatjuk, hogy Heidegger az új humanizmus kritériumaként egy olyan attitűdöt fogalmaz meg („a lét igazságának őrzése”), amely gyakorlatilag saját filozófiájával egyenértékű: csak a heideggeriánusok számítanak humanistának. Természetesen Heidegger adósunk marad azzal kapcsolatban, hogy ennek az új humanizmusnak mi is volna a tényleges belső tartalma a pusztá heideggerizmuson kívül – „természetesen”, merthogy annak nem is lehet semmiféle tartalma, hiszen egy üres fogalom, a heideggeri létfogalom függvénye. Magyarán szólva nem tudjuk meg, hogyan is tehetnénk magunkévá ezen új humanizmust, hogyan őrizhetnénk a lét igazságát, hacsak nem egyszerűen az által, hogy magunkévá tesszük a heideggeri eszméket.

Heidegger csak úgy lehetett a 20. század *par excellence* „kultfilozófusa”, ha a filozófia e régi fogalmainak megfosztotta eredeti jelentésüktől. Heidegger hagyományos értelemben vett filozófusnak hamis volt, igazán modern gondolkodónak pedig nem volt eléggé következetes és radikális: bár a hagyományos filozófia eszméit már felszámolta, fogalmainak még nem volt képes elereszteni. Ezt a végső lépést a posztmodernizmus tette meg, amely már semmilyen formában nem akarta magával hurcolni a régi filozófia fogalmi ballasztjait.

¹ A szóban forgó részletnek két magyar fordítása is létezik. Az egyik Gaetan Picon *Korunk szellemi körképe* című művében (Washington, 1966, Occidental Press, 494–497. oldal) „A »humanizmus« ellen” címmel jelent meg, a fordító megjelölése nélkül, ám a fordító valószínűleg a kiadó: Csicsery-Rónay István; a másik Martin Heidegger: „...költőien lakozik az ember...” *Válogatott írások* (Szeged–Budapest, 1994, T-Twins Kiadó – Pompeji, 117–170. oldal) című kötetében látott napvilágot Bacsó Béla fordításában. Az alábbiakban mindkét fordítást használni fogjuk.

² A mondatot talán így lehetne jobban – mégis az eredetihez ragaszkodva – visszaadni: „Amikor valamit értékékként becsülünk meg, amit értékelünk, azt csak az emberi nagybecsülés tárgyaként ismerjük el.”

³ Heidegger legnevesebb barátja, Karl Jaspers idézi naplójában helyeslően az úgyszintén kiemelkedő Heidegger-tanítvány, Karl Löwith sokatmondó kijelentését: „Valójában aligha állíthatja bárki is,

hogy pontosan tudja és megértette, hogy mi az a lét, ez a titok, amelyről Heidegger beszél” (idézi Rüdiger Safranski: *Egy némethoni mester. Heidegger és kora*. Budapest, 2000, Európa Könyvkiadó, 549. o.).

⁴ A kérdéssel kapcsolatban lásd „Te is fiam, Nietzsche” című tanulmányomat (*Életünk* 2015/9, 1–28 o.).

⁵ Idézi Johan D. Caputo: *The Mystical Element in Heidegger's Thought*. New York, 1986, Fordham University Press, 204. o.

⁶ E sokkal kevésbé kutatott párhuzam pró és kontra vonatkozásaival kapcsolatban lásd To-shihiko Izutsu kiváló tanulmánygyűjteményét: *The Concept and Reality of Existence*. Tokyo, 1971, The Keio Institute of Cultural and Linguistic Studies.

⁷ Evelyn Underhill: *Ruysbroeck*. London, 1915, G. Bell and Sons Ltd., 111. o.

⁸ Bár Heidegger ezt az univerzalitást sohasem mondja ki.

⁹ László András: *Solum Ipsum. Metafizikai aforizmák*. Nyíregyháza, 2000, Kötet Kiadó, 56. aforizma.

¹⁰ Mindezekon felül a tradicionális metafizika már csak azért sem utasíthatja el a hagyományos értékhierarchiát, mert ez utóbbinak alapja éppen a létből való részesedés mértéke, vagyis az, hogy az egyedi létezők milyen mértékben reprezentálják a maguk egyediségében az egyetemességet.

¹¹ Bár a posztmodern filozófia valóban elvágta a köldökzsinórt, amely az európai filozófiai hagyományhoz fűzte, ennek ellenére a posztmodern típusú filozofálást már a görögség is ismerte, még hozzá a szofisztika formájában.

¹² Rüdiger Safranski: *Egy némethoni mester*, 220. o.

Egg["]*

Kerestem 22 listent,
 Nem talaltam itt lent.
 Kerestem 22 listent,
 Nem talaltam ott fent.

Elindoltam

lászó,
 Hoson ótör
 Mentem.

Csobotkörtöm szobor, amit addig bittem.

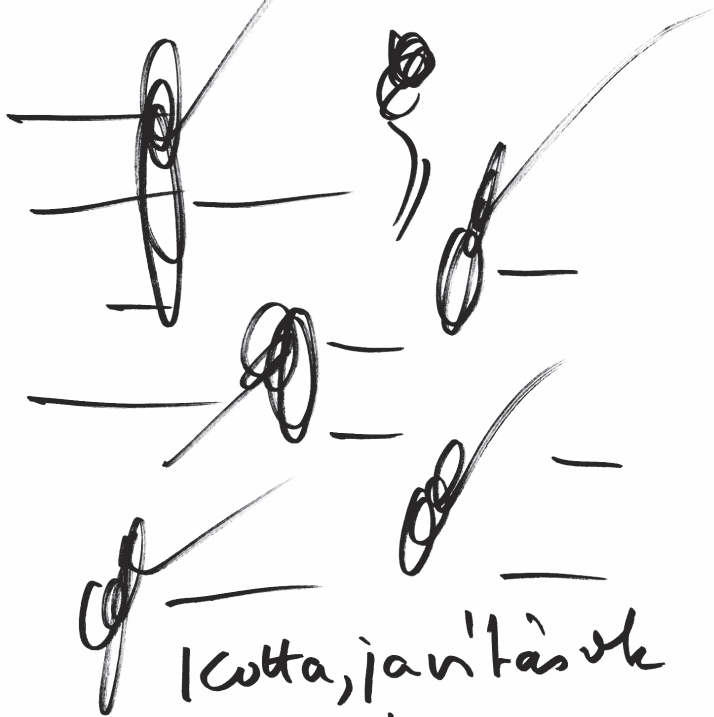
Kerestem 22 listent,
 Nem találtam itt lent.
 Kerestem 22 listent,
 Nem találtam ott fent.

Hárommentem végül.
 Három elött illve megöltam őt,
 Csóder meggyőzőszen vörös.

Megtaláltam listent,
 Bemere lakik itt bent.
 Megtaláltam listent,
 Bemere lakik ott fent.

Dukay Bawobas nar

1 kotta, jan' tās' sk
 zenéje

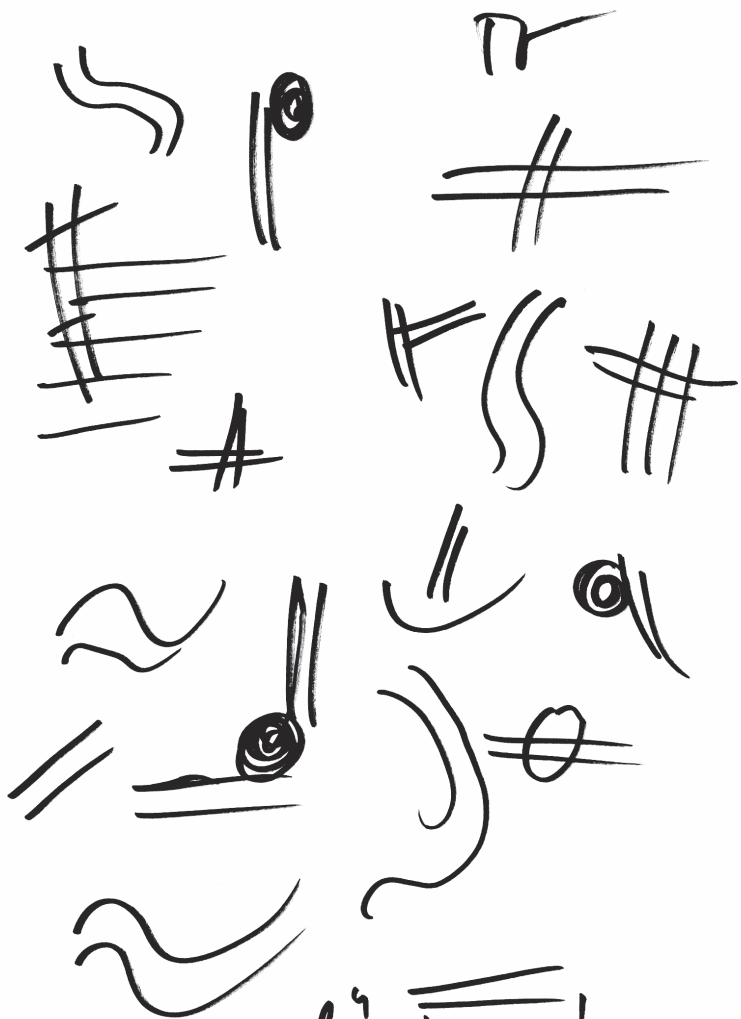
10

2014

Dukaynah

Hangtalan "szent" és hasonlóság

Hangok egyelőre és hasonlósága

D. B. - nah

il.

Hèrakkleitorni

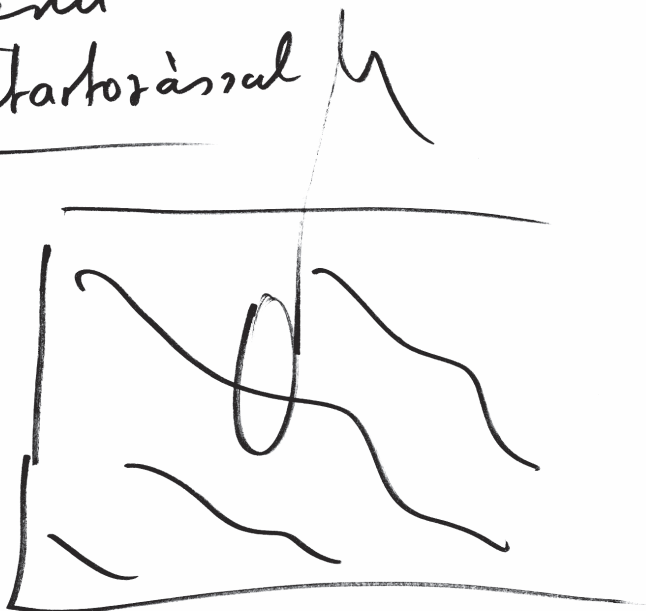
Suinterve

Küudo

reneje

2014

$\text{PB} \rightarrow \text{D.B}$
 elemi
összetartozással

"Küzdő szinterő"
 Reál, fehér
 társulót tűz ki.

pl. 2014

„TÁRT-TÉR A LÉNY-S-LÉNY KÖZT”

Szubjektív tér és etikai dimenzió Tandori Dezső

élet-művében a *Mindenki sziget* című rajzvers alapján

*„The mesh of interconnected things is vast, perhaps
immeasurably so. Each entity in the mesh looks strange.
Nothing exists all by itself, and so nothing is fully »itself«.”*
(Timothy Morton)

*„A hálón járhatok. A háló nem alám van kifeszítve,
egy világ a háló nekem, aki kifogytam lépéseimből a mezőkön!”*
(Tandori Dezső)

Tandori Dezső költészetének etikai dimenziója abból a szubjektumkoncepcióból ered, amely legközvetlenebb formában talán a *Mindenki sziget* rajzversorozatban jelenik meg. A hetvenes évek második felétől kezdve alakul ki Tandori romantikus és avantgárd hatásokról tanúskodó „élet-műve”, amelynek lírai szubjektumát egyre inkább társas viszonyai határozzák meg. Emmanuel Lévinas etikája felől olvasva különös jelentőséget kap a medvék és madarak Másikként való érzékelése, a kapcsolattal járó végtelen felelősség felvállalása, ugyanakkor a Másik másságának és a tőle való elkülönülésnek a tudata Tandori költészetében. Már az első két kötetben meghatározó szerepet játszik a szubjektum térbelisége is, amelyet később átstrukturál a medvékkel és a madarakkal kialakított kapcsolat, illetve az irodalmi élettől való visszavonulás.

A harmadik Tandori-kötetben (*A mennyezet és a padló*, 1976) jelennek meg először a medvékkel folytatott párbeszéddek. Talán a játékmackókkal való kapcsolatból táplálkozó líra válasz lehet a Lévinas által felvetett kérdésre: „De vajon a dolgok nem tehetnek szert valamiféle arculatra? Vajon a művészet nem abban áll, hogy a dolgokat arccal ruházza fel? Egy ház homlokzata nem olyan, mintha általa maga a ház tekintene ránk?”¹ A medvék Tandori

költészetében sors és halál nélküli Másikká válnak, arca tesznek szert. A velük való kapcsolatban fontos szerepe van a Tandori Ágnessel együtt játszott házi kártyabajnokságoknak, amelyeknek a játékmackók is résztvevőivé válnak.

A Tandori házaspár 1977-ben találta meg az első verébfiókat, Flórit, akit ekkor még nem tudtak megfelelően ápolni, ezért pár nap múlva elpusztult. Flóri halála után történt a Szpéroval való sorsdöntő találkozás, akit már madaras szakismeretek birtokában fogadtak be, ahogy Samut, Éliást, Pipi Nénit, Poszit, Böbét és a többieket is. A madarak gondozásával járó rengeteg munkából Tandori felesége, Tandori Ágnes is kivette a részét: a versekben a pár úgy jelenik meg, mint „egyikünk” és „másikunk”, ami szintén lévinasi fogalmakkal cseng össze, és felhívja a figyelmet a „Társné” szerepére Tandori élet-művének kialakulásában.

Az 1984-ben megjelent *Celsius* az első teljes egészében a madarak gondozásának szentelt verseskötet. A medvékkel, majd a madarakkal való kapcsolatból lassan kibontakozó élet-mű – ahogy az a *Celsius* és a *Megnyerhető veszteség* című kötetekben megjelenik – akár egy folyamatos performansz dokumentációjaként is értelmezhető. Ugyanakkor nemcsak leírásról van szó, hanem a közös mindennapok és a madarak esetében állandóan fenyegető halál lírai értelmezéséről is. Bedecs László az önéletrajzság és a „mindent leírás” problémái mellett etikai fordulatról is beszél a nyolcvanas évek Tandori-lírájával kapcsolatban. *A vendégszerető* című tanulmányában felhívja a figyelmet Tandori költészetének etikai dimenziójára, amelyet Lévinas filozófiájához kapcsol: „A Tandori-költészet két igen fontos morálfilozófiai kérdés körül forog. Az első a Másik-ért vállalt felelősség és a rá irányuló figyelem szerteágazó problémája, a második az etikai ítéletek általánosíthatóságának, illetve a magánszféra függetlenségének kérdésköre.”² Bedecs ugyanakkor nem fejt ki a lévinasi etika és a szubjektivitás összefüggését Tandori költészetében, illetve nem foglalkozik az elkülönülés és a térbeliség problémájával.

A *Celsius* Szép Ernő életművével folytat párbeszédet, mottója és nyitóverse az *Október* című 1919-es prózakötet bejegyzéseit idézi. Az október 16-ai naplórészlet az egyes fűszálak és növények különbözőségét, egyediségét hangsúlyozza a *fű* szó általánosító használatával szemben; különálló személyeknek tekintve a gyepet alkotó élőlényeket. Ez az attitűd értelmezhető a lévinasi etika radikális kiterjesztéseként a nem emberi lények felé. Fontos megjegyezni, hogy Lévinas filozófiájában az *arc* terminus nem a látható emberi arca utal. Az arc a létező személyes megjelenítődése, a tekintet, a *kifejeződés [expression]* által.³ Az ilyen értelemben vett arccal rendelkező lények felelősséget ébresztenek a szöveg beszélőjében, aki az arc lévinasi értelemben vett túszává válik: „Felelősség rajtam ez a pókháló

szál, aki itt villanni próbál a fű tetején tova, igen, követelődik rajtam, tudom én azt, az a szép pej piros vadgesztenye, ki ide hajítódott a fűi közzé. [...] Tudom, életüket követelik rajtam.”⁴ Ez a szövegrész a *Celsius*-kötet egyik mottójaként a medvékkel és madarakkal való kapcsolat etikai alapvetésének tekinthető.

58 *Teljesség és végtelen* című művében Lévinas a szubjektivitás fogalmát a Másik arcában feltáruló végtelen által alapozza meg: „E könyv tehát mintegy a szubjektivitás védelmét nyújtja, de a szubjektivitást nem azon a szinten ragadja meg, ahol tisztán egoista értelemben tiltakozik a teljességgel szemben, nem is a halállal szemben érzett szorongásában, hanem akként, mint ami a végtelen ideájában van megalapozva.”⁵ A Másik iránti felelősség felvállalása nem az én döntésétől függ, hanem a Másik arcának epifániájából adódik, amelynek az *én* saját létmódjánál fogva *túszává* válik: „Nem arról van szó, hogy az Én [*Moi*] csupán bizonyos morálisnak nevezett tulajdonságokkal felruházott lény, amely ezeket attribútumokként hordozza. Az én [*moi*] „egósága”, ki-vételes és különös egyszerűsége a folytonos helyettesítés eredménye, vagyis egy lény saját lététől való kiüresedésének, nem-létének ténye. A *nem-lét* azt a konkrét helyzetet jelöli, ami a »másikért vezeklés« etikai eseménye. A világban a túszállapot révén lehet szájalomra, együtttérzésre, megbocsátásra és (mégoly kevés) közelségre szert tenni.”⁶ Tehát soha nem az én fordul a Másik felé, hanem mindig a Másik nyilvánul meg az énnel szemben; az én és a Másik viszonya nem szimmetrikus. Lévinas etikájának egyik sarokpontja, hogy a Másik nem válhat az Ugyanaz, vagyis az én kiegészítőjévé és semmiképpen sem olvadhat össze vele: „Az Ugyanaz és a Más egyszerre viszonyban állnak és abszolút módon elkülönülve eloldódnak e viszonytól. A Végtelen ideája megköveteli ezt az elkülönülést.”⁷

A Madárnak születni kell...! című prózakötet Tandori Dezső és Tandori Ágnes közös alkotásaként jelent meg 1985-ben. Összefoglalja az első madarak befogadásának történetét, részletezi az együttélés gyakorlati mozzanatait és bepillantást nyújt abba a napirendbe, amely az élet-mű kialakulásának kereteit adta. A kötet szerint a madarak befogadása nem tudatos döntés következménye volt, hanem egyfajta belső kényszerből fakadt, amely ellen kezdetben még lázadozott is „egyikünk” és „másikunk”, míg végül feladták: „Nem tehettünk mást”⁸. A bevezetés első sorai a létezők közötti kapcsolat elsődlegességét hangsúlyozzák: „Erre szerződöttünk: KEZDET BEN VOLT – A KAPCSOLAT. A létezők között. Ember, állat, növény... sorolhatnók. Hát ebből a nagy körből, e gyűrűből ragadunk ki egy igen csekély részt.”⁹ Ugyanakkor a későbbiekben fontos szerepet játszik a madarak radikális mássága, az ember és madár közötti áthidalhatatlan távolság is.

A személyes avantgárd című esszé intermediális alkotásként értelmezi a madarakkal való viszonyt, valamint számot vet ember és madár végleges elkülönülésével is: „Hogy ők együtt, s nem is megírva még, »egy bizonyos

mű». Tizenhárom év csomagolatában elhelyezkedő mozgó, életalakító, rettegető, örömszerző, objektív »alkotás« űk. S folyamatosak, még-még-még. A róluk szóló írás: hagyományos mű lehet. Meglétük lényege, velünk-együttesük, egymással-együttesük, együttesük-azzal-a-ténnyel-hogy-nekünk-ők-ezt-jelentik és akár hogy én írok róluk stb., ez, mint pusztá – vagy nem pusztá – tény, de nem még a róluk szóló mű maga, nem: ez intermediális alkotás, sőt, médium-art a mi házibb szóhasználatunkban, mint azt egy kötet tanúsítja, »közvetítő«; s közvetít az el nem érhető élet-másféleség s magunk közt, és tiszta intermedialitás oly értelemben, nem mondhatok jobbat róla, mint hogy: nem hazudik olyan kapcsolatot, amely évmilliók elválasztotta lények közt ennél maximálisabban nem is jöhet létre, Végső Távolság marad ember és madár közt, miközben mindent megteszünk, s űk is, tudom, »tesznek« és adnak mindent, a kapcsolatért, a kapcsolaltba minden létüket beleadják, s marad a távolság.”¹⁰ Az idézett szövegrészben az együttlét, maga a kapcsolat értelmeződik intermediális műként, egyfajta élet-performanszként, amely közvetít az Ugyanaz és a Más között, miközben ember és madár elkülönül egymástól. A madarakkal kapcsolatos írások tehát egy másik műalkotás lenyomataként értelmeződnek. Az *oldalazó lélek*¹¹ című versben is (már Szpéro halála után) a távolság, az elkülönülés válik hangsúlyossá, még a *kapcsolat* szó is elégtelenné válik ember és madár viszonyának kifejezésére:

*És közülünk, akik élnek, közülük a legelzárkózóbb
is több annál, ami velem összekavarodik vagy leegyszerűsül.
Nem kell okvetlenül a kapcsolat. Elég, ha léteznek. De
Mi ez akkor, ha engem kihagyunk belőle? [...]
Oldalt nézek,
Ott a lélek, az, hogy ennyire egyszerű, van mihez tartanom
Magam, ott van köztünk ez a nincs-mi-közt-mi. Ott volt, hogy: És...
Kötőszó, és én sem kellek egy-felének, ami a másika-lélek.*

Az és mellérendelő kötőszó utal a viszony társas jellegére. A beszélő nem olvasztja magába sem a halott, sem az élő madarakat, a Másik nem a másik fele, kiegészítője az énnak, hanem egy teljesen önálló lény. Ugyanakkor az ént a Másik határozza meg, a Másikhoz „tartja magát”. Ahogy Lévinas írja: „Hozzá mérem magam. De ő akár minden mértéken túlmenően is szembehelyezkedhet velem – íme a pillanat, amikor az arcát megmutatja – teljes fedetlenségével, védtelen szemének teljes pőreségével, egyenességével, tekintetének abszolút nyíltságával.”¹²

Timothy Morton kiterjeszti Lévinas etikáját az embertől különböző lények és dolgok irányába, és erre alapozza ökológiáját. *The Ecological Thought*

című könyvében elveti a Természet hierarchikus fogalmát, és a környezetre mint különálló lények végtelen összekapcsolódására (interconnectedness) helyezi a hangsúlyt.¹³ A lények összekapcsolódásának gondolata mellett azonban Mortonnál is hangsúlyos szerepet kap a lények elkülönülése, sőt idegensége.¹⁴ Az ökológia fogalmának a személyesség felé való közelítése, illetve a lévinasi etika kiterjesztése a nem emberi lények iránta új megvilágításba helyezheti Tandori Dezső élet-művét is. Elsősorban a madarakkal való kapcsolat értelmezhető újra Timothy Morton ökológiai gondolatának szempontjából, amelynek etikai síkja Tandorinál Szép Ernő korábban idézett gondolataihoz is köthető. Szép Ernő október 16-ra dátumozott prózarészlete és annak Tandori általi újraértelmezése összekapcsolható Timothy Morton ökológiai gondolatával. Fontos megjegyezni, hogy Morton ökológiája nem egy környezetvédő magatartásmód propagálására fut ki. Mivel alapvetően a lévinasi etikára épül, a Másik iránti felelősség az arc megnyilvánulásának következményeként, a társas viszonyon keresztül jelenik meg benne. Morton hangsúlyozza, hogy az ökológiai gondolat nem csak a globális felmelegedéstről, az újrahasznosításról vagy a napenergiáról szól, hanem a más lényekhez való kapcsolódás tudatával van összefüggésben.¹⁵

Tandori a madarakkal való kapcsolatát éppen azért tartja hazugság nélkülinek, mert ember és madár közt hiányzik a közös nyelv, amely a közelség illúzióját kelthetné: „Gyakran eltöprengünk ezen is: az emberek világa mintha az egyetértés, a jó megértés reményével kecsegtetne mindig. S mekkora a csalódás igen sok esetben! A madarakkal – az állatokkal – két igen távoli, örökre elválasztott lénycsoport nyújtózkodik egymás felé. Nincs semmi hamis illúzió. Ami kialakul, tiszta ajándék.”¹⁶ A Tandori házaspár medvével és madarakkal való viszonya abban a szubjektív térben zajlik, amely egyrészt különvlik a külvilágtól, másrészt maga a szeretett lényekkel való kapcsolat teszi nyitottá a külvilág új dimenziói felé. Az élet-mű kialakulása bizonyos felszínes viszonyok felszámolásával és az irodalmi élettől való távolságtartással járt együtt, ugyanakkor a madarak gondozása új emberi kapcsolatok, új művészeti inspirációk kezdetét is jelentette.

A szubjektum térbelisége már a *Töredék Hamletnek* és az *Egy talált tárgy megtisztítása* című kötetekben fontos szerepet játszik. Az első két kötet versei arra mutatnak rá, hogy a *személy*, a *tér* és az *idő* nyelvhez kötött fogalmak, és csak egymás viszonylatában értelmezhetőek. A *Ráomlasz* című versben a tér kettéosztva jelenik meg: mint az a hely, melyet a személy elfoglal a térből (bent), és mint a személyen kívüli tér (kint). Ugyanakkor a *kint* és a *bent* felcserélhető, mindkét tér lehet a személy helye és hiánya is. A madarak befogadásával a lírai szubjektum tere megváltozik, a határai máshová kerülnek. A *feltételes megálló Más körök* című versében már kirajzolódik a történések helyszínét adó lakás tere, de nem egyszerűen lakásként jelenik meg, hanem a madarak repülésének terévé is válik:

*Reggel héttől este hétig szabad tér,
két szobányi szabad tér egy madárnak
az, amit magad béröröklakásnak,
hasonló képtelenségnek neveztl,
mielőtt egy verebet idevettél
kalitkás fél s szabad fél napra társnak,
egyenrangú lény-közösségre, tágabb
egyéb-térül, mint ez, amit szereztél.*

Ez az egyéb-tér úgy is megjelenik, mint a szubjektum belső tere, amelyet újra és újra átstrukturál a madarak jelenléte, majd a madarak halála. A „Szépek most a fák úgy ebben a fényben...” című versben a tér kettéosztódása, a szubjektum egységének megszűnése egyrészt az újabb madarak érkezésével, másrészt Szpéró halálával kapcsolódik össze:

*És úgy tűnt fel,
hosszan, míg Szpéró egyedüli madár volt, a két szoba
összenyitva-tartása, magam belső egybetársága meg is
valósul. Hatalmas erők kitombolása volt egy-egy délelőtt
akkor, madárerőké. Szpéró a két szoba közt nyolcasokat
írt, a nyolcasok vonala mintegy levél-kifordulás, így
látom ma, átfordult a szoba tere, ahogy visszarúgta
magát [...]
Eltűnődöm három pont idejéig, hogyan ült
ő a drót papírtartón, a gépem bástyáján, a könyveken; aztán szétzárt
engem.*

A kilencvenes évek elejétől, az utazások idején, a szubjektív tér kinyílik a lakáson túli terek felé, ugyanakkor Szpéró és Samu halála után is megőrzi a velük való kapcsolat nyomait: „Ahogy Christo egy hidat, épületet, canyont csomagolt be, igazi csomagolóanyaggal, vagy rajzon kivetítve, ilyképp „csomagolok be” a körbejárásommal egy víztárolót stb., a lényeg az, hogy rá legyek tartva valami szándék által erre... nem a becsomagolásra, huh és ó, nem, hanem valamire egyáltalán, nyitottan. Rá legyek tárva, mint az a tárt-tér a lény-s-lény közt, az össze nem érő évmilliók között, pl. ember és madár. De hát már a Hamlet-kötevényben ott volt ez a tárás, átzuhanás, átsüllyedés etc. motívum. Ez most legfőbb land artba, city artba »megy át«, kikerül a térbe.”¹⁷ A szubjektív térkép kezdőpontja a Tandori lakásához közel található 0 kilométerkő, amely az úthálózat virtuális kiindulópontjaként és a madaraknak állított emlékműként – a semmi öröklángjaként – egy újabb rajzvers-sorozat témáját adja.

A *Mindenki sziget* rajzvers-sorozat kép és nyelv paradox összjátéka által jeleníti meg a szubjektum térbeli struktúráját és az ezzel összefüggő etikai dimenziót Tandori költészetében.

62 A 2002-re dátumozott *Mindenki sziget* változatai 2003-ban a Tiszatáj folyóiratban, 2005-ben a *Balkonban*¹⁸, 2006-ban *A Legjobb Nap* című kötetben, majd 2013-ban a *Szellem és félálomban* is megjelentek. A rajzvers John Donne XVII. meditációjának részletéhez kapcsolódik, amely a madarak halálát követő gyásszal is összefüggésbe hozható. Sőtér István fordításában idézem:

*Senki sem különálló sziget;
minden ember a kontinens része,
a szárazföld egy darabja;
ha egy göröngyöt mos el a tenger,
Európa lesz kevesebb,
éppúgy, mintha egy hegyfokot mosna el,
vagy barátaid házáat, vagy a te birtokod;
minden halállal én leszek kevesebb,
mert egy vagyok az emberiséggel;
ezért hát sose kérdezd kiért szól a harang:
érted szól.*¹⁹

Tandori rajzversének nyelvi része – a címe – Donne sokat idézett állításának megfordítására épül, a különállóságot hangsúlyozva: „No man is an island” helyett Tandorinál *Mindenki sziget* áll. Ugyanakkor a rajzon a szigetek olyan szorosán kapcsolódnak egymáshoz, hogy nem is látszik közöttük a víz. Emiatt nem nevezhetők szigeteknek, inkább mintha egyetlen óriási négyzet alakú szigetet alkotnának. Vagy talán nem is a sziget négyzet alakú, csak egy ablakon keresztül látunk rá a szigetnek nem nevezhető szigetek végtelenségére. Miközben szigetek sokasága tárul elénk, valójában egyetlen szigetről (sem) beszélhetünk. Ez a paradox kép az *egyetlen* motívumához is kapcsolódik, amely eredetileg a *Töredék Hamletnek* címe lett volna, és állandóan ismétlődik Tandori költészetében. Az *egyetlen* szó paradoxont foglal magába, köznapi értelemben véve azt jelenti, hogy ‘csak egy’, ugyanakkor a szóban rejlő fosztóképző az egy hiányára utal. A *Mindenki sziget egyetlenek* sokaságából áll. A rajzvers egyrészt hangsúlyozza a szubjektumok határait, mégis annyira összetartozónak mutatja őket, hogy ezzel szinte meg is szünteti szubjektivitásukat. A szigetek határai ugyanakkor nem teljesen közösek, nem illenek teljesen össze, néhol inkább mintha eltakarnák egymást. A *Mindenki sziget* Szép Ernő október 27-re dátumozott írásához is kapcsolódik. A *Celsius*-kötet első versében idézett prózarészlet a szív képét kapcsolja össze a kontinensekkel,

amelyeket Szép Ernő John Donne-nal ellentétben szigeteknek tekint (Donne-nál alapvetően csak egy kontinens jelenik meg, Európa): „Szív van mellettekbe sütvé, azt egy szívéllú formával vágták ki külön-külön a festékes cukros pépből, de ez mind-mind ugyanaz az emberszív, nem az az egy darab kis szív, hanem az a nagy-nagy egész szív, az olyan nagy, mint hogyha összehoznák egy darabba Ausztráliát meg a két Amerikát meg Európát meg Afrikát meg Ázsiát meg az Izlandot meg mind az elvetődött árva szigeteket.”²⁰

63

Tandori *Két kísérlet*²¹ című esszéjének második részében ír a *Mindenki sziget* ötletének alakulásáról. Az értelmezésre vonatkozó javaslatokat természetesen nem kell kritikátlanul átvenni, mégis érdemes foglalkozni Tandori önkomentárjaival, mert gyakran rávilágítanak az életmű motívikus összefüggéseire, és egy-egy mű alakulásának háttere új fókuszot adhat az értelmezés számára. A *Két kísérlet* szerint a *Mindenki sziget* eredetileg *Az abszolútom bélyege* című rajzversből alakult ki, ahol egy szabálytalan sokszögön belül a *St. Amp* szöveg állt. Összeolvasva az angol *stamp* (bélyeg) szót kapjuk meg, az *amp* viszont önmagában amputálást jelent. A *St. Amp* felidézheti a Tandori életmű Duchamp-hoz való kapcsolódását a töredék-egész viszony kérdésén keresztül. A *feltételes megálló*-kötetben már megjelenik Duchamp szentté avatott alakja, SZT. EZVANOVIČ DUCHAMP. A *Mindenki sziget* a kör négyszögesítésére irányuló játék mellett ezáltal is összekapcsolható a *Duchamp-öröknap* című rajzverssel és variációival. A *Két kísérlet* abból a szempontból is érdekes, hogy a 65. mező kérdését is felveti a *Mindenki szigettel* kapcsolatban, és a mezők közötti térre, a vonalhálóra helyezi a hangsúlyt: „A rácsozat – ld. az iméntieket – a mezők közti vonalháló. A hálón járhatok. A háló nem alám van kifeszítve, egy világ a háló nekem, aki kifogytam lépéseimből a mezőkön!”²² A 65. mező lehet maga a sakktábla négyzete, vagy valami teljesen más, a háló, amely a mezők közti láthatatlan térben észrevétlen marad. A *Mindenki sziget* esetében ez a szigetek közötti határra, a határ kiterjedésére, térszerűségére hívja fel a figyelmet. A vonal vastagsága a víz hiányának tereként válik láthatóvá. Ez a háló maga a „lény-s-lény közti tér”, a kapcsolat tere, amely megrajzolja az egyes szubjektumok alakját, vagy a szubjektumok hiányának alakját. Timothy Morton egyfajta hálóként képzei el a lények összekapcsolódását, olyan hálóként, amelyben a személy definiálhatósága bizonytalan marad.²³

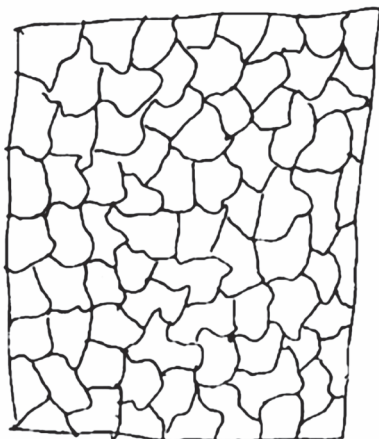
A *Legjobb Nap* című kötetben megjelent a rajzvers egyik változata is, a „*Mindenki sziget*” – *palackpostával*.

A szigetnek nem nevezhető szigetek sokaságába, illetve a „szigetvilág” határára egy vízzel teli palack kerül. Ezáltal kérdésessé válik, hogy ha a palackposta víz és szárazföld határán van, akkor hol a víz és hol a szárazföld.

Új Forrás 2016/2 – János Eszter: „Tárt-tér a lény-s-lény közt”
Szubjektív tér és etikai dimenzió Tandori Dező életművében a *Mindenki sziget* című rajzvers alapján

A palack miatt megváltoznak az arányok, a szigetnek nem nevezhető szigetek alkotta szárazföld vízé is változhat, a szigeteket határoló vonalháló mintha csak a víz fodrozódása lenne. És ez az áttűnés a palackban rejlő üzenet maga, vagyis az üzenet hiánya, ami üzenetté válik. A vízzel teli palackposta 64 üresnek is tekinthető, de a víz a szigetek számára éppen az, ami különbözik tőlük, ami hiányzik közülük, ugyanakkor csak a víz tenné őket valódi szigetekké. A palackkal való találkozás által – akár csak egy pillanatra is – a szigetek tengere vízzé változhat. Talán összekapcsolható ez az áttűnés azzal, ami Lévinasnál a végtelen megnyilvánulása a Másik arcában: „A végtelen nem *utólag* tárulkozik fel. Végtelenülése mint feltárulkozás, mint ideájának *belém* helyezése áll elő. Abban a valószerűtlen tényben, amikor egy elkülönült, az azonosságában rögzült lét, az Ugyanaz, az Én mégis tartalmazza azt, amit pusztán azonossága által sem tartalmazni, sem befogadni nem képes. A szubjektivitás e lehetetlen követelményeket valósítja meg: azt a megdöbbentő tényt, hogy többet tartalmaz annál, mint amennyit tartalmazni tudna.”²⁴

Dünndüdi sziget

R.L. 2002/04

A *Mindenki sziget* Tandori költészetének kulcsfontosságú darabja, amely az egész élet-mű szerkezetét visszatükrözi. Mintha minden egyes medve és madár, minden költő- és művészárs – Dömi, Barnabás, Mínyu, Szpéro, Samu, Pipi Néni, Szép Ernő, Jékely, Nemes Nagy Ágnes, Weöres Sándor, Pí-linszky, Duchamp, Rothko, Paul Klee és sorolhatnánk a végtelenségig – egy-egy határvonalat húzna a négyzet alakú körvonalon belül. Tandori „szigetvilága” más szóval magánuniverzum: szubjektív térbeliség, amely elkülönül minden mástól, mégis elválaszthatatlanul összekapcsolódik a környezetével és egy-egy találkozás véglegesen megváltoztatja a struktúráját. Tandori hatalmas élet-műve egy folyamatosan mozgó, nyitott háló, ismétlődő motívumok, történetek, intertextusok és mindenekelőtt kapcsolatok „lény-s-lény közötti tárt-tere”.

Új Forrás 2016/2 – János Eszter: „Tárt-ter a lény-s-lény közt”
 Szubjektív tér és etikai dimenzió Tandori Dezső élet-művében a *Mindenki sziget* című rajzvers alapján

¹ Emmanuel LÉVINAS, *Fundamentális-e az ontológia = Nyelv és közelség*, szerk. TARNAY László, ford. TARNAY László, Pécs, Tanulmány Kiadó-Jelenkor, 1997, 14.

² BEDECS László, *A vendégszerető. A Tandori-költészet etikai dimenziói*, Új Forrás 2007/5. <http://epa.oszk.hu/00000/00016/00125/070512.html>

³ Vö. LÉVINAS, *Szabadság és parancsolás = I.m.*, 23.

⁴ SZÉP Ernő, *Október 16. = Járak-kelek, megállok. Szép Ernő válogatott művei*, szerk. TANDORI Dezső, Budapest, Kosmosz Könyvek, 1984, 154.

⁵ Emmanuel LÉVINAS, *Teljesség és végtelen*, Pécs, Jelenkor, 1999, 9.

⁶ LÉVINAS, *Nyelv és közelség = Nyelv és közelség*, 130.

⁷ LÉVINAS, *Teljesség és végtelen*, 80.

⁸ TANDORI Dezső, TANDORI Ágnes, *Madárnak születni kell...!*, Szeged, Natura, 1985, 12.

⁹ Uo., 7.

¹⁰ TANDORI Dezső, *A személyes avantgárd*, Holmi 1990/9, 1015.

<http://www.holmi.org/1990/09/tandori-dezso-a-szemelyes-avantgard>

¹¹ TANDORI Dezső, *Az oldalazó lélek = T. D., A Legjobb Nap*, Szeged, Tiszatáj, 2006.

¹² LÉVINAS, *A filozófia és a végtelen ideája = Nyelv és közelség*, 36.

¹³ „Ecology is profoundly about coexistence. Existence is always coexistence. No man is an island. Human beings need each other as much as they need an environment. Human beings are each others’ environment. Thinking ecologically isn’t simply about nonhuman things. Ecology has to do with you and me.” Timothy MORTON, *The Ecological Thought*, Cambridge, Massachusetts and London, Harvard University Press, 2010, 4.

¹⁴ „Our encounter with other beings makes them profound. They are strange, even intrinsically strange. Getting to know them makes them stranger. When we talk about life forms, we’re talking about *strange strangers*.” MORTON, I.m., 15.

¹⁵ „The ecological thought doesn’t just occur »in the mind«. It’s a practice and a process of becoming fully aware of how human beings are connected with other beings – animal, vegetable and mineral.” MORTON, I.m., 7.

¹⁶ TANDORI Dezső, TANDORI Ágnes, *Madárnak születni kell...!*, 29.

¹⁷ TANDORI Dezső, *A személyes avantgárd*, 1017.

¹⁸ TANDORI Dezső, *Mindenki Palackszárító Sziget*, http://www.balkon.hu/balkon05_01/01tandori.html

¹⁹ „No man is an island, entire of itself; every man is a piece of the continent, a part of the main; if a clod be washed away by the sea, Europe is the less, as well as if a promontory were, as well as if a manor of thy friend’s or of thine own were; any man’s death diminishes me, because I am involved in mankind, and therefore never send to know for whom the bell tolls; it tolls for thee.”

²⁰ SZÉP Ernő, *Október 27.* = Im, 158.

²¹ TANDORI Dezső, *Két kísérlet II.*, Tiszatáj 2003/7, 48-56. illetve <http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/folyoiratok/tiszataj/03-07/tandori.pdf>

²² U. o., 52.

²³ „The mesh of interconnected things is vast, perhaps immeasurably so. Each entity in the mesh looks strange. Nothing exists all by itself, and so nothing is fully »itself«.” MORTON, I. m., 15.

²⁴ LÉVINAS, *Teljesség és végtelen*, 10.

ÖT RÖVID SZÖVEG

A PRÓBA

próbaképpen rákattintott az egyik internetes irodalmi kvízre: nem árt tudnom, tartom-e még a régi formám, mormogta magában. gyorsan haladt a kérdésekkel – némelyik nemhogy könnyűnek, szinte primitívnek tűnt –, általában egy-egy közismert idézet szerzőjét kellett megjelölni három lehetőség közül. (volt egy beugratós-szerű kérdés is: itt egy szerzőt adtak meg, és három idézet közül kellett kiválasztani a szerzőhöz illőt.) nem az én klassziszomhoz mérhető ez a rejtvény, méltatlankodott a nyolcadik kérdésnél. látzólag ment minden, mint a karikacsapás. a tizedik feladvány megválaszolása után automatikusan kiadta a gép a találati arányt: tíz kérdésből két helyes válasz, nem léphet tovább. nem tudta mire vélni ezt az eredményt. megpróbálta még egyszer előhívni a kérdéssort, de a kvíz-honlap irodalmi szekciója nem válaszolt, csak matematikai feladatsorokat kínált megoldásra. a könyvespolchoz lépett és megpróbálta felidézni a szövegeket és az azokhoz tartozó válaszlehetőségeket, de csak kettőre emlékezett biztosan, ez a kettő meg valószínűleg a helyesen megválaszolt feladvány volt. de mi lehet a többi nyolccal? lehet, hogy mégiscsak ők tudják rosszul a válaszokat, töprengett. vagy a jó válaszok rossznak minősítése is egy kvíz, és ezzel is próba elé állítanak. bekerültem a spirálba és innen már nincs kiszállás. visszaült a géphez, keresett valamilyen kontaktusfelvételi, vagy reklamálási lehetőséget, de nem talált semmilyen – nagyon utálta, mindig kerülte a szót, de most nem finnyáskodott – elérhetőséget. csodálkoznak aztán, hogy mindenki pornót néz. a gépet nem kapcsolta ki. elhagyta a lakását, és elutazott egy másik, távoli, ismeretlen városba. amikor napokig tartó céltalan kóborlás után lerongyolódva, piszkosan meghúzódott a vasútállomás várótermében, a köré gyűlt hivatalos emberek (ügyeletes vasúti tiszt, takarítónő, polgárőr, rendőr szakaszvezető) hiszterikus kérdéseire nem volt hajlandó válaszolni. a közegek kíváncsiságát csillapítandó egy régen lejárt, többször érvénytelenített peronjegyet mutatott fel csillogó szemekkel.

KÉT-HÁROMCSILLAGOS SZÁLLODÁK

mr. laktóz meglehetősen sokat utazott – azzal áltatta magát, hogy erre a túlélés szempontjából halaszthatatlan szükség van –, s utazásai során fogadóknak, panzióknak, két-háromcsillagos szállodákban szállt meg. minden alkalommal lefényképezte az ágy fölött lógó képet, illetve ha az ágy fölött nem volt kép, akkor a helyét: lefényképezte a falat. nem szabad megfeledkeznünk a dolgok dokumentálásáról sohasem. hova jutna különben a világ, szertefoszlának a dolgok, mondogatta magában. a negyven év során meglehetősen nagy kép-, illetve fal-kép kollekciónak gyűlt össze, amelyet néhanapján megpróbált rendszerezni: a két nagy csoport eleve adott volt, a dekorált és a csupasz falaké, míg a csupaszok között volt két alosztály: a festett és a tapétás fal, illetve a festettnél két további al-al: a sima (egyszínű) és a mintás. viszont a dekoráltakkal kapcsolatban nem sokra jutott. a poszterek, a nyomatok, a reprodukciók, a sokszorosított grafikák, a valódi festmények – és amit különösen gyűlölt: a falra domborműként szegezett molyfészek szárazvirág-csokrok – révén iszonyatos kavalkád tárult elé. kacérkodott egy kiállítás (művészetszociológiai indíttatású tárlat) megrendezésének, vagy egy könyv kiadásának ötletével, de aztán mindig elhessegette a gondolatot. az ötlet elvetését azzal a felvételével indokolta, amelyen volt is kép, meg nem is: az ágy fölötti falon pontosan kirajzolódott egy kép kosz-lenyomata, de maga a kép már nem volt sehol. amikor egy hasonlóan piszkos, teljesen lepusztult, városszéli kétcsillagos szállodában vett ki szobát (jellemző módon a portaszolgálat is akadozott, a kulcsot csak nagy nehézségek árán sikerült megszereznie egy korántsem portásnak kinéző alaktól) jóformán körül sem nézett szálláshelyén. csomagjából egy régen használt, éles pengéjű, nagy kést húzott elő, és lefektette szobája küszöbe elé. bezárkózott, lekapcsolta a világítást és várakozott.

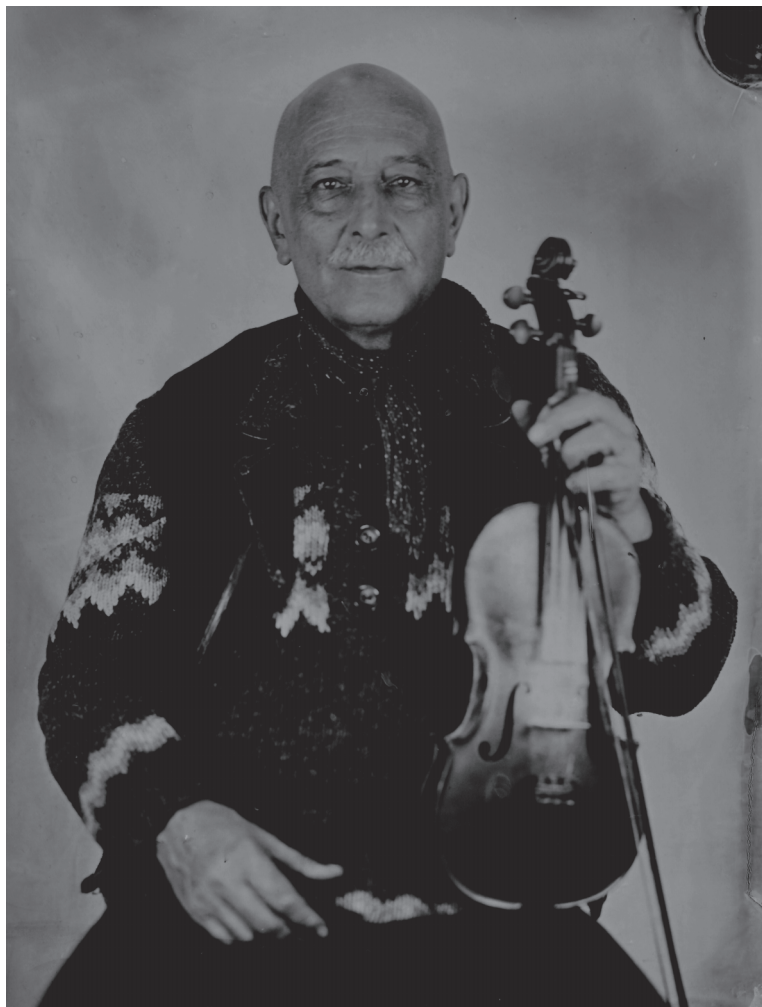
végre sikerült megszereznie – nem volt olcsó multság – a második kiadást. mindent elrendezett maga körül – kulcsra zárta az ajtót, kikapcsolta a telefont – és olvasni kezdett. a tizenötödik oldalon megütközve szembesült azzal, hogy az egyik gondolatjel helyett kötőjel szerepel: a kis vízszintes vonal rendhagyó rövidegével megtörte a szöveg ritmusát. máris szertefoszlottak a könyv által közvetített üzenetekbe vetett illúziói, a hiba kizökkentette álomvilágából. azonnal döntött, megbosszulja a merényletet. mivel őt megkárosították, elégtételt, kártérítést fog követelni. kidolgozta a haditervet. elhatározta, hogy visszamegy a boltba, és visszakéri a könyv árának negyven százalékát. ha nem adják, ha hajthatatlanok, akkor a következő lépésben a slendrián kiadónál reklamál. persze azok sem fognak érdemben foglalkozni egy ilyen, számukra piszlicsáré üggyel, ezért bírósági szintre tereli a dolgot. ceruzát fogott, és már fogalmazgatta is a feljelentést, precedens jelentőségű ítélet meghozatalában bízva. később azon tűnődött, hogy miért van arany bevonat a márkásabb ceruzák faragatlan végén? arra a következtetésre jutott, hogy azért, mert a faragó oda nem jut el soha – mert ha eljutna, akkor már nem lenne ceruza a ceruza, viszont egy másik esetben, a gordiuszi csomó átvágása-metódust alkalmazva (ez egyébként az egyik kedvence volt) ugyan kinek jutna eszébe két végén hegyezni egy ceruzát? – és így megmaradhat ideig-óráig egy bizonyos állandó, tompa ragyogás. némi dekadencia azért csak-csak nélkülözhetetlen ebben a szemét világban, fogalmazta meg végkövetkeztetését. gyorsan munkához látott: csiszolópapírral sűrűn összekaristolta szobája ablakának üvegét, hogy befelé a fény azért áthatolhasson, de a külvilágba bentről ne nyíljon konkrét kilátás.

az egy dolog – már harmadszor hallotta az autórádióban a nyelvi fordulatot aznap reggel. ködös, őszi reggel volt, mint általában, most is céltalanul furikázott a csúcsgalomban. az elnéző mosoly a szája sarkában azt jelezte, hogy körülötte mindenki megszállottan igyekezett valahova, ő meg ráérősen kanyargott csak erre-arra. azzal szórakozott, hogy teljesen váratlanul bizonyos helyeken megállt, és várta, hogy történjen valami. előbb-utóbb mindig kibontakozott valamilyen esemény ott, ahol valószínűleg semmi sem történt volna, ha nem áll meg. kijött egy sánta ember az egyik házból és söprögetni kezdte a járdát. a gyermekével siető nő nem vette észre, hogy a gyermek elveszti az egyik kesztyűjét. egy önkínzó, kissé elhízott kocogó megállt, gimnasztikai gyakorlatokat végzett, majd köpött egyet és továbbállt. két kurva a szája sarkában cigarettával kifordulva a sarkon most húzott hazafelé az éjszakai műszakból. mindig elcsodálkozott azon, hogy ezek milyen egyszerű és különös történések, és hogy ez a két ellentétes ügy hogyan lehet jelen egyszerre, ugyanabban a dologban. külső szemlélő volt, a kocsija széles lőrésekkel kiképzett pajzsa kitűnő megfigyelési lehetőségeket teremtett, ezen a reggelen azonban a rádióban hallottak olyannyira felbosszantották, hogy a külvároson túlra autózott, és egy néptelen, üres térségen megállva várt valamilyen történésre. ezúttal azonban nem történt semmi. végtelenül megnyugtatta a mozdulatlanság és az eseménytelenség, észre sem vette, hogy eltelt egy nap. beesteledett, kicsit lehűlt a levegő is, ezért rá akarta kapcsolni a gyújtást, hogy beinduljon a fűtés, de a kocsi csak kerregett. elővette a csomagtartóból a váratlan helyzetekre tartogatott benzines flakont, akkurátusan lelocsolta a kocsit és meggyújtotta: az égő gyufaszálat pontosan olyan ívben igyekezett az autó hátsó ülésére dobni, ahogy azt a jobb gengszterfilmekben látta.

70 A TANSZÉKVEZETŐ

az egyetemi tanszékvezető azzal bízta meg az óraadó tanárt, hogy az esztétika szakos hallgatóknak vezessen szemináriumot külső, változó helyszíneken: az órákat művészeti intézményekben, művészeti szakemberek körében tartván vezesse be tanítványait a művészet általában rejtve maradó, hátsó szféráiba. az óraadó tanár elkészítette a féléves tantervet, operaházi balett-cipészetbe, zeneakadémiai kottatárba, múcsarnoki képkeretező műhelybe, színházi öltözőbe, mozigépházba, múzeumi pinceraktárba tervezvén a foglalkozásokat. a rendhagyó kezdeményezés nem aratott túlságosan nagy sikert a hallgatók körében, az első, a balett-cipészetben tett – a vászondarabok, a fakockák és az enyv rejtelmeit feltáró –, élményszerűnek és sikeresnek bizonyulva aligha nevezhető látogatás után a második foglalkozásra már egyetlen hallgató sem jött el: az óraadó tanár egyedül állodogált az öreg kottatárossal a mennyezetig érő állványokkal beépített, dohszagú teremben. (persze arra eddig még ő sem gondolt soha, hogy milyen nagy kotta-paksamétákra van szükség egy-egy szimfonikus mű megszólaltatásához.) érezte az óraadó tanár, hogy változtatnia kell, különben kudarcra ítéltetik a kurzus, és így az óradíjai is alaposan megcsappannak. ezért hirtelen elhatározással harmadik foglalkozás gyanánt a területileg illetékes hullaházba hirdetett meg a tantervtől eltérő, rendkívüli foglalkozást csütörtök délutánra: értesülései alapján a képzőművészeti akadémia művésznövendékei ekkor tartották a boncolással összekapcsolt anatómiai órájukat, így az esztétikai szakosok jelenléte nem nagyon zavarta meg a boncmesteri munkát (és ezzel az egyetemek közötti együttműködés igényét is teljesítettnek minősíthette). a területi hullaházban a hallgatói csoport jövőendő esztéta-tagjai váratlanul hiánytalanul mind megjelentek, és hihetetlenül aktívak voltak, kihúzogatták a mélyhűtő-szekrény tepsi-fiókjait, tüzetesen szemrevételezték a nagylábujjakra kötözött cédulákat, amelyek egy-egy hulla legfontosabb személyes adatait, és a beállt halál okának megjelölését hordozták, és a belső szervek működését tudakolva egy-egy kérdést is feltettek a boncmesternek, aki válaszait mindig azzal zárta, hogy mindig mindent rendesen vissza kell tenni a helyére. az egyik viccesebb kedvű hallgató még a soron következő, boncolásra váró hulla helyére is befeküdt az egyik fiókba, így amikor a boncasztalra helyezték és váratlanul felült, volt nagy derűtség az akadémisták körében, viszont a boncmester és a segédje egyáltalán nem nevetett. a rendhagyó szemináriumi foglalkozás után az óraadó tanár betért törzshelyére, ahol az elmaradt órák

után is mindig oly hosszan elüldögélt a pultnál, de most gyorsan felhajtotta italát, és inkább lement a folyópartra, oda, ahol általában hajléktalanok tanúztak – most itt néptelen volt minden – a folyó menti melegvízű forrásra telepedett, közeli fürdő langyos vizének kifolyásánál.

Új Forrás 2016/2 – Wehner Tibor: Öt rövid szöveg

72 Aczél Géza

(SZINO)LÍRA

torzósztár

ALKOTÓ

ifjú korom óta létezik egy kellemetlen szokásom ha enyhén túlhúzom az italt mely jobb oldali szűrásaim ellenére gyakran megesik némi tétovázás után míg a finoman agyra boruló ködbe kívülről még nem veszik a kábulatból masszátolni kezdem a kitörési pontokat és mivel legtöbb esetben ilyenkor a kocsma de nevezhetjük presszónak is szétoldott hangulata fojtogat melyből legfeljebb izomgyúrásokkal feslett csajokkal látványos rendelésekkel lehet a sikerek múlandó reményével kijönni az emberben előbb-utóbb csak fölkívánkozik a blóddli s odahajol a lucskos pult mellett kókadozó ismeretlen társhoz aki valószínűleg más okok miatt magányos s éppúgy homályos dimenziókban keresgél s tévútjaira már nem eszmél szóval motyogom neki öregem én alkotó vagyok könyveket írok s mint a nagyok olykor bekerülök a médiába s mire amannak lassú agyáig ér a fáma a dicsekvő már hiába bánja szemei mögött csorgásnak indult szálnalmas blamája a következő korszónál görcsösen megfogadja kelekótya gyengeségét végleg odahagyja és miközben közönsége kifelé a saroknál nagyot pisál is ő mint az intellektus kiszorítja hazáig

ALKOTÓELEM

félszázada vagyok szerző majdnem ennyi ideje szerkesztő s néhány sörrel elméretezve magam olykor úgy érzem e bonyolult viszonyról már mindent tudok legfeljebb újabb felismerésekkel akkor újulok ha a felejtés sűrű köde mögé bújva lejátszom újra a magam csetlő-botló balettjét mikor először kaparom az ajtót hónom alatt firkákkal hogy bemennék roppant ítélőszékek elé hol miként a cárok lazán terpeszkednek a szakmai nagy vagányok és várnak valami kegyetlen blöffre néha jószágosan mosolyogva máskor bal lábbal kelve porig sújtóan felhörögve és amíg a jámbor kifelé tolatva megalázó kudarcát fogyasztja hall még bentről apró kacajt aztán idővel ő kezdi el felverni az avart s a kapcsolatoknak valami idétlen egyensúly lesz alkotóeleme míg föl nem tűnik feje fölött az új nemzedékek sötét fellege melyet egykor maga is fújt mint hideg passzátot legfeljebb most azt gondolja basszátok új ízléseket rezignáltan nézi ahogy pöcsös seregek árja mintha néki sohasem szövődne prosztatája élvezkedik a romokon pedig az okos tapasztalások mentén mennyire rokon minden mozdulás csak a mozgó kamera suhant tovább

ALKOTÓERŐ

az ember egy idő után besűrűsödik és nem csak a visszereket termő lanyhuló vére s az egykor táguló horizontokról a szűkülő perspektívákat homályló szeme elé téve amikor a koncentráció már egyre gyakrabban fellazul s az elme nevek és adatok kérlelhetetlen zuhatagában a felejtés bénító gödrébe hull melyben a vízió s a fogalom törékeny egysége végleg szétszakad egy-egy halványuló tekintet a belső képben még fönnakad de már nincs élmény hozzá mérve másfelől mint kiszáradt mákgubókban a mag zörög az agyban évszámok eltorzult események ingatagos keveréke csökkenő realitással tele van a fejed a percekre fölaprított mával s lassan megszokod hogy csak maszatos múlt van s nincs jövő pedig jobb pillanatokban még ott aszúsodik benned az alkotóerő s tisztán látod miként kanyarognak a világban szertesét a tévutak az irányjelzők egyenes nyíla percemberkék zajongó tömegére mint mutat s szemforgató demagógiák mögött miként senyved a mindenkori nép de az energiád ahhoz nem elég rémeset kiáltani bekeretezett a biológiád lassan hangod se hallani s kezded irigyelni kiknek tudata idejében tompulni indult

KALLIGRÁFIA

Mondtam-e bármit valaha én?
Vagy ha-mi épp általam hangzik?
B/írhattam-e át a csend terén?
Vagy a *van*, az *én* nincse zajlik?

Ami mondódik, épp az vagyok.
S az ismeretlen el-eltöröl.
Bent ugyanaz, mint túl; egy a sok.
S egyik szavamhoz sincs már közöm.

Eltűntek, el, a megnyithatók.
Van a név, forma, kristály, a sók.
Ráébredve szóból önmagunkra;
virágot nyit velünk a *semmi bokra*.

Kicsoda szól maszkjaim mögött?
Hogy el, le, amit magadra vettél!
Hogy benned nyugszik, s benned felkél?
Álmodod csak. Körbent-s-kint: üres tér.

Gerőcs Péter *Győztesek köztársasága* című regényének lapjain a közép-európai értelmiség archetipikus karakterei elevenednek meg. Fontosnak tartom már írásom elején ezt hangsúlyozni, ugyanis – azokkal a kritikusokkal ellentétben,

akik tényyszerűen közlik az olvasóval, kik azok a valós személyek, akiről a könyv szól – nem szándékozom effajta kulcsregényként kezelni a történetet, noha Gerőcs Péter eddigi írásai alapján ez is járható útnak tűnik. Mind a *Zombor és a világ*, mind a *Tárgyak* című kötet esetében felbukkan-

76 Pethő Anita

SZERETET NÉLKÜL ŐRJÖNGENI KELL?

Gerőcs Péter:

Győztesek köztársasága

nak olyan novellahősök, akik mintha nagyon is ismerősek lennének a hétköznapokból, bár ennek időnként előfeltétele, hogy ugyanabban a közegben mozogjunk, mint maga a szerző. Épp ezért gondolom úgy, hogy Gerőcs kötetének mindig komoly tétje, mennyiben képes az úgynevezett „Körüton belüli értelmiségen” túl is olvasókat megszólítani. A még mindig húszas éveiben járó szerző ugyanis nemzedékének egyik legtehetségesebb prózaírója. A már említett *Tárgyak* etűdszerű darbjain látszik leginkább, mennyire a kisujjában van a szövegalkotás csínja-bínja, témaválasztásai azonban megakadályozzák, hogy szélesebb körben is ismert és olvasott legyen. E tekintetben valószínűleg a *Győztesek köztársasága* sem lesz alkotója segítségére, mert bár működik a szöveg, ha általában vett karaktertípusokban gondolkozunk, igazán kiteljesedni véleményem szerint mégiscsak akkor tud a regény, ha olvasója is hasonló területen tevékenykedik, mint a szereplők, és így a történet akár még görbe tükörként is funkcionálhat.

Jobb sorsra érdemes, tehetséges fiatalemberekből, akiknek egy ponton kisiklik az élete, elbuknak, kudarcot vallanak, tele van a padlás. Ez itt, kérem, Közép-Európa, itt ilyen életutat bejárni nem nagy kunszt. Első pillantásra Vincze Samu is ilyen karakternek tűnhet, idővel azonban egyre nehezebb elhessegetni magunktól a gyanút, hogy talán mégsem annyira tehetséges ő, mint amennyire azt magáról folyton hangoztatja. Középkorában már színdarabot rendez, botrányos performanszai vannak, felnőtt korában azonban egyetlenegy előadást hoz létre az általa vezetett társulattal, a közeli ismerősök elbeszéléséből inkább az maradt fent, hogy idővel egyre kevesebben próbáltak vele egyáltalán együtt dolgozni.

Egy irodalmi alkotással kapcsolatos érzéseinkről mindig nehéz biztos állításokat megfogalmazni, a *Győztesek köztársaságára* pedig szerkezeti felépítése miatt ez fokozottan igaz. Vincze Samut csak a többi szereplő

monológjaiból ismerhetjük meg, amelyekből egy gőgös, arrogáns, csupa pózból álló figura rajzolódik ki, aki túl sokszor figyelmezteti nyers szavakkal is környezetét arra, hogy mennyire fontos és nélkülözhetetlen. Így aztán sokkal inkább a meg nem értett zseni és az önjelölt megváltó egyedi keverékévé válik a karakter. Ennek következtében azonban mindaz, 77 amit a kultúráról, annak (f)elsőbbségéről mond, már-már hiteltelenné válik, üres blöffé, ostoba közhelygyűjteménnyé, ami továbbra is csak arra szolgál, hogy a főszereplő az egóját fényezze. Talán tényleg van Vincze Samunak egy idealista oldala, és van valami, amiben tényleg hisz, mondjuk egy olyan utópiában, ahol az ország legokosabb emberei egy eldugott faluban megalapítják a saját tökéletes közösségüket, ez lenne ugyanis az a bizonyos Győztesek köztársasága. Ám amikor arról számol be valamelyik szereplő, hogy Vincze úgy kezdte egy monológját: „Én a kultúrában hiszek! Az értelmiség, az igazi értelmiség felelősségében és felemelkedésében”, újfent csak a túljátszott pózolásra és közhelyek hangoztatására könnyebb asszociálni. Mintha ez a projekt sem lenne más, mint annak az őrjöngésnek, hisztinek a része, amiről a történet beszámol.

Az összkép tekintetében ugyanis a *Győztesek köztársasága* értelmezhető egy szeretet- és figyelemhiányos fiatalember szellemi és érzelmi ámokfutásaként. Űzi, hajtja valami megfoghatatlan, látványosan pörög, a háttérben szervez, pályázatokat ad be, tárgyal, meggyőz, ellenzéki szerepből kormányzati posztot kap. Akik róla mesélnek, mindannyian megemlítik energikusságát, munkabírását. Mindezt azonban agyonütik például az általa hátrahagyott levélben olvasható olyan mondatok, mint „Vajon bűn-e, hogy egy jobb világot szeretnék?”, vagy „Nem kritikát, nem dorgálást, hanem messzemenő támogatást és segítséget várok.” Mintha ennek a fiatalembernek teljesen mindegy lenne, mi az a téma, amin keresztül fontosságát és nélkülözhetetlenségét, hovatovább tévedhetetlenségét hangsúlyozza. „Az egyetlen gondolat ebben a kurva országban negyvennyolc óta, úgyhogy lehet pófákat befogni és segíteni”, idézi egy kormánytag, miként is reagált Vincze, amikor ötletét nem azzal a kitörő lelkesedéssel fogadta a másik fél, ahogy tőle (el)várta. Mire eljut a regény addig, hogy végül mégis megvalósul a terv, sokkal nagyobb az esélye, hogy az olvasó cinikusan vagy kárörvendve figyel, mintsem drukkol a magasztos ideák megvalósításának.

Azonban mégsem olyan könnyű megszabadulni ettől a könyvtől, miután elolvastuk. Számos mozzanat kellemetlen utóízt hagyhat az olvasóban, s ennek alapját a szerkezeti felépítésben, a közvetett információátadással járó elbizonytalanításban érdemes keresnünk. A bizonytalanságérzet állandó jelenléte a szövegben Gerőcs egyik kedvelt játéka, első regénye, *A betegség*

háza esetében is sikerrel fokozza addig, hogy végül az olvasó már saját bizonytalanságában is bizonytalan lesz. *A Győztesek köztársasága* értelmezhető nem szokványos krimiként is. A látványosan, üstökösként felemelkedő, egyre magasabb pozíciókba jutó fiatalember egyszer csak eltűnik, mint a

78 kámfor. A szereplők monológjai tehát gyakorlatilag tanúvallomások. (S hogy nem oknyomozó riport vagy dokumentumfilm készül, hanem rendőrségi-bírósági ügyről van szó, a vallomásokat néha-néha félbeszakító, a beszélgetés menetét irányító arctalan kérdező olyan megjegyzései is erősítik, mint: „Kint üljön le. Adódik egy kevés papírmunka.”) A vallomásoknak viszont általánosságban is megvan az a sajátossága, hogy aki mondja, az önmagát mindig jobb fényben tünteti fel. Még ha valamiért önmagát is hibáztatja, akkor is abban a kontextusban, hogy alapvetően jót akart tenni, esetleg a kénytelen-kelletlen bevallandó tettek (mint például a kormánytagok kokainfogyasztása) esetében kisebbíteni igyekezik saját bűnösségét vagy felelősségét.

Aki nincs jelen, aki eltűnt, akit épp igyekeznek felkutatni, azt könnyebb akarva-akaratlanul is befeketíteni, a negatív jellemvonásait jobban hangsúlyozni. Ráadásul egyetlen szereplő – a kudarcot vallott telep létrehozásában résztvevő Erika – kivételével mindenki szoros érzelmi kapcsolatban van a főszereplővel, ami során igencsak sérülnek (a titkár nő teljesen megőrül, egy csak közvetetten megismerhető karakter többszöri sikertelen kísérlet után végül öngyilkos lesz), nem hagyható tehát figyelmen kívül, hogy a mondanivalót ez is formálja. Úgy tűnik, minél több szempontból rajzoljuk meg valakinek a portréját, annál kevésbé lehet végül megragadni valódi karaktervonásait. Az olvasó pedig elgondolkodhat, Vincze Samu talán mégsem olyan beképzelt, arrogáns, megváltó-komplexusos figura, akinek nagyobb az egója, mint a tehetsége. Lehet, hogy ez a huszoneves fiatalember valóban képes lett volna a köz számára hasznos dolgokat végrehajtani, ám a „tündöklő középszer” szisztematikusan félreértelmezte, szavait kiforgatta, munkáját ellehetetlenítette.

A Győztesek köztársasága úgy válik a közép-európai értelmiségi lét látletévé, ahogyan ez a két egymással ellentétes értelmezési lehetőség szoros szimbiózisban él egymással. Az olvasó egyéni attitűdjén, világlátásán múlik, melyik felé billen a mérleg nyelve, bár valószínűbb, hogy inkább csak ideoda libikókázik az eldönthetetleniségben. (*Kalligram, Pozsony, 2015*)

Tamás az ablakban állt, és bámulta az esőt.

Vannak féltudatos állapotai az embernek, és féltudatosnak is csak jobb híján nevezhetjük, tekintve, hogy a legpontosabb az volna, ha a tudatosság fokát egy skálán képzelnénk el, aszerint, hogy az ember mennyire van tudatában pillanatnyi jelenvaló létének a környezete viszonylatában. Tamás szerint le-

Gerőcs Péter 79

A FÉNYKÉPÉSZ RÖGESZMÉJE AZ IDŐRŐL

het úgy gondolkodni, hogy a belső érvelés többnyire alakatlan, de ettől korántsem kevésbé súlyos és lényegi. Sőt, ugyanide tartozik az a jelenség is, amikor tudatosan gondolkodunk valamin, de valójában csak azért, hogy egy kevésbé tudatos mélységben sokkal fontosabb dolgokat vitassunk meg magunkkal, olyanokat, amelyeknek a súlyát, például a személyes érintettség okán, képtelenek vagyunk még viselni. Éppen ezért nagyon beszédes, hogy az ürügy-szerű, tudatos gondolatokat miképp választjuk meg. Az az ember azonban, folytatta érvelését Tamás, aki egyáltalán képtelen bárminemű tudatosság felismerésére, gyakorta párhuzamosítja a gondolatait olyan formán, hogy egészen egyszerűen mást vádol meg azzal, amivel képtelen szembenézni.

Mondok egy példát, folytatta. Van nekem egy ismerősöm, akit most direkt nem akarok megnevezni. Rettentően hiú, kicsinyes és nárcisztikus. Ha vele beszélgetek, és szóba kerül egy harmadik személy, valójában akárki, az első és utolsó dolog, ami eszébe jut róla, hogy az az ember nárcisztikus. Szinte dühbe gurul, ahogy érvelni kezd. Az érvei jóformán nevetségesek. De nem is kell hozzá harmadik személy, velem kapcsolatban is nagyon határozottan ez a vélekedése, noha ezt gyáva a képembe mondani. Mindegy, úgylis tisztában vagyok vele. Valószínűleg saját nárcizmusa, a bizonyos belső egység egyre nagyobbra táruuló hiánya miatt a belső távolság már olyan elviselhetetlen (más eszköz azonban nem lévén a számára a pillanatnyi kielégülésre), hogy mindenkiről mindig, megállás nélkül csak azt hangoztatja, hogy nárcisztikus. Megszabadulni a saját terhétől így persze nem tud, legfeljebb pillanatokra. Az ilyen ember szerintem álmában sokszor verekszik, gyilkol, de soha nem jön rá, hogy magát akarja elpusztítani. Néha már csak nyelvbötlés kérdése, hogy a személyragot véletlenül felcserélje, s a tudatalattija ilyen módon közelítse a terhes valósághoz a távolra vetített hazugságot. Ha valaki másokkal kapcsolatban prejudikál, azonnal élek tehát a gyanúperrel. Nem ritkán magamat is leleplezem. Ez jó módszer, hogy felügyelet alatt tartsam a személyiségem vadhajtságait.

Másokon viszont ezt nem kérhetem számon.

És meddig tudsz jutni az önvizsgálatban? Úgy értem, mi az a sejtethető terület, ahová még soha nem sikerült magadban lehatolnod?

80

Tamás nem fordult meg, kérdező-partnerének a beszélgetés egy igen nagy szakaszában háttal állt. Tisztában volt ezzel, egy korábbi ponton jelezte is, hogy Pál legyen olyan szíves, és bocsássa ezt meg neki, egyáltalán nem a hatalom egy könnyen letagadható gesztusát óhajtja gyakorolni, hanem úgy érzi, a tekintete követeli meg tőle a látható tartományok tágasságának folyamatos bejárását.

A napok óta szemerklélő eső, amely kiradírozta a városból a színeket, hideggé és kedvetlenné tette az utcákat, mint egy óriási kórterem személytelen fénye, a következő pillanatban zuhogni kezdett, hogy szinte vakított.

Pali fizikus volt, az ország legnagyobb rangú kutatóintézetében, és bár szakmájában még fiatalnak számított, már építette a saját kutatócsoportját. Ugyan Tamással mostanában csak ritkán találkoztak, azon ritka férfi barátságokat példázták, amelyben a felek kölcsönös tisztelettel és megértéssel vannak egymás iránt. Kapcsolatuk azonban idővel sokat változott. A kezdete tizenöt évvel korábbra nyúlik vissza, amikor egy iskolapadban ültek.

Pál alacsony volt, duci, pösze, ügyefogyott és egy zseni. Általában nem kedvelték sem az osztálytársak, sem a tanárok. Palikában minden féktelen volt: az abszurd humora, az érthetetlenül villámló észjárása, és a látszólagos érzéketlensége, amivel a környezetét nyomasztotta, vagy amivel éppen hogy a környezete figyelmét akarta felhívni magára. Érettségi előtt Pali hirtelen megnyúlt, elhagyta golyó-formáit, másokat megalázó, idétlen (de meg kell hagyni: sziporkázó) humorát, megnövesztette a haját, és a körülötte tátongó űrt, amelyből semmiféle meteorit becsapódása nem fenyegetett, otthonná tudta szelídíteni. Megbékélt magával, a világgal. Kutatói pályája még húsz éves kora előtt kivívta a szakmabeliek megbecsülését, amelyről Tamás olyan nagyon szeretett volna többet tudni, és amely világnak a koordinátái között szinte egyáltalán nem tudott tájékozódni, Pali tudniillik soha nem mesélt sem fizikáról, sem kutatásról, sem a szakma belső életéről. Ezen túl már nem csak Tamásra számíthatott titkos szövetségesként, hanem másokra is; új barátok jelentkeztek, és végül egy kései első szerelem. Pali tapasztalatlan volt, de ekkor már volt elég gyakorlati érzéke, hogy a megfelelő pillanatban, épp mielőtt a süllyedő hajó megfeneklett volna, kiugorjon a kapcsolatból. Tamás pedig volt annyira tapintatos, hogy csak ekkor mondta el korábbi félelmeit,

a kapcsolat alatt egyetlen szót sem szólt. Nem nagy különbséggel ezután ismerkedett meg Fruzsínával. Pali kollégái, akik közül egyre többen Tamás jóban lett, egyként röhögtek a „nagy fogáson”. Néha még gúnyolták is Palit, aki egyáltalán nem haragudott érte. „Az atomtudós esete a pékkel”. Bár a másokra nézvést fenyegető humorát már domesztikálta, bőven megőrzött annyit derűs stílusából, hogy ezen felbuzdulva maga is péknek nevezze kedvesét. Ha Tamással találkozott, közölte, hogy nemsokára a pék is csatlakozik. Vagy, hogy a Pék már nagyon várja haza (ez volt a ritkébb).

81

Tamásnak sok fejtörést okozott ez a kapcsolat, és bár próbálta a megfejthetelenséget, az irracionalitást egyszerűsített magyarázatokkal egyáltalán felfoghatóvá tenni a maga számára, valahogy nem elégítette ki az a primitív igazság, hogy „legalább szeretik egymást”. Nem elégedett meg azzal, hogy Pali jól érzi magát, hogy láthatóan ragyog. Nem fogadta el azt sem, hogy azért tudja Fruzsínát ilyen feltétlenül szeretni, mert egész kamasz- és fiatalokora kudarcáért kell most kárpótolnia magát, ezért félszegségében vak, és nem látja, hogy bárki jobbat megkaphatna. Fruzsina sem nem szép, sem nem pallérozott, gondolta Tamás, viszont korát meghazudtoló módon konzervatív, és olyan erkölcsi szabályokat foganatosított miniatürizált világrendjében, amellyel inkvizíciós kampányokat lehetne hirdetni. Tamás apró vigasza barátja kapcsolatában annyi volt, hogy bár innentől fogva a barátjának szánt legbensőbb megnyilatkozásait egy illetéktelen fül hallatára volt kénytelen előadni, a fülhöz tartozó száj nem kapcsolódott a szellemi eseményekhez. Tulajdonosa többnyire csöndben volt jelen, inkább jelzés értékkel. Ha nagyritkán mégis kapcsolódott a társalgáshoz, akkor az inkább mulatságra adott okot, Palinak pedig – ez Tamás fantáziája volt – szégyenre.

Pali, harmincéves korára csakugyan jóképű férfi lett. Magas volt, izmos, szőke szakálla és szőke, elegánsan hordott frizurája egy épp csak hízásnak indult osztrák síelőre emlékeztetett.

Pali érezte a párja és a külvilág közti diszharmóniát, amiért olykor magyarázkodnia kellett. Értette a helyzet szellemi féloldalasságát, amelyről valószínűleg más elképzelései voltak, mint Tamásnak, viszont érzelmei, ha tapasztalatlanul és egyszerűen is, de a helyükön működtek. Tamás és a közös barátok ezzel az egyel nem számoltak. Ezt egyszer épp Pali fogalmazta meg: lehet, hogy egyszerűen még nem értek el azok a kudarcok, amik az embernek minden hitét elveszik, ezért még tudok naivan hinni a másokban. Lehet, hogy ez már örökre így marad, de az is lehet, hogy holnaptól minden más lesz,

ha például becsap egy meteorit. Vagy kettő. Vagy három. Ahogy annak idején ez nálad is, meg nyilván sok más embernél is történt.

82 Úgy alakult, hogy Tamás, aki egész kamaszkorát olyan problémák megoldásával töltötte, amelyek létezéséről maga sem tudott, kegyetlenkedéseit, szexuális ámokfutásait tíz év rettenetes önmarcangolásával védette reflexivitássá, majd az önkorlátozó indulatot megbánássá és megbocsátássá, és Pali, aki valamiként saját autisztikus infantilizmusából emelte ki magát saját hajánál fogva, és vált bölccsé és érzékennyé, olyan szoros barátokká váltak, hogy e barátságban a lélektanába rajtuk kívül senki nem láthatott.

Pali és Fruzsina, a pék, nemrég költöztek az új lakásba. A lakás két nagy helyiségből állt, méretes ablakokkal, üvegezett erkélyajtóval, és erkéllyel – a város felé: impozáns polgári lakás. Az erély kőkerítésén üldögélő muskátlikat némán tépázta a szakadó eső.

Igazából nem értem, minek költöztetek ide, ha egy-két éven belül elhagyjátok az országot.

Hát arra az egy-két évre.

Ennyi időre helyet változtatni?

De amikor önvizsgálatot tartasz, mire jutsz azzal kapcsolatban, hogy egyszerre több barátnőd is van?

Tamás megfordult. Előbb a kérdezőre nézett, majd Pálra, akinek az arckifejezése mindig egy kicsit rettegővé és bocsánatkérővé vált barátjával szemben, amikor a kedvese örömteli buzgalmában mégiscsak elszánta magát, hogy betársuljon a beszélgetésbe.

Nincs egyszerre több barátnőm.

Na de ők is ezt hiszik?

Ha az a kérdésed, hogy tudnak-e egymásról, akkor a válaszom az, hogy nem. Természetesen nem. Minek bonyolítanám a dolgot? Sok felesleges fájdalmat spórolok meg nekik. Ha a kérdésed arra vonatkozik, hogy ők a barátnőmnek tekintik-e magukat, akkor biztosíthatlak, hogy a válasz: nem. Tökéletesen világosak a játékszabályok, nem hitegetek senkit. De miért kell ide mindig visszakanyarodni?

De újra és újra felhívod őket. Ez nem hitegetés?

Mire vonatkozik a kérdés?

Hát erre.

Mire?

Jaj, Tamás, tudod, te azt nagyon jól!

Nem, Fruzsí, félek, hogy te nem kérdezni akarsz, hanem állítani. Azt akarod állítani, hogy ez az erkölcsi univerzumba nem fér bele, ezért bűnös dolog.

Egy kicsit élesebben fogalmaztál, mint ahogy én szerettem volna, de egyébként helyesen.

Csakhogy – segített a barátja sietségére Pali – ez a te erkölcsi univerzumod, nem a Tamásé.

Ugyan már, ne relativizáljuk ezt is! Erkölcs csak egy van.

Még évekkel korábban, amikor az első vitáját lefolytatta Fruzsínával, Tamásnak választania kellett: vagy hagyja elszabadulni az indulatait, és szembesíti Fruzsínát szellemi, valamint pszichés jelenlétének illéktelenségével, vagy barátjára való tekintettel hagyja röppenni a magas labdákat, és inkább csak szórakozik a röptük ívén. Egyszer az is eszébe jutott, hogy tetszik Fruzsínának, csak hát bociszerű észjárásában (vidéki moralitásáról már nem is beszélve!), aligha képződhetne meg benne ennek a felismerése.

Fruzsí, behozol még egy üveg bort?

Fruzsina nem volt ostoba, értette Pali kérését, de azért neki is megvolt a véleménye a Tamásféléről.

Amikor az előbb a tudatosság skálázható jellegéről hablatyoltam, valami egész másról akartam beszélni. Pár napja, vagy hete (nem is emlékszem már), ültem a füredi parton, bámultam a vizet, és közben tökéletes egységben éreztem magam a világgal. De csak egy pillanatra. Vajon mennyire örömteli, hogy legalább egy ilyen pillanat volt az életemben, vagy mennyire szomorú, hogy

csak egyetlen pillanatig tartott ez az állapot... és mondjuk ez az egyetlen pillanat elég ahhoz, hogy innentől fogva lássam a nyomoromat a múltamban és a jövőmben.

84 Pali, aki már egy ideje nem dohányzott, kivett egy szálat Tamás cigarettájából, és rágyújtott. Mindig kicsit pipaszerűen szívta a cigarettát is: szája egyik végét, amiben ez ült, szorosan összezárta, másikon tágas lyukat formált a beszéd artikulálásához. Ez nem ráfogás volt; inkább csak szórakoztató ügyetlenség.

Ha akkor tökéletesen átérezted azt a pillanatot, akkor nem veszett el. Mert az ilyen pillanat nem csak tapasztalattá válik, hanem ismeretté is.

Úgy érted, kérdezett vissza Tamás, hogy az, ami az agyban tudássá szerveződik, onnantól fogva örökre jelen idejű?

Miért ne! Gondolj csak arra, hogy ötször öt. Ez, eltekintve bizonyos agykárosodástól, mindig ugyanannyira jelen idejű tudás lesz számodra, mint amikor először kiszámoltad.

A konyhában hangos pukkanás.

Érdekes, gondolkodott el Tamás, újra az ablak felé fordulva, s a gondolataihoz innentől a pesti panorámának gesztikulált. Ez egybevág egy régi elképzeléssel, amit, azt hiszem, még soha nem osztottam meg senkivel, sőt, valójában úgy gondolok rá néha, titokban, hogy egészen pontos meghatározást még magamnak sem adtam róla.

Fruzsina megjelent a borral, kitöltötte mindenkinek a poharába, és visszaült a helyére.

Bocsássatok meg, ha kicsit kusza lesz a vázlatkészítés, de most valójában először próbálok fogalmilag megragadni egy kényszerképzetet.

Tamás visszafordult Pál felé, észrevette az égő cigarettát, úgyhogy gyorsan ő is rágyújtott. Rutinosabb dohányos lévén, az ő gesztusaihoz jobban illett a cigaretta, mint Páléihoz, az ő mozdulatai között szinte eltűnt a kis fehér papírpálca; ottlétét csupán a gyorsan rajzolódó és lassan múló füstlenyomat jelezte.

Íme!

A fogalmaink strukturálta időszerkezet azt a képzetet kelti, hogy az idő egy folyamatosan mozgó pont. Vagy egy sík, ami végighalad a történetünk madzagján, és a kettő metszete a megragadhatatlan és zárványszerű jelen idő, ahonnan és amiből mindezt elgondoljuk. Én azonban nem így érzékelem az időt. Pontosítok. Így érzékelem az időt, és feltételezem ugyanezt más emberekről is, csak arról nem vagyok meggyőzve, hogy amikor egy időpillanattól tekintek másokra, akkor azoknak a másoknak is ugyanaz a megélt jelenük. Hogy a jelen időnk ugyanakkor van. Ez nyilván leellenőrizhetetlen, mert ha én most megkérdezlek titeket, hogy ez volna-e a jelen pillanatotok, csak igennel tudnátok válaszolni, mert hiszen minden pillanat egyszer volt vagy lesz egy jelen idő, és számomra ti csak abból tudtok válaszolni.

Ez elég nagy hülyeségnek hangzik. Azon gondolkodom, hogy van-e bármi összefüggés a szakmád és a kényszerképzeted között.

Hogyhogy?

Főleg portrékat készítesz. Nem nagyon értek a fényképekhez, de nem kizárt, hogy amikor lefotózol egy arcot, akkor elsősorban a tudatát rögzíted. A pillanatnyi tudatállapotát mented át a következő időpillanatokba.

Ez majdnem igaz. De a tudatműködés nem egzakt és számokkal sem kifejezhető: mindig megmarad belőle valami az értelmezésnek. Amikor exponálok, valójában értelmet tulajdonítok a másik tudatműködésének, tehát ennyiben két tudat a képen egymásba néz, egymást értelmezi.

Ez még nagyobb baromság. A másik miért értelmezné a te tudatodat?

Mert éppen rám néz. Gondold csak el, amikor két ember nézi egymást, akkor folyamatosan a másik fiziognómiáját fejti meg, és ezek a megfejtési lehetőségek kapnak ilyen-olyan mimikai kivetüléseket. Nem azt mondom, hogy az egyik arca jelenik meg a másikon, csak ahogy most így elnézlek titeket, nagyon egyszerűen: a te arcod kíváncsiságot, érdeklődést, együtt gondolkodást fejez ki, folyamatos jelenlétet és érzékenységet, annak minden rezdülésével, Fruzsinaé pedig valamilyen rosszallást, gyanakvást, alakuló ítéletet, amely valószínűleg zárkózzottabb ettől a születő elmélettől, mint amennyire a te figyelmed.

Nincs bennem semmi rosszallás.

Az lehet, de ha én most készítenék rólad egy képet, utólag mégiscsak valami ilyesmi lenne kiolvasható belőle. Én ebben elég jól tudok tájékozódni.

De ez így sekélyes, vulgáris, túl van egyszerűsítve.

86

Miért lenne? Én nem egy totális leírását adtam az előbb az arcaitoknak, csak megpróbáltam néhány fogalommal megragadni a főbb jellemzőket. Az arc megragadhatatlanul bonyolult a maga állandóan változó részletgazdagságában. De a lényeg, amit egyszerű eszközökkel szerettem volna bizonyítani, hogy az egymásba néző tekintetek mindig értelmezik egymást, folyamatosan. Mert nincs tiszta, tökéletes megértése a másiknak. Nincs világos kifejezés, főleg a mindig megújulásra kész változásban. Ezért értelmezi a portré alanya is a fotóst. Ha viszont én lenyomatot készítek ennek a bonyolult kölcsönösségéről, akkor egyáltalán nem biztos, hogy az, amit én a fotó készültének pillanatában a másik arcból láttam, vagy ha tetszik: elvettem, érdekes lesz számomra évek múlva is. Sőt, ha a portréalannal folytatódik a személyes kapcsolat, lehet, hogy az a korábbi értelmezés érvényét veszti, vagy egyszerűen csak kiüresedik.

Ez azért nem stimmel, Tamás, mert ezzel azt állítod, hogy te jobban érted a másikat, mint a másik saját magát.

Nem ezt állítom, legfeljebb csak egy bizonyos szempontból. Egyébként, ha már itt tartunk: mindenki jobban érti a másikat, mint saját magát. Vagy úgy is fogalmazhatnánk, hogy a külső nézőpontból megszerezhető ismerettel egyetlen ember nem rendelkezik csak: te magad. Mindenki ismer téged, csak te nem ismered magad. Gondolj csak arra, amikor felvételtől hallgatod vissza a hangod. Rettenetes benyomás; meghasonlás, az önazonosság azonnali és totális felbomlása. Pedig? Pedig ez a te hangod. Mindenki így hallja. Kivéve egy valakit: téged. Valahogyan te is hallod a hangod, de úgy egyedül csak te hallod. Magyarán: neked is van egy ismereted magadról, ami lehet nagyon pontos, nagyon sajátos, és biztosan tartalmaz olyan elemeket, amelyeket a környezeted elképzelései nem, viszont nyilvánvalóan egyik sem igazabb a másiknál. Az egyik belülről néz a gömb félig áttetsző falára, homogén világfelületre, a másik meg kívülről, ahonnan a gömb, akármennyire egyedi és változó, mégiscsak egy gömb. Úgyhogy igen: a külső látszat szempontjából te most gyanakvó vagy, és egy kicsit még haragos is. Ezt – teszem hozzá – nem úgy érdemes megszívlelni, mint felvétést, hanem sokkal inkább, mint közlést.

De ha én nem érzem, hogy gyanakvó lennék? Ha nekem egyszerűen csak ilyen az arcom?

Tamás elnyomta a cigarettát, és leguggolt, úgyhogy a rézsút mögötte álló üres fotel takarásába került. Valamit pakolászott.

De hát nem ilyen az arcod! Csak akkor, ha föl nem ismert, ezért kontrollálatlan érzelmek kavarognak benned. Szerintem a játékba inkább 87 elfogadással érdemes beleállni, mintsem tiltakozással kihátrálni belőle. És nem csak azért, mert gyanúba kevered magad, hanem főleg azért, mert csak profitálhatsz belőle. A kérdés, hogy a büszkeségedet hagyod érvényesülni, és hadakozol, elmenekülsz, stb., vagy odatartod az arcod, hogy megértsd azt, amiről a környezeted beszél veled kapcsolatban.

Tamás felállt, és a mozdulat ívét ismételve, az arca elé emelte a kameráját.

Hogy megértsd a saját portrédat.

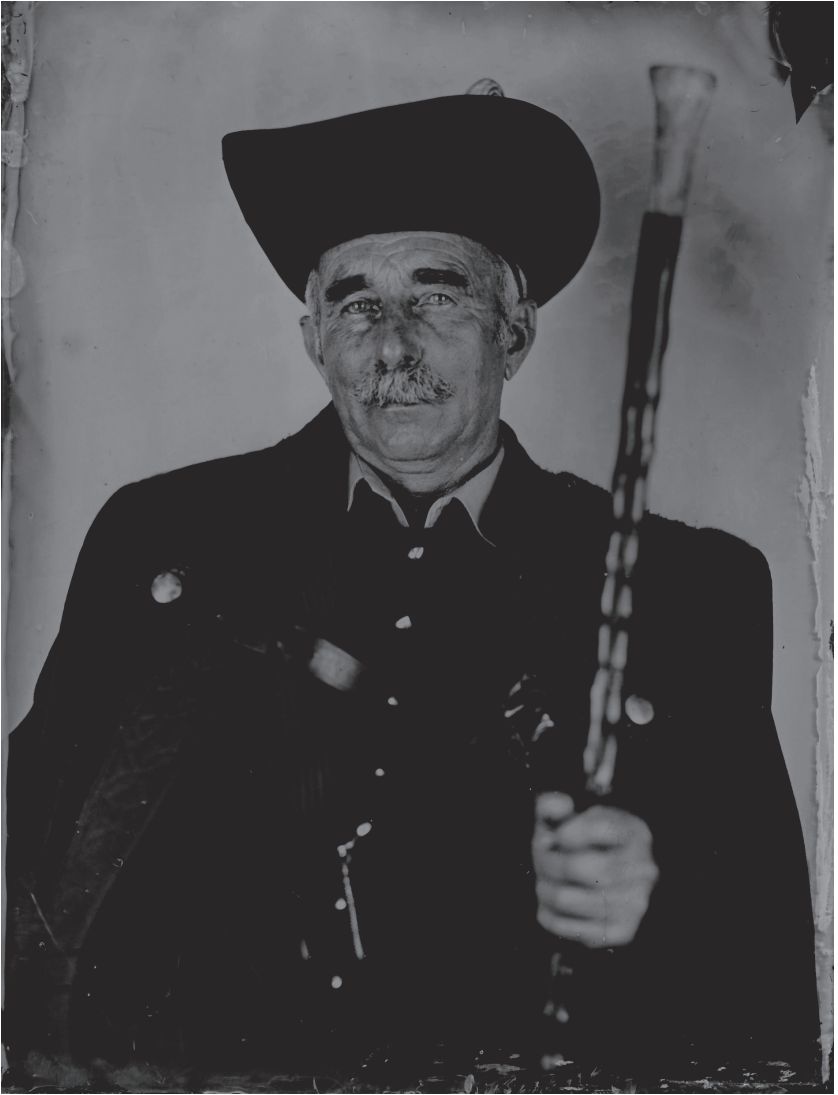
Katt! Katt, katt! Katt! Katt! Katt, katt, katt, katt!

Fruzsina már a gép belső kis tükrének második csattanása után az arca elé kapta a kezét, mint aki ütlegektől védi magát, úgyhogy ettől fogva a képek ugyan értelmezhetetlenek, viszont a képkészítés lendülete nem szakadt meg, legalábbis még egy pillanatig. Tamás egy szöcske pattanásának gyorsaságával fordult Pálhoz, és exponált újra. Egyszer, kétszer, háromszor, négyszer.

Engem ne, kiáltotta Fruzsina. Mit csinálsz, kérdezte Pál.

Hogyhogy mit? Lefotózlak. Elvégre ezért jöttem, nem?

Nézd csak meg, vigyorgott Tamás, ezen a képen egyszerre vagy meglepett, kíváncsi, és mosolyogsz; egyszerre vagy dühödtt és jóságos. Ilyen sok érzelem ritka egy portrén.

[Megszületett az Úr Krisztus]

Az adventi időszak végéhez közeledik, az áruházak parkolói megteltek, mindenki vásárol, pár centes zöld banánt ládástul, permetezett kőkemény mandarint garmadával, fenyőággal s gyertyával díszített halványzöld gumicsizmát, és további hat vagon miegymást, mert nemsokára a szeretet ünnepe lesz, ugye ezt mindenki tudja, hogy a Karácsony a szeretet ünnepe, meg ugye vásárolni kell, főleg ha akciós áron kínálnak mindent, akkor is vásárolni kell, ha az ember belepusztul s kivörösödve ordibál az éretlen banánt az orra előtt elhalászni készülő másik emberre. Egy öreg néni előttem állt sorban a kasszánál. Mintha gyermekkori mesekönyveimből lépett volna elő, ősz haja kendője alól kunkorodott, szégyenlősen szorongatta kis motyókát, amit vásárolni készült, néhány narancs, keksz, karácsonyi ostya... Fizetni akart, amikor gyűrött ötöse remegő kezéből a padlóra hullott. Szinte észre sem vette, lehajoltam érte, felvettem s felé nyújtottam. Rám nézett, ráncos arcán mosoly futott végig, s ahogy tekintetünk összeakadt, egyszerre mondtuk a másiknak: boldog Karácsonyt.

Soha nem voltunk nagy templomjáró emberek. Mindig úgy gondoltuk, hogy a gondolat szabadsága ez egyik legfontosabb dolog az emberi létben. Mikor gyermekeink még kicsik voltak, de úgy véltük, hogy a maguk módján már valamelyest értelmezni tudják a saját világukat, akkor Karácsony közeledtével levettük a polcról és gyakran nézegettük az egyik nagy és vastag képes Bibliát. Elmondtuk nekik, hogy a Karácsony nem a szeretet ünnepe, ahogy iskolában mondják, nem is fenyőfaünnep, de nem is arról szól, hogy sok drága, csillogó ajándékot vásároljunk és jól degeszre együkgyünk magunkat. Karácsonykor a Megváltó Úr Jézus születésnapját ünnepeljük. Így tartották a dédapáink, mi is így tanítjuk a gyermekeinknek. Reméljük, hogy ők is majd így mondják a saját gyermekeiknek, a mi unokáinknak. Nincsen semmi okunk másként cselekedni. Bízunk benne, hogy akárhogy is van, ez a gondolat legalább évente egyszer jobbakká tesz bennünket.

Már tíz éve azt mondjuk, hogy a hagyományos paraszti kultúra, ezen belül is a tradicionális pásztorkodás utolsóban van. A mai világ úgy néz erre a dologra, mint egy halottra szokás. Az ellenkezőjét bizonyította a Fonó Budai Zeneház, mikor pásztornapot rendezett. Eljött többek között Bastyúr "Káposzta" István, Szilicérről, Németi János bácsi és Kordás János Balmazújvárosról, Csinos Molnár Imre Hortobágyról, Csontos György Karcagról, Dobcsák Béla bácsi és Dobcsák János a Bodroglakról, de nemcsak az öregek, hanem a fiatalok is ott voltak. Olyan nagyszerű fiatal emberek, akik vagy maguk is pásztorkodnak, táncban, zenében, nótában, vagy bármi másban magukénak érzik ezt a kultúrát. Csodálatos volt látni és kollódiumos nedves eljárással fényképezni ezeket a nagyhírű embereket. Ahogy a nagyformátumú gép mattüvegére rajzolta őket fény, vagy amikor az előhívó az üveglemez opálos rétegébe harapott, s elővarázsolta a látható képet, kirajzolódtak kemény vonásaik, juháskampójuk, vagy cifraszűrük. Élmény volt velük egy térben lenni, huncut anekdótázásukat, büszke nótázásukat hallgatni. Fotografálás közben eszembe jutottak Kunkovác László nagyszerű fényképei, Zalka Imre barátom gondolatai, miszerint az örök fekete fénykép öregít - ezek a kemény vonások a kollódiummal is dacolnak -, s azok a pásztorok, akiket fényképeztem, ismertem, de már az égi legelőkön vigyázzák a jószágot.

Mi maradt a ma átlagemberének ebből a tartásból, természetes okosságból, büszkeségből, virtusból? Amerikai baszkedbólsapka, megdonaldsz, seggencsüngő nadrág, örökké simogatott érintőképernyő, szellemi restség, nyegle rágógumizás, a világra bután bámuló szemek, a semmibe vezető igénytelen fogyasztás. A Budapest nevű tenger kis szigete a Fonó, s azok az emberek is azok, akik lehetővé teszik, hogy legyen. Köszönet és tisztelet nekik érte.

Milyen hülyeség, mondhatja bárki, első olvasásra teljesen értelmetlen, sőt másodikra is. Igen, pont olyan, mint a kelet-közép európai mentalitás kirakatkrémese: naiv idealistákra köpönyegforgató nyikhajokból kevert bársonyos krémet kenünk, negyed órára sütőbe tesszük: soha sincs változás, csak átfestett jelszavak és újfogalmazott hazugságok vannak. Ma elérkezettnek láttam az időt, hogy ecetes reszelt tormát készítsek. Kerestem a lányom úszószemüvegjét, de nem találtam: ennek a későbbiekben nagy kárát láttam. A szem- és orrkifolyást csökkentendő, nem kézi reszelőn reszeltem a megtisztított és megmosott tormagyökereket, hanem zárt elektromos mixeren aprítottam. Jó, ha a kész torma szép fehér marad, ezért nem tettem bele almát, ami azért bármit is csinállok barnulni szokott, de rögtön ecetes lében mixeltem s üvegekbe töltve rögvést hűtőbe tettem. Az idén fantasztikus erős volt a torma, azt hittem kimarja a szememet, teljesen elpusztít, rosszabb volt, mint az ammónia vagy az ecetsav, de nem lett nagy bajom, pár csomag papírzsebkendő elhasználása után két üveg rettenetesen csípős, szép fehér ecetes miszlik lett a végeredmény. Arányokat, kész recepteket nem tudok közreadni, minden esetleges és ízlés szerinti volt, de így sem nem kritikus. Langyos víz, pár evőkanál ecet, aki szereti picit cukor, só, esetleg olívaolaj. Vadsága idővel csillapul, füstölt sonkához, sült kolbászhoz páratlan.

A nedves kollódiomos eljárással készült képek /ambrotípiák, ferrotípiák/ elkészítésének utolsóelőtti munkafázisa a rétegoldal lakkozása. Tulajdonképpen arról van szó, hogy a előhívott és megszáritott réteget, amely még ebben az állapotában is elég sérülékeny és penye, lakkozással óvjuk. Erre a célra tradicionálisan szandarak lakkot használunk. A szandarak lényegében a ciprusfa szárított gyantája, melyet darabosra vagy porrá zúzunk és etanolban oldunk fel. A lakkba további adalékként levendula olajat keverünk. Ezt az olajat a népi gyógyászat széles körben alkalmazza, fő alkotóelemei a linalool, mely lényegében egy természetes növényi alkohol, és a linalil-acetát, mely egy oxigántartalmú szerves vegyület. Elterjedt recept szerint 200 ml etanolban oldunk fel 40 g szandaraktól, majd 20 ml levendula olajat és 6 ml desztillált vizet keverünk hozzá.

A kész lakkot legalább egy napig állni hagyjuk, majd első lakkozás előtt egy próbalemezen kipróbáljuk: előfordul ugyanis, hogy a frissen kevert lakk feloldja, lemosa a réteget. Ha ilyen történik, akkor a kb. 200 ml
össztérfogatra számolva további 5-8 ml desztillált vizet adunk a
92 lakkhoz, majd megismételjük a próbát. Ha még mindig oldja, akkor
kis lépésekben desztillált vízzel tovább hígítjuk a lakkot. A próba
fontos, mivel a kész kép lakkal való lemosása igencsak nagy bosszúság.
A lakkozás úgy történik, hogy a módjával felmelegített lemezre a lakkot
ugyanúgy felöntjük, mint a kollódiumot, körkörös mozgásokkal
szétterítjük, majd a maradékot lecsepegtetjük. Élére állítva szárítjuk.
Szeretném felhívni a figyelmet, hogy a lakk fokozottan tűzveszélyes - ezt
a tényt vegyük figyelembe a lemez felmelegítésénél és szárításánál is.
Igyekezzük egyenletesen lakkozni, mert a szép lakkozás képünk esztétikai
értékét növeli.

HOLT NYELV

Mi vagyunk az utolsó
emberpár aki még úgy
ahogy
beszéli
de a hivatalban már rég
holt nyelvvé nyilvánították a
közös nyelvünk.

Egyre fáradtabban
rutinszerűen csak
megszokásból adja be
mikor melyikünk a
fellebbező nyomtatványt.

A múlt héten osztályleépítés volt
kirúgták azt a sápadt
csótányszerű ürgét akinek már
úgyis csak annyi volt a munkaköre
hogy a fellebbezésünkre néhány
hetente ráüsse az
elutasítást
ráadásul valami
érthetetlen
perbe is belekeveredett.

Azóta mindent magunknak
kell elvégeznünk.

Én a te fellebbezéseid
te pedig az enyémekeket
pecsételed
párhetente
megszokásból
amíg le el nem korhadnak végleg a
hivatal tartófalai.

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM
anyagi támogatásával jelenik meg. Terjeszti a Budapesti,
a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT.
és alternatív terjesztők

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő, kiadóvezető)
PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, Zene online rovat)
REICHERT GÁBOR (kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (főszerkesztő-helyettes, felelős szerkesztő)
SZÚCS BALÁZS PÉTER (próza rovat: szbalaazs@freemail.hu , Füstjelek online rovat)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak

ACSAI ROLAND (Indiáner-gyermekirodalmi rovat)
BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ
MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR
TURI MÁRTON
POGRÁNYI PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak

BUJI FERENC
CSEKE ÁKOS
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PETER

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer

Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2890 Tata, Székely B. u. 2/A Telefon: 20/3353 626
E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu
Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.
ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.
Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.